

HEMBYGD SVÅRD OCH NATIONALEKONOMI

FÖREDRAG VID SAMFUNDETS FÖR HEMBYGD SVÅRD ÅRSMÖTE I STOCKHOLM DEN 6 APRIL 1923

AV D:R CARL JOHANNES FUCHS,
PROFESSOR I NATIONALEKONOMI VID UNIVERSITETET I TÜBINGEN.

Eders Kungliga Höghet, högt ärade församling!

DET SVÅRASTE EKONOMISKA BETRYCK VILAR FÖR NÄRVARANDE över hela Europa, över de länder och folk, som förlorat världskriget, liksom över dem, som hemburit segern, ja, t. o. m. över dem som förblivit neutrala. Kan det väl då, så frågar sig den dag som i dag är mången, ännu finnas rum för någonting så "romantiskt" som hembygdsvården — "ett liebhäberi och tidsfördriv för en hand full världsfrånvarande drömmare"? Måste icke allt underordnas och i värsta fall uppoffras för nationalekonomiens krav och det ekonomiska återuppbyggandet? Är icke för närvarande ett oöverstigligt svalg befastat mellan hembygdsvård och nationalekonomi?

De som resonera så, förväxla i själva verket "*privatekonomi*" med "*nationalekonomi*". Mellan *privatekonomi* och hembygdsvård har för visso i alla tider, och icke först nu efter världskriget bestått en djupgående motsats, ehuru väl även mellan dem, såsom vi skola få se, överensstämmelse i intressen i viss utsträckning kan påvisas. Men i *privatekonomien*, sådan den ger sig till känna i den moderna folkhushållningen och samfärdseln, ligger icke (såsom hos nationalekonomien själv) det bästa tillgodoseendet av *nationella* behov. Den går ut på att genom befordrande av dessa behov bereda största möjliga vinst åt de *enskilda*, och den når sin högsta utbildningsform i den s. k. *kapitalismen*, d. v. s. behärskandet av det ekonomiska och över huvud taget hela det mänskliga livet genom en obegränsad strävan efter vinst i ändamål att bilda nytt kapital.

Nationalekonomiens ändamål däremot kan uttryckas sålunda¹⁾: Den är icke självändamål utan endast *medel* till uppnående av vad som utgör dess första, allmänna och *absoluta* uppgift, nämligen att skapa själva *grundvalen för hela folkets uppehälle*, eller m. a. o. att tillförsäkra alla och en var det nödvändigaste i fråga om föda, kläder, bostad och fritid, det s. k. existensminimum, som är förutsättningen för ett människovärdigt liv, en *kulturtillvaro*. Nationalekonomiens andra, relativa uppgift är att utveckla och stegra den materiella kulturen och de materiella behoven, så långt detta är förenligt med och nödvändigt för fyllande av de över folkhushållningen stående

¹⁾ Jfr: FUCHS, Volkswirtschaftslehre (Sammlung Götschen) 4. Aufl. 1922.

högre, immateriella uppgifter och mål, som religion och filosofi uppställt för mänskligheten, allt detta, som i få ord skulle kunna uttryckas sålunda: Utvecklandet av *personligheten* med alla dess anlag och möjligheter.

Volk und Knecht und Überwinder
Sie gesteh'n zu jeder Zeit:
Höchstes Glück der Erdenkinder
Sei nur die Persönlichkeit.

(Goethe).

Nationalekonomien skapar alltså de *materiella* förutsättningarna för mänsklig existens över huvud taget och därmed för möjligheten att sträva efter högre livsmål, efter en icke blott materiell utan även *immateriell* kultur. Härav framgår emellertid ett vittgående motsatsförhållande mellan nationalekonomi och privatekonomi. All mänsklig sammanlevnad i sociala grupper, och sålunda även folkhushållningen, grundar sig på de enskilda intressenas underordnande under de gemensamma. Det är därför uppenbart att den skall bli försvårad och till sist omöjliggjord genom den hänsynslösa egoism och strävan efter enskild vinning, som utgör kapitalismens grundväsen.

Redan själva begreppet nationalekonomi ger alltså en antydning om den principiella nödvändigheten att av sociala skäl sätta *en gräns för kapitalismen*. En sådan inskränkning började ju också redan före världskriget under nationalekonomiens s. k. sociala period¹⁾ i slutet av förra århundradet, sedan man väl kommit ifrån den ekonomiska liberalismen med dess lära om fritt spelrum för de ekonomiska krafterna. Det var England och Tyskland som gingo i spetsen på lagstiftningens område genom införande av arbetareskydd och arbetareförsäkring. Senare uppstod den s. k. stats- och kommunalsocialismen och slutligen under världskriget krigshushållningen ("krigssocialismen"), vilken betecknar det hittills längst gående steget till kapitalismens inskränkande. Det är visserligen sant, att denna sistnämnda var behäftad med stora fel och brister och att hittills föga vunnits genom de många projekt till planmässig folkhushållning och socialisering²⁾, som efter kriget framkommit i Tyskland och andra land, men detta hindrar ej, att man med allmänt erkännande mottagit det bekanta uttalandet av RATHENAU³⁾ "att en hushållning, som kräver allas medverkan, så länge överflöd icke är för handen, ej kan få vara en privatsak för den enskilde". Av stor betydelse i detta avseende är även artikel 153 i den nya författningen för Tyska riket, som fastslår, att egendom förpliktar och att den på samma gång måste användas till det allmänna bästa.

Vilken betydelse denna bestämmelse har för hembygdsvården framgår bl. a. därav att den bildar utgångspunkten och grundvalen för den förra året tillkomna nya preus-

¹⁾ Jfr: BÜCHER, Die Entstehung der Volkswirtschaft.

²⁾ Jfr: STEINMANN-BUCHER, Socialisierung? 1919.

³⁾ Die neue Wirtschaft 1918, s. 77.

siska lagen om skydd för trädbestånd samt bibehållande och öppnandet av strandvägar i folkhygienens intresse. — Alltså början till en ny epok i naturskyddets historia, "*det sociala naturskyddet*".

Det orealiserbara i den egentliga socialismens program (kapitalets avskaffande som privategendomen) utgör visserligen en borgen för, att den hittillsvarande individualistiska ordningen på det ekonomiska området i huvudsak kommer att äga bestånd ännu under långa tider. Men jag tvivlar icke på, att kapitalismen med dess obegränsade profitsträvande skall bli mer och mer kringskuren genom s. k. stats-, kommunal- och bolagssocialism (socialism i vidsträcktare mening utan upphävande av privategendomen som institution), allmännyttiga företag med begränsad vinst och andra former för gemensamt handlande på det ekonomiska området, varav kommer att följa ett ytterligare underordnande av privatekonomien under nationalekonomien.

Och detta är, såsom redan genom exempel visats, av den största betydelse för *hembygdsvården*.

Ty så mycket kan man tryggt säga: Mellan *nationalekonomi* och *hembygdsvård* finnas inga principiella motsatser. Nationalekonomien är, såsom vi sågo, medlet till en kulturtillvaro. Men grundvalen till en sådan är bevarandet och vården av det nationella arv vi äga i natur och kultur, d. v. s. precis det samma, som hembygdsvården gjort till sitt mål. Nationalekonomi och hembygdsvård hava alltså samma mål: en *nationell kultur*. Folkhushållningen skapar medlet härtill, hembygdsvården utgör grundvalen. — Den som vill målet, måste även vilja grundvalen — och medlet.

Därför är ingen gren av nationalekonomien självändamål och får icke ignorera hembygdsvårdens fordringar, så att den hänsynslöst och utan inskränkning trampar natur- och kulturvärden under fötterna. Detta gäller icke minst om *industrien*, vars utveckling hos oss i Tyskland, liksom förmodligen även här i landet, under senare tider utgjort det farligaste hotet mot hembygdsvårdens intressen. Och liksom vi numera under nationalekonomiens sociala period icke längre låta industrien utveckla sig på bekostnad av de människor den sysselsätter utan längesedan genom "arbetareskydd" begränsat utnyttjandet av människokraften, så måste genom hembygdsvården även sättas vissa gränser för tillgodogörandet av naturkrafterna och inkräktandet på landskapets skönhet.

Dessutom har man — vi möta här ett sådant fall, då hembygdsvårdens och privatekonomiens intressen överensstämmer med varandra — börjat ägna mer och mer uppmärksamhet åt den av RUSKIN först uttalade satsen, att även *det sköna* utgör en nationalförmögenhet, ett nationellt kapital och att man kan producera sköna ting, endast om man är omgiven av sådana.

Härav följer för det första, att det finns gränser som den industriella utvecklingen icke får överskrida, natur- och kulturminnesmärken av så stort och oersättligt värde, att den ovillkorligen måste göra halt inför dem. — Som ett internationellt bekant

exempel kan nämnas Rhenfallet vid Schaffhausen. — Och för det andra är det tydligt att, där sådana absoluta hinder icke finnas, där måste industrien inpassa sig i det gamla kultursammanhanget och skapa nya, icke blott materiella utan även estetiska värden. För att detta skall kunna bli fallet, fordras emellertid först och främst att man vid uppförandet av byggnader för industriens räkning icke uteslutande tänker på det ändamålsenliga och nyttiga utan även låter konstnärliga hänsyn spela in. Eller med andra ord att planläggning och utförande anförtros åt en konstnär, som förstår att få fram de nya skönhetsvärden det här är fråga om och att låta byggnaderna anpassa sig efter omgivningarnas historiska och naturliga förutsättningar, eventuellt efter det på trakten brukliga byggnadssättet. "Det är icke likgiltigt", säger DOHRN, "hur en fabriksbyggnad ser ut och hur den verkar på de människor, som skola arbeta i densamma — denna inverkan må sedan blott vara omedveten."

Forna tiders industriidkare hade väl varken tid eller förståelse för dylikt. Men numera har det blivit helt annorlunda. Det visar bl. a. den av Deutscher Bund Heimatschutz och Deutscher Werkbund gemensamt utgivna publikationen "Ingenieurbauten". "Icke som om våra dagars industrier vore något slags estetici — men de ha blivit mera vidsynta och lärt sig att räkna även med de rent psykiska förutsättningarna för ett gott arbetsresultat. Ja, man skulle kunna säga, att den stora organisationens konst i våra dagar icke minst består i förmågan att sammanhålla och utveckla den moraliska kraften hos en samling människor, så att den i ett visst företags tjänst verkar organiserande, disciplinerande och i egentlig mening formbildande. Endast på så sätt är det möjligt att av arbetaremassorna i våra jättefabriker skapa en organism, som spänner alla sina lemmar och muskler till högsta möjliga arbetsprestation." — Kort sagt, vad jag här åsyftar är arbetsglädjens betydelse för arbetsprestationen.

Med industrien sammanhänger nära en annan faktor i den moderna ekonomiska utvecklingen, icke mindre farlig för hembygdsvården än industrien själv, nämligen *samfärdseln*. Men även denna måste taga hänsyn till och gå ur vägen för de verkligt stora natur- och kulturvärdena. Icke blott hembygdsvårdens representanter utan även nationalekonomer och fackmän på teknikens område hava ofta framhållit huru kravet på förbättrade kommunikationer lätt blir ett tanklöst upprepat slagord, bakom vilket dölja sig intressen, som väl göra anspråk på att vara allmänna men i verkligheten icke äro det.

Hos oss i Tyskland gäller detta i synnerhet om de mindre städernas trafikfrågor. Vi se här ett utslag av den naiva överskattningen av storstaden som kulturvärde, man nu för tiden möter i alla centraliserade stater, och de mindre städernas strävan efter att i allt efterlikna de större, ehuruval de förstnämnda borde hava sina egna, helt annorlunda beskaffade ideal. — Man kommer i detta sammanhang ovillkorligen att tänka på KELLERS dråpliga dikt om Ratzenburg, som vill bli storstad — "... doch niemand sieht das Nest mehr an!"

Även på *jordbrukets* och *skogsbrukets* områden göra sig de renodlade nyttighets-synpunkterna ofta gällande på ett sätt, som icke kan försvaras ens från privatekonomisk ståndpunkt. Så t. ex. måste det anses i hög grad kortsynt att rödja undan alla häckar och gamla träd ute på fälten och därmed förstöra häckningsmöjligheterna för de nyttiga småfåglarna, lantmannens och skogsvårdarens bästa och oersättliga hjälpare i kampen mot skadeinsekter, vid laga skifte o. dyl.

Jordbrukets industrialisering hotar även att beröva jordbruksnäringen och dess utövare den lantliga karaktär och därmed den styrka och egenart, som hittills gjort landsbygden till en kraftkälla för nationen i allmänhet och städerna i synnerhet.

Även under min resa genom Edert vackra land har jag sett spår av det förfall med avseende på *byggnadsstilen på landsbygden*, Edert förbund gjort till sin särskilda uppgift att bekämpa. Jag har sett stil- och karaktärlösa villor och förstadshus, där det i stället kunde hava varit vackra och ändamålsenliga byggnader efter mönster av gamla bondgårdar, herrgårdar och prästgårdar.

Vad beträffar *bostads- och kolonisationsfrågorna* så synas nationalekonomiens och hembygdsvårdens intressen även på detta område i det närmaste sammanfalla. Båda kräva decentralisation av befolkningen och industrien samt gå ut på att, utom i städernas affärscentra, ersätta hyreskasernerna med smärre byggnader och egna hem, såsom varande att föredraga ur estetisk, hygienisk, etisk och, med användande av ändamålsenligt byggnadssätt och byggnadsmaterial, även ur billighetssynpunkt. Och om också decentralisationen, sådan den tar sig uttryck i egna hemsbyggandet på landet, mer och mer inkräktar på den fria naturen och stundom kan utgöra en fara för landskapets skönhet, så erbjuda sig å andra sidan här de bästa tillfällen till *positiv uppbyggande hembygdsvård* genom att se till att nyanläggningarna bliva estetiskt tilltalande och väl inpassade i landskapet.

Återuppbyggandet av den europeiska folkhushållningen skall säkerligen icke heller kunna ske efter uteslutande privatekonomiska linjer. Även på nationalekonomiens område äger den materialistiska historieuppfattningen, sådan den förkunnats av MARX, endast en mycket begränsad tillämpning. Ty även där är det *mannen* och icke saken som gör historia — mannen-företagaren, som drives av högre motiv och strävar till högre mål än dem, som ligga i det rena penningförvärvet, av kärlek till sitt land och sin hembygd och av begär att arbeta för deras storhet och — skönhet. Likaså är det uppenbart att det bästa bidraget till återuppbyggandet lämnas av den arbetare, som icke lever, så att säga, ur hand i mun och helt och hållet går upp i bröd- och lönefrågorna, utan som känner sig bunden vid hembygden och dess historia, som förstår att uppskatta dess skönhet och som vet med sig, att det är för hembygden och landet han arbetar — om också blott som det minsta kugghjul i det stora maskineriet.

Det är det skönas och därmed även hembygdsvårdens värde för nationalekonomien som ligger uttryckt i följande tänkvärda ord, hämtade ur koranen: "Bröd livnär

kroppen, men att betrakta liljorna på marken är något som ger näring åt själen". — Och utan själ låta icke heller de nationalekonomiska uppgifterna lösa sig!

Men å andra sidan måste den som vill målet även vilja medlet, d. v. s. man måste först och främst *leva* för att kunna skydda hembygden. Ty uppoffring av livet kräver ju hembygden av oss endast under de utomordentliga förhållanden, som framkallas av ett krig. Därför kan hembygdsvården icke motsätta sig utan bör tvärtom understödja en sådan utveckling av nationalekonomien, som är nödvändig, för att denna skall kunna fylla sin ovan formulerade absoluta uppgift att inom ett givet territorium skapa en åtminstone människovärdig tillvaro för en växande befolkning.

På grund härav måste landets naturliga rikedomar — således även vattenkraften — utnyttjas, även om stora skönhetsvärden därigenom gå förlorade för hembygden — Detta dock endast under förutsättning att utnyttjandet är ur nationalekonomisk synpunkt nödvändigt, d. v. s. att folket skulle tvingas till utvandring i större eller mindre utsträckning, om den med företaget åsyftade produktionsstegringen icke komme till stånd.

I dylika fall måste man emellertid i hembygdsvårdens intresse uppställa följande fordringar: För det första att nyanläggningarna icke inkräkta på traktens skönhet mera än som är absolut oundvikligt samt att de utföras under medverkan av konstnärer och sakkunniga på hembygdsvårdens område — någonting som förresten borde vara föreskrivet i lag — och icke helt och hållet överlåtas åt teknici och privatekonomer. Vidare att de nya produktionsmedlen verkligen komma det allmänna till godo och icke tillföra den enskilde större vinst, än vad som är nödvändigt för att sporra företagsamheten, d. v. s. att de utnyttjas efter verkligt nationalekonomiska grunder och att de monopol naturskatterna utgöra icke bliva privata¹⁾. Och slutligen den redan här ovan i annat sammanhang framställda fordringen, att de nya företagen låta sig angeläget vara att skapa nya skönhetsvärden i stället för dem de måst ödelägga, någonting som nästan alltid låter sig göra utan större kostnader.

Ty den överensstämmelse i intressen mellan hembygdsvård och nationalekonomi, varom jag här talat, finns naturligtvis endast, då även hembygdsvården blir rätt förstådd: icke blott som bevarande av gamla natur- och kulturvärden, utan även som ett *nyskapande* i harmoni med det gamla. "Hembygdskänslan väckes och näres", så stod det nyligen i en sydtysk tidning, "icke blott av det gamla, av det romantiskt och måleriskt sköna hos gamla byggnadsminnen, städer och byar, den måste även sökas hos det nya, som vår moderna tid skapat, ofta under hård kamp mot naturens krafter. Även i det nya lever samma ande, samma för vår ras och vårt folk karakteristiska kraft och uppfinningsförmåga". — Ja, så borde det åtminstone vara, om hembygdsvården alltid och allestädes kunde göra sig gällande gent emot en märglös schablonartad internationalism, som endast känner en form för varje

¹⁾ Jfr WEBER, Heimatschutz und Bodenreform.

särskilt slags byggnad, stationshus, fabrik, bostadshus o. s. v., oberoende av i vilket land eller vilken omgivning den skall stå.

Så har hembygdsvården alltifrån början uppfattats i Tyskland och, så vitt jag vet, även i Sverige. Vid bildandet av Deutscher Bund Heimatschutz 1904 yttrade jag under allmänt instämmande följande: "Vi tänka icke söka hejda tidens hjul, ännu mindre vrida det tillbaka — någonting som vi för övrigt aldrig skulle kunna — utan vi vilja endast söka styra dess lopp så, att ej ett enda av hembygdens skönhetsvärden annat än av yttersta nödtvång går förlorat, att nya sådana skapas i de gamlas ställe och så att samtidigt allt vidare kretsar av folket få del av de gamla och nya kulturvärdena. — Kort sagt, vi vilja, att utvecklingen skall leda till en nationell kultur i verklig mening!"

Es ist ein eitel und vergeblich Wagen
Zu fallen ins bewegte Rad der Zeit:
Geflügelt fort entführen es die Stunden;
Das Neue kommt, das Alte ist verschwunden.

(Schiller "An Goethe".)

T. o. m. världsekonomen — det är det sista jag kommer till — är, så överraskande det än kan låta, av betydelse för hembygdsvården. Den skapar eller befordrar nämligen det för hembygdsvårdens verkliga blomstring nödvändiga samförståndet mellan folken. Endast det folk, som håller sin nationella egenart högt, förmår att akta och uppskatta en främmande nations särdrag; endast över kärleken till fosterland och hembygd leder vägen till människokärlek, och samma kärlek är det som jämte religionen utgör sedlighetens grundval.

Der ist in tiefster Seele treu,
Der die Heimat liebt wie Du!

(Fontane i "Archibald Douglas".)

Därför skiljer hembygdsvården — trots eller kanske snarare just på grund av sitt betonande av det nationella — icke de verkliga kulturfolken åt, utan den förenar dem — framför allt naturliga själs- och stamfränder som Sverige och Tyskland.

Deutscher Bund Heimatschutz har också under den svåra nöttid, det nu tillsammans med hela tyska folket genomlever, från sin svenska broderorganisation, på vars verksamhet det på sin tid torde ha verkat befruktande, fått mottaga en omfattande hjälp, för vilken det känner sig stå i outplånlig tacksamhetsskuld.

Samma tyska universitet och fakultet, som för åtskilliga år sedan till hedersdoktor korade ERNST RUDORFF, hembygdsvårdens fader i Tyskland — ja, varför icke i hela världen — nämligen den statsvetenskapliga fakulteten vid universitetet i Tübingen har velat giva ett uttryck åt denna tacksamhet genom att — samtidigt

med Rudorffs andlige arvtagare och efterföljare i Tyskland, professor PAUL SCHULTZ-NAUMBURG — till doktor i statsvetenskap utnämna ledaren av hembygdsvården i Sverige och ordföranden i Samfundet för Hembygdsvård, herr lektor KARL STARBÄCK "såsom ett hedersvedermäle för hans förtjänster om hembygdsvården i Sverige och Tyskland".

Quod bonum felix faustum fortunatumque sit!

(Översättning efter författarens manuskript av THOR HÖGDAHL.)

BOSTADSBYGGANDE OCH HEMBYGDSVÅRD

AV STADSARKITEKT SIGURD WESTHOLM, STOCKHOLM

BORTSER MAN FRÅN MEDELTIDENS YTTERST FÅTALIGA SAMMAN-trängda, befästa städer eller de rester av deras gamla bebyggelse, som höllo sig kvar genom följande århundraden, och lämnar man å sido 1600-talets nästan uteslutande till Stockholm förlagda adliga palats och 1700-talets förnämligare, mera spridda borgarhus, torde man kunna våga påståendet, att artskillnaden mellan städernas och landsbygdens bostadsbyggande ännu tills för 100 år sedan var ganska ringa, men i och med städernas uppsving under 1800-talet förändrades också deras bostadsförhållanden, i det att privathusen av lantlig prägel

Egnahem av modern typ.

Jämför den kända, manliga karaktären hos huset i barrskogen med den vekare, mera idylliska prägel hos huset bland lövträden.

Två stadsbilder visande hyreskasärnens erövring av den gamla staden och hur ett småstadstorg kan fördäras.

byttes mot hyreshus av en för landsbygden fullkomligt främmande karaktär. Ju längre differentieringen mellan stad och land skred framåt desto mer framträdde denna artskillnad, stundom även där inga praktiska eller ekonomiska skäl därtill funnos. Att giva samhället prägel av stad, helst av stor stad, ansågs som en synnerligen berömlig gärning även i den obetydligaste köping, och i de nya stationssamhällena tog sig detta storhetsbegär ofta rent absurda uttryck. Att förneka sitt ursprung, att missuppfatta sin ställning, att uppträda med konstlade later och oblyga anspråk har alltid varit den oförtjänste uppkomlingens kännetecken, som förskaffat honom förakt nedifrån och löje uppifrån. Därför har det granna hyreshuset med sina nakna brandmurar, där det ligger med torn och burspråk fyra våningar högt som av misstag avpolletterat i det lilla stationssamhället, ingen rätt att beklaga sig över nutidens bristande förståelse för dess förtjänster, och därför kan ett sådant hus aldrig försonas med sin omgivning, aldrig växa in i stadsbilden. Den utveckling, som det ansåg sig förebåda, har icke velat infinna sig, den har tagit helt andra vägar och lämnat pionjären i sticket.

Ty utvecklingen av städernas bostadsbyggande har verkligen tagit en riktning, som ännu för några få år sedan skulle ansetts högst osannolik. Kriget förde med sig en stegring av byggnadskostnaderna, som totalt lamslog all spekulativ byggnadsverksamhet i städerna och förtog lusten att placera penningar i stora byggnadsföretag, vilka vid en återgång till mera normala förhållanden aldrig kunde komma att förränta kapitalet. När därför de gamla kreditgivarna drogo sig tillbaka och bostadsnöden tvingade stat och kommun att inskrida, gällde det att få de bostadsbehövande ekonomiskt intresserade i företagen, så att deras egna besparingar eller anskaffade medel kunde tillgodogöras för byggnadsverksamheten, och därvid visade det sig att egnahemsbyggandet var den form, som hade största förmågan att samla intresset, vartill kom att dessa små företag, där ofta ägaren själv satte in sin arbets-

Radhuslänga och hyreshus av god nutidstyp.

kraft, voro tämligen oberoende av de ständiga arbetskonflikterna, som så ofta bragte de större företagen att stranda.

Icke allestädes kunde behovet av nya bostäder fyllas av egnahemsbyggandet. Där städerna själva sågo sig nödsakade att uppträda som byggherrar för att hastigt åstadkomma ett större antal bostäder, kunde man ej reflektera på denna individuellt lagda form för bostadsbyggande, utan det blev hyreshusen, som fingo fylla det trängande behovet, men även på dessa hade de ändrade förhållandena i regel tryckt sin stämpel. Man nöjde sig ofta med ett måttligt antal våningar, kanske 2 eller 3, man sökte förenkla planläggningen och man undvek allt, även till det yttre, som onödigtvis ökade kostnaden. Det var i regel icke enstaka hus utan ofta större sammanhängande anläggningar, som på detta sätt tillkommo, och de skilde sig i många fall fördelaktigt från hyreshusen i de äldre kvarteren genom ett enklare, lugnare, mera enhetligt yttre. Samma iakttagelse gör man ofta i fråga om andra större bostadsföretag av närbesläktad art, som även frammanats av de ändrade ekonomiska förhållandena, nämligen de halvkommunala och kooperativa byggnadsföretagen, grundade i viss mån på en samfäld äganderätt, fast med många fördelar gemensamma med de fullt självständiga egna hemmen. I icke så få städer ha under de

sista åren dylika byggnadskomplex vuxit upp, och man torde om dem kunna säga, att de i allmänhet bilda en god insats i städernas fysionomi, där man icke låtit förleda sig att offra inre trevnad och yttre behag för att fylla utrymmesbehovet genom ett överdrivet antal våningar. Allt för ofta har man nog fallit för denna frestelse, men förträffliga exempel på moderna bostadsanläggningar kunna också påvisas med god anslutning till omgivningen och med en välgörande lugn och sluten prägel visande att nutiden mycket väl med heder kan skilja sig från en sådan uppgift, nämligen om företaget organiseras efter moderna principer och med beaktande av även andra synpunkter än de rent ekonomiska.

Dessa byggnadsföretag, kommunala eller kooperativa, med syfte att inom större byggnadskomplex mot hyra eller besittningsrätt skaffa stadsbefolkningen tak över huvudet höra dock till undantagen, och om man om dem kan säga, att de företräda en ny form för städernas bostadsbyggande, i huru mycket högre grad gäller icke detta om egnahemsbyggandet! Det är sant att enfamiljshuset icke är någon ny eller främmande företeelse inom städerna, det har tvärt om gamla anor, men för den näst föregående tiden är dock hyreshuset till den grad förhärskande, att man gott kan säga om de sista årens egnahemsbyggande, att det bildar epok i städernas utveckling. Liksom de medeltida städerna en gång bröto igenom sina fast murade fördämningar, så tendera vår tids städer nu att svämma över sina bräddar och med den gamla staden såsom kärna söka sig helt nya former inom en vidgad ram och med ett omfång, som med forna tiders primitiva kommunikationsmedel varit otänkbart. Det är klart att om denna utveckling någon längre tid fortgår kommer den att sätta en ny prägel på våra gamla städer, och allting tyder på att rörelsen icke är av tillfällig art, om än impulsen kommit genom tillfälliga ekonomiska rubbningar och om än reaktionen till förmån för ett tätare bebyggande nog redan kunnat förmärkas. Ekonomiska svårigheter för samhällena komma givetvis att uppstå och de framträda redan mångenstädes starkt nog. Det låga och glesa byggnadssättet medför ett utsträckt gatu- och ledningsnät och det är nu så, att de som slå sig ned i dessa nya villaområden visserligen älska att omge sig med lantligt behag, men de glömma dock icke att de äro stadsbor och äro ingalunda benägna att slå av på de fordringar stadsbon ställer på det allmännas omsorg om hans bekvämlighet och trevnad. Dessa slitningar måste emellertid övervinnas, ty sedan det visat sig möjligt för städernas befolkning att tillfredsställa det djupt rotade begäret efter en lantlig bostad, skall ingen makt förmå hejda utvecklingen i dess gång. Och det vore heller ingen mening i ett sådant försök. Tvärt om bör denna företeelse hälsas med den största sympati och på allt sätt omhuldas och omhändertagas från det allmännas sida.

Förhåller det sig nu så, att en ny epok inträtt i städernas bebyggande, måste man ju fråga sig, huru utvecklingen kommer att gestaltas. Det är föga troligt att de gamla stadsområdena komma att i högre grad beröras av denna utveckling så att en uppluckring av det täta bebyggandet kan motses, men föreställningen om staden

Gamla gatubilder från Stockholm och Hälsingborg.

Märk hur träden rå över byggnaderna och hur väl det ensamma trädet gör sig mellan de låga husen.

såsom en från omgivande landsbygd skarpt avgränsad enhet med en bebyggelse av helt annan karaktär än den lantliga kommer utan tvivel att undergå en modifikation. Det lantliga byggnadssättet kommer att långt mer än hittills finna väg till städerna och helt och hållet dominera deras nya ytterområden. Vad kan under sådana förhållanden ur hembygdsvårdens synpunkt vara viktigare än att ägna uppmärksamhet åt det lantliga bostadsbyggandet, att med alla medel söka framtvinga dess grundliga sanering, befria det från dess vitt utbredda olater och därigenom avvända kåkstadsfaran, som nu mer än någonsin hotar städernas ytterområden? Ty vad som karakteriserar kåkstaden är inte endast det oreglerade, sammangyttrade bebyggandet utan kanske än mer husens disharmoniska skapnad, mångfalden av fränstötande, okultiverade former. Även småstaden av gammal prägel kan vid ett ytligt betraktande verka sammangyttrad, men bebyggandet är icke oorganiskt, dess struktur är en helt annan än kåkstadens, ty vid en närmare bekantskap upplöser den sig i en mångfald organiskt sammanfogade element, och varje sådan liten del utgör ett slutet helt för sig. Gården kringgårdad av uthuslängor eller täppan bakom sitt plank med fruktträd och lusthus sluter sig behagfullt inom sig själv, och fastän planen icke framgått av en målmedveten, enande tanke och husen ingalunda äro stöpta i samma form, ger

Gamla boningshus från Småland och Västmanland.

Märk till vänster lugnet hos den enkla, okonstlade stommen och till höger, hur vackert fönsterna teckna sig mot den röda timmerväggen utan vita knutar.

stadsbilden ofta ett överraskande enhetligt intryck. Som de olika stenarna i ett konstrikt arbetat smycke fogar sig gård till gård och mellan de många små idyllerna knyter tiden osynliga länkar och kommer dem att liksom stenarna i smycket uppgå i en högre enhet, präglad av många generationers möda och omtanke.

Varav kommer det sig då, att städernas nya bostadsområden, trots att de små husen för en och två familjer liksom förr bilda deras stomme, te sig så helt annorlunda än den gamla småstaden? Även i sådana fall — och de finnas glädjande nog — där de nya husen genomgående äro av enkel, god form i nära släktskap med det gamla byggnadssättet, söker man förgäves den gamla stadens charm, dess rogivande stämning, dess slutna idyller bakom häckar och plank. Vår tid är dock icke helt okänslig för denna stämning, men tillbaka mot detta sätt att bygga och bo i städerna pekar icke utvecklingen, ty förutsättningarna äro icke längre de samma som förr. De nya fortskaffningsmedlen ställa nya fordringar på gatans bredd och beskaffenhet, man åtnöjer sig icke längre med forna tiders bristande trygghet mot eldfaran, den moderna uppfattningen av hygien är icke ägnad att frammana idyllen och vad som måhända mer än annat bidragit att bryta med det gamla är själva det moderna stadslivets ändrade betingelser, sättet att sörja för de dagliga behoven. Det göres icke längre behov av visthusboden, där förnödenheter samlades, som nu

dag från dag inköpas i närmaste matvaruhandel, vävkammaren, bryggghuset, bagarstugan ha icke längre någon uppgift att fylla, ja, t. o. m. vedboden är överflödigt, då koksen, gasen eller elektriciteten intagit vedens plats som värmekälla, och då det lilla förråd, som måhända behöves, väl rymmes i källaren. Ty de jämna, tunna betongväggarna ha ersatt grundens grova stenmurar och förbytt de trånga, fuktiga, mörka källarna i rymliga, torra, ljusa lokaler, användbara för allt vad en uthuslänga ännu kunde tänkas rymma.

Alla dessa omständigheter ha i sin mån bidraget att åt de nya stadsdelarna, villastäderna och egnahemsområdena förläna en helt annan karaktär än den gamla småstadens. Den inåtvända, slutna, för främmande blickar fredade gården har öppnats icke blott mot grannarna utan också mot gatan. I stället för behovet av skydd, av isolering från yttrevärlden gör sig nu en strävan till fri utsikt, samhörighet med omgivningen gällande, och den bottnar måhända djupare än i de yttre omständigheter, som här framhållits. Är det icke så, att tillvaron åtminstone för stadsbon både i arbete och förströelse kommit att riktas allt mer utåt? Eller ligger kanske förklaringen däruti, att stadsbon, som reder sig ett hem i stadens utkant i det nya egnahemsområdet, kommer med krav att få sin längtan efter en lantlig bostad till alla delar uppfylld? Och till en lantlig bostad hör, att huset ligger fritt på tomten, synligt från alla håll och på alla sidor åtkomligt från den egna gården; ty den forna lantgården, kringbyggd eller flankerad av uthuslängor och ekonomibyggnader, har redan för länge sedan kommit ur bruk och ingår ej i egnahemsbyggarens föreställning om en lantlig bostad. Däröfver är ej mycket att säga, men den lantliga friheten

Gammal herrgårdsflygel från Västmanland,

där en kultiverad smak funnit ett nobelt uttryck i väggarnas resning, fönsternas placering och takets form. Det gamla takteglet har till skada för utseendet ersatts med plåt.

får ej drivas därhän, att den äventyrar intrycket av ordnat samhälle, och om denna frihet har svårt att förlikas med stadens fordran på enhet och sammanhållning, måste en sådan fordran upprätthållas med andra medel än de, som en gång danat småstadens karaktär.

En ovärderlig hjälp erbjuder därvid det stora intresse för trädgårdsskötsel, som glädjande nog över allt inom egnahemsområdena ger sig tillkänna. Skillnaden i detta avseende mellan ett sådant område och en stadsdel med hyreshus är lika påfallande som lätt förklarlig, ty vad som hyresvärden — kanske icke ens själv boende inom huset — endast motvilligt och nödtorftigt underkastar sig, det är för egnahemsbyggaren ett behov, en källa till trevnad och tillfredsställelse. Det är därför man vågar hysa förhoppning även om sådana uppväxande samhällen, där byggandet är allt utom tillfredsställande och där hus av allehanda smaklösa former och färger ligga utan ordning kringströdda, att tiden en gång i någon mån skall skyla bristerna och låta grönskan draga uppmärksamheten bort ifrån människors dårskaper och försyndelser.

Men en dårskap och försyndelse vore det att slå sig till ro i denna förtröstan. Det är ju dock huset, som är det väsentliga, och dess beskaffenhet är det, som ger intryck av kultur eller okultur. Ligger det icke något ovärdigt i att skapelsens herre nödgas lita till den skylande grönskan för sina händers verk, och varav kommer det sig att de nya samhällena och lantliga husen av den alltjämt brukliga halvgamla typen stå så långt tillbaka för äldre tiders i yttre prägel och inbördes samverkan? Även för den gamla staden, den gamla gården har grönskan sitt stora värde, men dess uppgift är här och borde städse vara icke att skyla en ful byggnad eller anläggning utan att förhöja intrycket av en vacker sådan. Det är sant att grönskan icke alltid genast står färdig att fylla sin uppgift i den nya anläggningen och att det kräves tid, innan träden hinna höja sina kronor över hustaken. Det är också sant att tiden, som går fram över ett samhälle eller en byggnad, ofta för med sig en stämning, en återklang från det förflutna, starkare ju längre tillbaka den når. Så som med människorna själva, så förhåller det sig nog också med deras skapelser — när ungdomens friskhet vissnar, skiner stundom en inre klarhet genom den fårade ytan, och när den åldrade byggnaden eller den gamla staden icke längre svarar mot moderna anspråk, så händer det, att en ton från gångna tider ljuder, ett skimmer från fordom bryter igenom, ett minne väckes, som bjuder oss att gå varligt fram och helst icke komma vår hand vid omhöljet till vad som icke tillhör oss. Men det är icke allom givet att åldras vackert och icke alla tider ha förmått ingjuta en levande ande i sina byggnadsverk. Det förkonstlade, det lånta godset, det som av begynnelsen icke varit ett sant och trohjärtat uttryck för sin tid har icke förmåga att åldras vackert och kan icke räkna på eftervärldens skonsamhet. Så är det med de stora städernas skrämmande kvarter av torftiga kasärner, så med småstädernas braskande bankhus och stadshotell, så med stationssamhällenas upptornade, vilsekomna hyreshus, så med de

Nya villabyggnader av halvgammal typ.

Det vanprydliga utseendet härleder sig av ful takform, fula, olikformade fönster och väggfältens inramning med vita lister.

grant utstyrda bondgårdarna och — vad som är det mest beklämmande — så är det också med de moderna egnahemmen, villorna i stad och på landet, tillkrånglade på allt sätt med brutna gavlar och med fönster i alla upptänkliga fasoner, inramade med vita lister, så att de fula proportionerna så mycket grällare framträda.

Det vore en stor orättvisa att lägga allt detta vår egen tid till last; det mesta är ett arv från den sist förflutna, som till allt sitt nyskapande på alla livets områden trodde sig kunna lägga ett nytt sätt att bygga och bo, och som med friskt mod kastade de gamla formerna över bord. Och när så besinningen börjar vakna söker man helt naturligt träden, som så lättsinnigt klipptes av. Tillbaka till det gamla önskar man sig dock icke, det är mänskligt, och vid det halvgamla känner man leda. Det är alltjämt det nya som lockar, och därför måste alla goda krafter sättas in på att skaffa fram detta nya och att göra det på ett sätt, som sätter märke i utvecklingen. Ty utvecklingen har icke plötsligt stannat, den ger sig ständigt tillkänna. Tornbyggandets och lövsågeriets period har för länge sedan kulminerat och om man nu ville finna ett namn för vårt byggnadsskick, skulle man kunna kalla det de lytta och vanföra gavlarnas. Det är lärorikt att se, hur varsamt man gick tillväga, då det brutna taket först började uppträda i det lantliga byggnadssättet. Ej en enda av alla

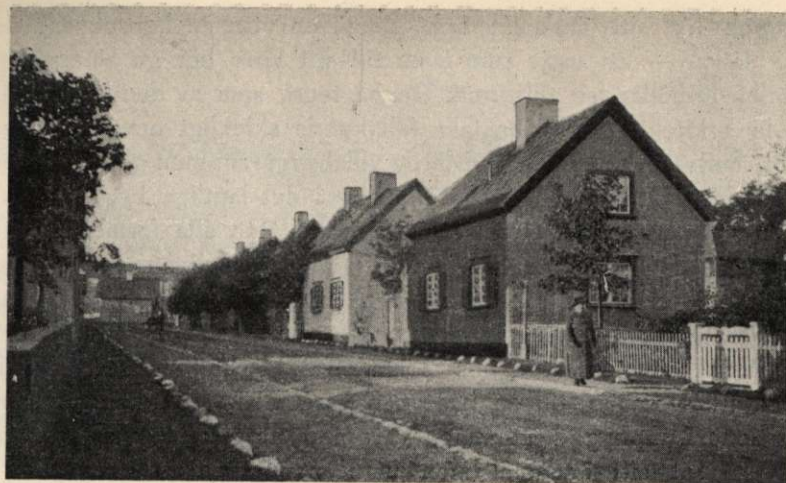

Gatubild från ny trädgårdsstad.

Detaljernas variation stör icke det enhetliga intrycket.

de från 1700-talet bevarade byggnader med brutet tak visar något motstycke till våra villabyggares måttlösa och oproportionerliga takformer. Sinnet för goda proportioner är icke människan medfött, det måste odlas och det odlades också under århundraden om än omedvetet, tills det gick förlorat med allt det andra, som kastades över bord. Det gamla enkla boningshuset miste sin goda och värdiga hållning, när det löstes från alla hävdvunna former och när dess plan icke längre var bunden till den enkla rektangeln, och värst var det för det stackars taket, som måste vara med över allt och följa den oregelbundna stommen på alla dess nyckfulla utflykter. Så länge schweizerstugan, kompletterad med en glasveranda, ännu var förebilden gick det an, men när den tyska villatypen med loggia och trapptorn och stenhusets valvformer och svängda gavlar översatta till trä vann insteg, gick den sista resten av gammal kultur till spillo.

Och så som med formerna så gick det med materialet. Den gamla timrade gården kunde i längden icke motstå tidens inverkan, den måste skyddas mot väder och vind, och dess naturliga skydd blev den stående panelen. Den gav huset en ny prägel, men den fyllde väl sin uppgift och innebar ett tekniskt framsteg. När så den timrade väggen ersattes med plankresning, blev den stående panelen inte lika ofrånkomlig, och när sågverken började förfärdiga hyvlade, spåntade bräder, kom den nästan helt ur bruk, och där den ännu användes var det icke längre den breda ohyvlade, läktade panelen med vacker, grov yta och god relief utan en smal, släthyvlad, perlspåntad, gnetig brädbeklädnad utan must och manlighet. Så fullständigt hade känslan för den yttre beklädnadens verkliga uppgift försvunnit, att den förvandlades till en ren dekoration, uppdelades med lister och band och inramades i fält med panelen vänd i

Gatubild från ny trädgårdsstad.

Den överensstämmande taklutningen ger husraden dess lugn. Bilden blir en annan, då träden växa till.

olika riktning, stående, liggande, diagonal, allt efter graden av den byggandes brist på smak och omdöme. Hade stommen redan till formen förlorat sin karaktär, så berövades huset genom denna ytbehandling varje spår av värdighet. Den lugna prägeln av solid, hantverksmässig kunnighet, lika utmärkande för den oansenliga torpstugan som för den myndiga herrgården, var försvunnen; borta var också den enkla, självklara rytmen hos den jämna raden av välformade fönster — alla former voro goda nog, endast de inte inbördes överensstämde — och av de breda knutarna, som ursprungligen tillkommit som skydd åt timmerhusets mest utsatta delar, de fria bjälkändarna, hade blivit smala inramningar, som fortsatte runt huset nedtill och upptill och utmed alla gavlar och utbyggnader.

Just dessa smala, vita inramningar och fönsternas olyckliga proportioner är det, som jämte den fördärvade takformen hållit sig envist kvar, även sedan vissa andra olater väl mera av praktiska än estetiska skäl börjat försvinna. Det torde vara en allmänt utbredd uppfattning, att de vita knutarna på det röda huset är en ärevärdig svensk plägsed, men i själva verket är denna sed icke så gammal. Ser man en riktigt gammal och orörd gård, helt och hållet rödfärgad, endast med fönsternas bågar och enkla ramar vitmålade och med stenfoten och kanhända också gavelbräderna svarta, förstår man att det icke är de vita knutarna, som ge den svenska prägeln. Hälst skulle man se den vita färgen på de lantliga trähusen begränsad till fönsterbågarna. En ful och missproportionerad byggnad kan man ofta göra dräglig endast genom att avlägsna alla vita inramningar och måla hela huset från ovan till nedan i en enda färg. Icke lika lätt går det att bota den skada, som de fula fönsterproportionerna vålla. De äro helt visst en kvarleva från den tid, då den i och för sig riktiga satsen predikades, att huset bör ge

ett sant uttryck för sitt ändamål och såsom en yttersta konsekvens därav — en mycket farlig sådan — att varje rum även till sitt yttre bör ge sin speciella uppgift och sina storleksförhållanden tillkänna. Denna teori, som av den konstnärligt skolade och begåvade arkitekten väl i enstaka fall kunde skickligt omsättas i verkligheten, var väl sällan medveten hos den självlärd villabyggaren, men genom exemplets makt vållades därav den största skada och förvirring i det lantliga byggnadssättet. Sedan den högsta sakkunskapen dekreterat att allt var tillåtet, alla former användbara, blev huset icke längre den sunda, naturliga ramen åt vardagslivets enkla behov utan en lättsinnig lek med former, en provkarta på allt vad man trodde vara modernt. Denna missriktade uppfattning av boningshusets uppgift eller av den yttre formens förhållande till denna finner icke längre stöd hos fackmännen, de ha för länge sedan återvänt till den sunda, naturliga ramen, till en klart och harmoniskt utbildad, med enkelhet och goda proportioner uppbyggd stomme, väl med aktgivande på att huset till sin karaktär svarar mot sitt ändamål men utan anspråk på att i det yttre ge en förklaring på dess inredning. Därför kan man med visshet motse att även den byggnadsverksamhet, som undandrar sig de skolade fackmännens direkta inflytande, småningom genom exemplets makt skall vända åter till ett värdigare skick i närmare anslutning till det gamla. Men icke därför att detta sätt att bygga är det gamla, det fäderneärvda, utan därför att det är det nya, det moderna. Ty endast det moderna besitter verklig dragningskraft, och om det nya till synes går tillbaka till gamla tiders sätt att forma huset, så beror det icke på en strävan att efterbilda utan därpå att man återvänt till samma enkla, naturliga syn på problemen, samma självklara förutsättningar och slutledningar, som under tidernas lopp en gång gav vårt gamla boningshus dess prägel.

Att föra detta nya och dock så gamla betraktelsesätt ut i levande livet och hastigt göra det tillgängligt för dem, som nu bygga alla dessa tusen egna hem i stad och på landet, det är att skänka upprättelse åt vårt forna svenska boningshus, att rädda mycket av vad som eljest hotas av förstörelse och bereda väg för nya skönhets- och trevnadsvärden, det är hembygdsvård.

Enfamiljshus ur den av Statens Byggnadsbyrå utgivna samlingen av typritningar.

GAMLA BYGDEBESKRIVNINGAR.

Svenska bygder i äldre beskrivningar med anmärkningar och register, utgivna av Jöran Sahlgren. C. W. K. Gleerup, Lund.

1. *Beskrifning öfver Kräklinge socken i Neriket . . . af G. Hedén, 1754 (1916).*
2. *Näsby socken i Östergötland, beskrifven år 1755 af Hans Hederström (1917).*
3. *Hågkomster från hembygden och skolan af Sam. Ödmann 1830 (1918).*
4. *Sockenbeskrifningar från Frosta härad, författade af häradets präster åren 1746—1747, utgivna af Gunnar Carlqvist (1920).*
5. *Utkast till beskrifning öfver Laholms Prosteri af Per Osbeck, 1796, utgifven af Bert Möller (1922).*
6. *Varbergs historia af Johan Rosén, 1759, utgifven af Bert Möller (1923).*

Gleerupska förlaget i Lund har haft den goda idén att under ovanstående samlingstitel utgiva en serie äldre bygdebekrivningar, varmed ett värdefullt tillskott lämnats till vår lokalhistoriska litteratur. Verket redigeras av docenten Jöran Sahlgren, förut bl. a. känd som utgivare av det förträffliga nytrycket av Linnés Skånska resa, tyvärr allt för dyrbart för flertalet skåningar. Docenten Sahlgren är eljes till sin specialitet nordisk filolog, vilket även märkes på de utförliga ordförklaringar, som åtfölja en var av de nu utgivna beskrivningarna.

De tvenne först upptagna bygdeskildringarna, beskrivningarna öfver Kräklinge socken i Närke och Näsby i Östergötland, ha båda varit tryckta i Vetenskapsakademiens handlingar, vilka under de första årtiondena av akademiens verksamhet innehöll ej så få bidrag av detta slag. En av akademiens stiftare, dåv. chefen för lantmäterikontoret Jac. Faggot, gav genom sina i handlingarna år 1741 införda "Tankar om fäderneslandets känning och beskrivande" uppslaget till en hel rad sockenbeskrivningar, utförda efter den disposition för sådana han i denna artikel framlade. De nu omtryckta beskrivningarna, författade av resp. församlingars kyrkoherdar, följa även till alla delar Faggots i sitt slag förträffliga schema. Man får således om socknen ifråga veta vad som funnits

vårt att anteckna rörande jordbrukets beskaffenhet och metoder, boskapsskötsel, äng och skogsbruk, fiske, traktens flora och fauna, sockenbornas hushållning i allmänhet, deras klädedräkt, seder och övriga egenart. Därtill kommer upplysningar om fornminnen, herrgårdar och andra märkliga platser samt till sist ett kapitel om kyrkan och församlingen, åtföljt av en ur kyrkoböckerna hämtad statistisk tabell öfver inom socknen under det sista halvseket födda, döda och gifta. Böckerna om Kräklinge och Näsby äro, i synnerhet den förra, rätt goda typer på 1700-talets bygdebekrivningar och som sådana väl förtjänta att framdragas ur glömskan.

Sam. Ödmanns "Hågkomster" behöfver ingen presentation. Denna hembygdsskildring, den framför andra klassiska i sin litteraturart — den kan på sin höjd tåla att jämföras med Nicolovius' "Folklivet i Skytts härad", för vilken den dock säkerligen tjänat som impuls, om ej som förebild — är känd och kär för varje kulturhistoriskt intresserad svensk, om den också i första rummet bör komma smålänningens hjärta att klappa. Den är därför ej heller någon raritet i bokmarknaden — den nu utgivna upplagan blir i ordningen den sjunde. Docenten Sahlgrens nyutgåva är icke dess mindre något att vara tacksam för. De senaste upplagorna av boken närmade sig betänkligt skillingstryckets nivå; här har nu givits ett nytryck, som i typografi och omslag förträffligt återger det Rogbergiska originalet från 1830, och som därtill innehåller mycket värdefulla kommentarer och ordförklaringar. Man vill därför gärna dela utgivarens förhoppningar, att "Hågkomsterna" skola finna ett förtjänt rum inom skollitteraturen, på samma gång de kunna tjäna som en lärorik nöjesläsning för den stora allmänheten, ett syfte som även bör underlättas av det synnerligen billiga priset.

Om de nu omnämnda hembygdsskildringarna förut hava passerat tryckpressen så är innehållet i de båda nästföljande "frisch vom Fass".

Sockenbeskrifningarna från Frosta härad i Skåne: trakten omkring Ringsjön, äro hämtade från de för varje skåneforskare välbekanta Rön-

beckska samlingarna i Lunds universitetsbibliotek och hava åren 1746—1747 författats av häradets präster. Proveniensen gör det förklarligt, att i dessa beskrivningar sådant som rör kyrkan och prästerskapet framför annat varit föremål för författarnas intresse. Men i dessa avseenden, särskilt i fråga om kyrkobyggnader, -inventarier, till kyrkorna knutna traditioner m. m., lämna också dessa uppteckningar bidrag av stort lokalhistoriskt intresse, så mycket mer som, efter vad utgivaren anmärker, flera än hälften av de här beskrivna kyrkorna numera rivits eller till större delen ombyggts, fränsett de mer eller mindre genomgripande restaurationer, som drabbat de återstående. Utgivaren, bibliotekarien Gunnar Carlqvist, har nedlagt ett synnerligen förtjänstfullt arbete ej blott på handskrifternas reproduktion, utan även på de efterföljande anmärkningarna, däri en mängd kompletterande upplysningar lämnas till beskrivningarna, ej minst om vad som nu finnes kvar av de fornminnen m. m., som vederbörande pastores loci omnämnt.

Ett mycket vägande tillskott till den ej synnerligen överflödande halländska bygdehistoriska litteraturen lämnar den nu för första gången tryckta *beskrivningen över Laholms prosteri*. Författaren, prosten Pehr Osbeck, är en framstående representant för den under upplysningstiden icke ovanliga typ av präster, som broderligt delade sina intressen mellan själavården och naturvetenskapliga eller ekonomiska studier. Under sin Uppsalatid var Osbeck en av Linnés mest lovande lärjungar, ehuru han av ekonomiska skäl fördes in på den prästerliga banan. Som skeppspräst fick han 1750 på Linnés anbefallning följa ett av ostindiska kompaniets skepp till Kina, med särskilt uppdrag att studera detta lands flora och övriga naturförhållanden. Likaledes genom L:s bemedling blev han efter hemkomsten anställd hos riksrådet Tessin i den dubbla egenskapen av botanicus och huspredikant och förvärvade sig därunder sin höge principals välvilja för livstiden. Från 1758 till sin död 1805 sitter denne naturvetenskapsman som kyrkoherde i Hasslöv i Sydhalland, sysselsatt med botaniska studier, jordbruk och varjehand ekonomiska "rön", till omväxling med det pastoral arbetet, vilket han för övrigt synes hava utövat till församlingsbornas fulla bättnad.

Redan under sin första tid i Hasslöv påbörjade

Osbeck en beskrivning över sitt pastorat, livligt uppmuntrad i detta arbete av sin gynnare Tessin. Denna hann emellertid aldrig bli tryckt, och när författaren i sinom tid blev prost i Laholms kontrakt, utvidgade han sitt opus till att omfatta hela prostieret, d. v. s. Höks och Tönnersjö härader, tillsammans 17 av Sydhallands socknar. Den topografiska delen av detta arbete har nu efter en i Göteborgs högre latinläroverks bibliotek befintlig handskrift utgivits av bibliotekarien Bert Möller. De många rent naturvetenskapliga anteckningar, som Osbeck efterlämnat, ha däremot tillsvidare fått ligga otryckta.

Osbecks skildring av Sydhalland är utan tvivel att räkna till de bästa av 1700-talets bygdebeskrivningar. Icke förgäves har författaren gått i Linnés skola. Han äger mycket av mästarens skarpa observationsförmåga och mångsidiga intressen, och även på det rent historiska området har han åtminstone nedlagt erkännansvärd möda. I stort sett följer han i sin framställning det faggotska schemat, men i fråga om uppgifternas fyllighet och omdömesgillt urval lämnar han de flesta av samtida bygdebeskrivare långt bakom sig. Folkminnesforskaren har ej minst en hel del intressanta notiser att hämta ur denna beskrivning, t. ex. i fråga om folkmedicin, övertro o. d. Bland de många ekonomihistoriska upplysningarna må särskilt nämnas den utförliga redogörelsen för laxfisket i Lagan och andra sydhalländska vattendrag, förutom en mångfald underrättelser om jordbruket och övriga näringsförhållanden.

Utgivningen tillfredsställer höga anspråk i fråga om noggrannhet, och de efterföljande anmärkningarna föröka ytterligare bokens värde.

Varbergs historia, som av samme utgivare införlivats som den hittills sista i serien, är ett omtryck av en 1759 i Götheborgska Magasinet införd beskrivning av denna stad. Författaren, den originelle lektorn och tidningsutgivaren i Göteborg Johan Rosén, var en av 1700-talets främste publicister, och hans arbete är ett i sitt slag förträffligt exempel på tidens kåserande journalistiska stil. Det kan därför alltså läsas med nöje, och även om boken ej ger så mycket av stadens äldre historia, innehåller den så mycket mer av intressanta uppgifter om dess tillstånd och utseende vid tiden för beskrivningens avfattande.

Vad som i fråga om typografisk utstyrsel sagts om Ödmanns "Hägkomster" gäller i lika måtto samtliga arbeten i denna serie. Trycket är i möjligaste måtto tidstroget och gör heder åt förlaget såväl som Berlingska officinen. De varje arbete beledsagande ordförklaringarna kunna kanske för den historiskt bildade synas onödigt utförliga, men med tanke på de många, som i våra dagar äro intresserade för hembygdsforskning utan att äga den nödvändiga skolningen för att tillgodogöra sig äldre litteratur, kan man ej finna det annat än prisvärt att på så sätt göra dessa arbeten tillgängliga för en bredare publik. Varje älskare av svensk hembygdsforskning måste därför tillönska dessa skrifter en spridning, som kan uppmuntra utgivare och förläggare till fortsättning av detta förtjänstfulla samlingsverk.

E. INGERS.

SVENSKA LANDSKAP I SVENSK KONST.

Små landskapsböcker. Gleerupska universitetsbokhandeln, Lund. 1. *Wisby*.

Gleerupsk universitetsbokhandeln har fått den

goda idén att utgiva en serie landskapsböcker i samma format och utstyrsel som den så välkända av samma förlag utgivna serien "Små konstböcker". Början har gjorts med *Visby* och innehåller det lilla häftet en samling av 60 reproduktioner av Visbymotiv utförda av senare tiders konstnärer, såsom Rickard Bergh, Gellerstedt, Palm, Scholander, Sparre, Trulsson, John Österlund m. fl. Det är givetvis av intresse att på så sätt få samlat det bästa av vad svenska konstnärer haft att säga om svenska utsikter, det må nu vara arkitekturbilder eller rena landskapsveduter. Särskilt äro dessa små vackra volymer ägnade till resesouvenirer och presentböcker, ett område där de konstnärliga kraven sällan få göra sig tillräckligt gällande. Man får därför hoppas, att det första försöket kommer att falla så gott ut, att förlaget uppmuntras till ett snabbt fortsättande av dessa landskapsböcker, där såväl den konstnärliga uppfattningen som det topografiska intresset fått komma till sin rätt. Sakerligen finnes ej obetydligt med material till många landskapsböcker.

M E D D E L A N D E N

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD.

SAMFUNDETS ORDFÖRANDE LEKTOR KARL STARBÄCK fyllde den 26 dec. 1923 60 år. Vid detta tillfälle överlämnade samfundet i förening med Svenska naturskyddsföreningen och en skara kamrater och vänner till lektor Starbäck en över honom slagen guldmedalj, utförd av Tore Strindberg, jämte en adress, vars ordalydelse återfinnes på första sidan av detta häfte.

STOCKHOLM.

HEMBYGDSSFÖRENING I BROMMA. Vid sammanträde i Alviks skola under januari har Bromma hembygdsförening bildats. Socknen är

synnerligen rik på såväl fornlämningar av skilda slag som märkliga byggnader och naturminnesmärken. Att sprida kännedom om dessa och skydda dem mot åverkan samt ge dem en god omvårdnad kommer att bli föreningens första uppgifter. Vidare skall den i ord och bild bevara det Bromma, som under villasamhällets hastiga uppväxande helt och hållet omdanats, samt utgiva skrifter om Bromma och anordna hembygdsmöten. Av gamla byggnader, som kunna bli föremål för föreningens intresse och arbete, märkas de båda slotten Åkeshov och Ulvsunda samt den gamla medeltida kyrkan.

DROTTNINGHUSET. Alla försök att rädda det gamla vackra Drottninghuset vid Johannesgatan

ha varit förgäves i det att direktionen beslutat att flytta ålderdomshemmet till annan plats och sälja den dyrbara tomten till bebyggelse.

DALARNA.

FOLKÄRNA HEMBYGDSFÖRENING konstituerades under december månad och tillsattes en interimstyrelse för att vidtaga nödiga organisationsarbeten.

GRUVKAPELLET I GARPENBERG. Domkapitlet i Västerås, vilket av Dalarnas hembygdsförbund och Garpenbergs socken uppmärksamgjorts på ett gammalt kyrkligt kulturminne, d. s. k. Gruvkapellet i Garpenberg, hemställer hos regeringen om tillstånd till upptagande i stiftets kyrkor av en kollekt under 1924 till den nu fallfärdiga byggnadens iordningställande.

Kapellet är enligt traditionen uppfört av Karl IX. I äldre tid hölls här morgonbön kl. 6 varje morgon "efter gammalt bruk och ordning". Andaktsförrättare var dagsverksskrivaren vid gruvan, därest icke prästen själv var närvarande. Besöken voro obligatoriska och ett uteblivande kunde orsaka böter. En senare tid har emellertid låtit kapellet förfalla. Tidvis har det varit materialbod och vid något tillfälle har där förvarats en del av Polhems modeller. För att rädda det från fullständigt förfall utfärdade Dalarnas hembygdsförbund för ett par år sedan ett upprop med begäran om bidrag, vilka dock inflöto så sparsamt, att endast de allra oundgängligaste reparationerna kunde vidtagas till förhindrande av byggnadens sammanfallande.

Enligt den framställning från socknen och hembygdsförbundet, som ligger till grund för domkapitlets begäran om rätt till kollekt, har man tänkt sig att byggnaden efter genomgången reparation skulle i övre kammaren inrymma föremål, belysande den äldre driften vid de årgamla gruvorna och att den egentliga bönestugan upplätes till kyrkliga andaktsstunder. Församlingen saknar nämligen lokal för religiösa sammankomster av mindre omfattning. Den kyrkliga ungdomsföreningen är också hemlös och skulle med glädje se, att den gamla bönestugan bleve istandsatt.

GOTLAND.

STADSARKITEKTFRÅGAN I VISBY. För någon tid sedan upptog byggnadsnämnden i Visby i skrivelse till stadsfullmäktige den gamla frågan om anställandet av en konsulterande arkitekt. Den var senast för tolv år sedan, på grund av i ämnet väckt motion, föremål för livliga debatter i stadsfullmäktige, vilket dock ej ledde till annat resultat än en framställning till kommitté, som hade utformningen av den nya byggnadsstadgan för rikets städer om hand, att i stadgan inrymma en särskild bestämmelse om aktgivande på bevarandet av ålderdomliga städers säregna prägel. Denna framställning vann även vederbörandes beaktande varemot själva förslaget om en för Visby speciellt kvalificerad arkitekt föll. Man ansåg sig icke ha råd till de därmed förenade kostnaderna. I december förra året återupptogs emellertid frågan igen av byggnadsnämnden, vilken i sin skrivelse bland annat framhåller följande:

Frågan om bevarandet av Visby stads säregna skönhet och ålderdomliga prägel har, sedan byggnadsverksamheten efter en lång vilotid åter börjat taga fart, nu blivit aktuell.

De som ömma för bevarandet av det oskattbara arv, som fädren lämnat oss i dekorativa byggnader och tilltalande trädgårdsanläggningar samt den skönhet, som naturen i så rikt mått slösat på Visby, måste känna sig betänksamma vid betraktande av de spår, som de nu snart gångna årets byggnadsverksamhet satt i stadsbilden.

Vid utövandet av sin verksamhet har byggnadsnämnden att så gott som vid varje sammanträde pröva ansökningar om förändringar eller nybyggnadsarbeten, där den av estetiska skäl måste ställa sig besänksam att bevilja byggnadslov. Avgörandet härvidlag har blivit så mycket svårare att fatta, som gällande byggnadsordning och byggnadsstadgar i hithörande frågor äro synnerligen ofullständiga och de bestämmelser, som finnas, äro svagt formulerade.

Byggnadsnämnden har därför funnit, att det lämpligaste sättet att lösa dylika frågor är att söka förmå den sökande att låta omarbete sitt förslag, sedan nämnden påpekat dess brister. För allmänheten kan dock detta tillvägagångssätt med-

föra svårigheter förutom av ekonomisk art även att det skäl, att någon skolad arkitekt ej finnes att tillgå på Gotland. Vad dessutom byggnadsnämnden beträffar, är den ej alltid kompetent att döma i rent estetiska frågor.

Det synes därför byggnadsnämnden lämpligast att i likhet med vad som är förhållandet i en del städer på fastlandet för Visby stad anställdes en konsulterande arkitekt, vilken kostnadsfritt skulle dels tillhandagå allmänheten med råd och anvisningar i byggnadsfrågor, samt dels vid förefallande behov efter byggnadsnämndens anmodan lämna den samma utlåtande i byggnads- och stadsplanefrågor.

För dessa ändamål skulle arkitekten inställa sig i Visby en gång månatligen samt under den tid, som byggnadsnämnden kan finna lämplig ha mottagning för allmänheten. Vidare borde det åligga arkitekten att årligen till stadsfullmäktige genom byggnadsnämnden inlämna rapport över sin verksamhet. Nämnden hade underhand inhämtat att kungl. byggnadsstyrelsen, i den händelse hänvändelse dit göres, skulle lämna anvisning på lämplig arkitekt samt att den årliga kostnaden för anställandet av en dylik inklusive resor skulle uppgå till 2,400 kronor.

Byggnadsnämndens skrivelse remitterades till drätselkammaren, vilken emellertid avstyrkte byggnadsnämndens hemställan. Under diskussionen i drätselkammaren framfördes som skäl för avstyrkandet bland annat det minst sagt egendomliga påståendet, att anställande av stadsarkitekt skulle komma att hämma den spirande byggnadsverksamheten genom ökade kostnader för personer, som ämnade uppföra nybyggnader etc.

Det hopplösa sätt varpå drätselkammaren såg på denna fråga, förorsakade naturligtvis också att stadsfullmäktige sade nej till byggnadsnämndens framställning. Det är märkligt att representanterna för en stad, där den gamla ofördärvade byggnadskulturen dock icke är utan sin ekonomiska betydelse, har så ringa förståelse för vikten av att skydda och vårda den gamla stadsbilden.

GÄSTRIKLAND.

EN HEMBYGDSFÖRENING I TORSÅKER är under bildande, bland annat med ändamål att skapa ett hembygdsmuseum, vilket kommer att förläggas

till kyrkbyn. Den blivande föreningen har erbjudits att förvärva en gammal bergsmansgård i Stenshyttan, vilken skulle lämpa sig synnerligen väl för ändamålet. Den är uppförd 1805 och har sedan dess gått i arv från far till son. Den inrymmer två våningar med den ännu delvis bevarade ålderdomliga inredningen.

HÄLSINGLAND.

ALFTA HEMBYGDSFÖRENING har konstituerats under december månad med kyrkoherde S. Andersson som ordförande.

NÄRKE.

KUMLA-HALLSBERGS HEMBYGDSFÖRENING har konstituerats under januari månad med uppgift att i Kumla och Hallsberg tillvarata minnen av alla slag, ägnade att belysa ortsbefolkningens liv och verksamhet under gångna tider samt att väcka och stärka hembygdskänslan. Till ordförande utsågs kyrkovärden Axel Olsson i Vissberga.

SMÅLAND.

VÄRNAME HEMBYGDSFÖRENING har inköpt tvenne ryggåstugor i Törestorp och Gnosjö, vilka det är föreningens avsikt att flytta till Värnamo för att ingå i ett blivande hembygdsmuseum för trakten.

VÄSTMANLAND.

NORA BERGSFÖRSAMLINGS HEMBYGDS- OCH FOLKBILDNINGSFÖRENING är namnet på den nybildade hembygdsföreningen i Nora, vars uppgift är att på hembygdsvårdens och folkbildningsarbetets olika områden verka bevarande och pånyttfödande av bygdens nedärvda kultur- och naturvärden och att vara en samorganisation för kulturella strävanden inom bygden.

ÖLAND.

DJURLIVET KRING OTTENBY. Några personer, som betecknat sig "fiskare å Ölands södra udde," (vilken benämning berättigande bestämt bestrides

av ortsmyndigheterna) ha hos regeringen begärt upphävande av gällande fridlysningsbestämmelser till skydd för djurlivet å vattenområdet utanför Ottenby kungsladugård. Som skäl hade anförts dels att sälen vore till skada för fisket och dels att de massor av måsar, som häcka omkring Ottenby, bedriva ofog kring kusten.

Författaren Bengt Berg, som haft tillfälle att yttra sig över denna framställning, betecknar därvid denna som bottnande i en egoistisk skamlöshet, som icke ens den fullständigaste brist på kunskap om naturens kloka hushållning kan ge ett sken av ursäktande. Herr Berg framhåller att Ölands södra udde är sedan gammalt med skäl beryktad för sitt enastående rika fågelliv, vilket är så pass egendomligt att platsen ur vetenskaplig synpunkt kan betecknas som den värdefullaste för studier av fågelliv inom Skandinavien.

Såväl under våren som särskilt under efter sommaren och hösten är Ölands södra udde tillhåll för hundratusentals flyttande fåglar, av vilka ett stort antal å andra platser äro sällsynta företeelser. Under vintern äro de grunda och på födoämnen för fåglar rika vattnen utanför stränderna den eftersökta uppehållsorten för en mängd vattenfåglar, särskilt vilda svanar.

Dessa företeelser göra det till ett utomordentligt behjärtansvärt önskemål, betonar Bengt Berg, att det av fåglarna eftersökta området vid Ölands södra udde, över vilket staten förfogar, beredes

allt det lämpliga skydd, som kan ernås, och icke prisgives åt enskilda, jämförelsevis obetydliga förvärvsintressens godtycke.

Det lilla antal sälar, som numera hålla till i vattnet utanför Ottenby, är så obetydligt emot vad det under gångna tider med utmärkt fiske har varit att de ej torde vara innerste orsaken till framställningen om fridlysningens upphävande.

Slutligen vänder sig Bengt Berg mot förslaget att förfölja de inom orten häckande måsarna och tärnorna för den skada de påstås utöva på fisket. Herr Berg erinrar om ett liknande fall från Nordamerikas kust, där på ett ställe befolkningen påyrkade upphävande av fridlysningen av de sista i trakten förekommande kolonierna av pelikaner, enär dessa skulle förtära ofantliga mängder av värdefull fisk. Det visade sig emellertid efter sakkunnig vetenskaplig undersökning, att den fullständigt övervägande delen av den fisk dessa fåglar fångade icke ens tillhörde arter, som begagnas till människoföda.

Länsstyrelsen i Kalmar, som till regeringen överlämnat Bengt Bergs uttalande, hemställer för egen del, att framställningen icke måtte föranleda någon annan åtgärd än att, om sälstammen inom detta vattenområde skulle ökas i sådan grad att mera avsevärd skada å fisket därignom skulle uppstå, åt länsstyrelsen måtte uppdragas att låta vidtaga åtgärder till sälarnas efterhållande, utan att syftet med skyddsbestämmelserna därigenom äventyras.

SAMFUNDETS FÖR HEMBYGDSVÅRD BYGGNADSBYRÅ

AV FÖRESTÅNDAREN FÖR BYGGNADSBYRÅN JOHN ÅKERLUND, STOCKHOLM

I NOM DE OLIKA OMRÅDEN, SOM HEMBYGDSVÅRDEN OMFATTAR, är näppeligen något så föga bearbetat som byggnadsvården. Det har därför också alltifrån det Samfundet för hembygdsvård började sin verksamhet stått klart för dess ledning, att framför allt på detta fält ett intresse måste väckas och en rådgivande verksamhet organiseras. Visserligen har det under senare tid allt mer och mer blivit uppenbart för vida kretsar, att bevarandet av gammal god byggnads- och inredningskonst är av stort intresse och värde, och detta är också ett arbete, som litet var med lätthet kan deltaga i och befrämja, men icke på långt när så utvecklat som detta intresse för skydd och vård av en gången tids byggnadskultur är förståelsen för, att det ur hembygdsvårdens synpunkt är minst lika nödvändigt, att allt *nybyggande* utföres på ett sådant sätt, att det för vår egen och för senare tider kommer att te sig lika vackert, lika kunnigt och väl utfört som det äldre vi nu beundra. Detta nydaningsarbete verkar emellertid ofta mindre lockande för den enskilde. Kanske beror detta på att det icke är lika lätt att effektivt deltaga uti som samlarverksamheten, men kanske bottnar förhållandet även, och dess bättre, ytterst uti en känsla av, att det för allt nybyggnadsarbete kräves en fackkunskap, som ej envar kan besitta, om man också ofta i vår tid får höra, att alla begripa bättre än fackmännen, hur hus och hem skola byggas och ordnas.

Genom sina publikationer, främst Tidskrift för hembygdsvård, samt genom föredrag, byggmästarkurser m. m. har samfundet i sin mån sökt väcka och sprida intresse för, att, såsom det heter i samfundets stadgar, *nyanläggningar och om- daningar utföras med hänsyn till såväl landskapet och bygden som närmast omgivande natur och förutvarande anläggningar*. Man börjar också i vårt land allt mer och mer inse betydelsen av ett sådant arbete. Samfundets byggnadsbyrå i Stockholm, som av ekonomiska skäl hittills endast haft en helt blygsam omfattning, har därför även med anledning av denna propaganda haft att glädja sig åt talrika förfrågningar beträffande olika områden av byggnadsverksamheten. Dessa ha tydligt visat, hurusom behovet av en mer omsorgsfull och sakkunnig utredning av skilda om- och nybyggnadsproblem gör sig allt mer och mer gällande. Då emellertid en hel del

byggnadsfrågor äro av den art, att man endast anser sig kunna offra obetydliga belopp för ritningar och annat utredningsarbete, har det varit ett av byggnadsbyråns viktigaste önskemål att vid dylika fall i så stor utsträckning som möjligt kunna stå till tjänst mot blott en ytterst ringa ersättning. Genom detta av byggnadsbyrå utförda arbete hoppas samfundet också kunna klargöra, att en omsorgsfull och kunnig projektering är av värde icke blott för åstadkommandet av trevnad och skönhet, utan att den dessutom som regel medför ett gynnsammare resultat även ur praktisk och ekonomisk synpunkt. Genom att samfundet i år satts i stånd att på flera områden utvidga sin verksamhet, har det också blivit möjligt för byggnadsbyrå att i större utsträckning än hittills stå allmänheten till tjänst såväl med råd och anvisningar som med utarbetande av ritningar och projekt.

Av denna anledning vilja vi genom några exempel ur byggnadsbyråns hittillsvarande verksamhet söka klargöra, inom vilka områden den särskilt kan och vill stå den intresserade allmänheten till tjänst.

*

*

*

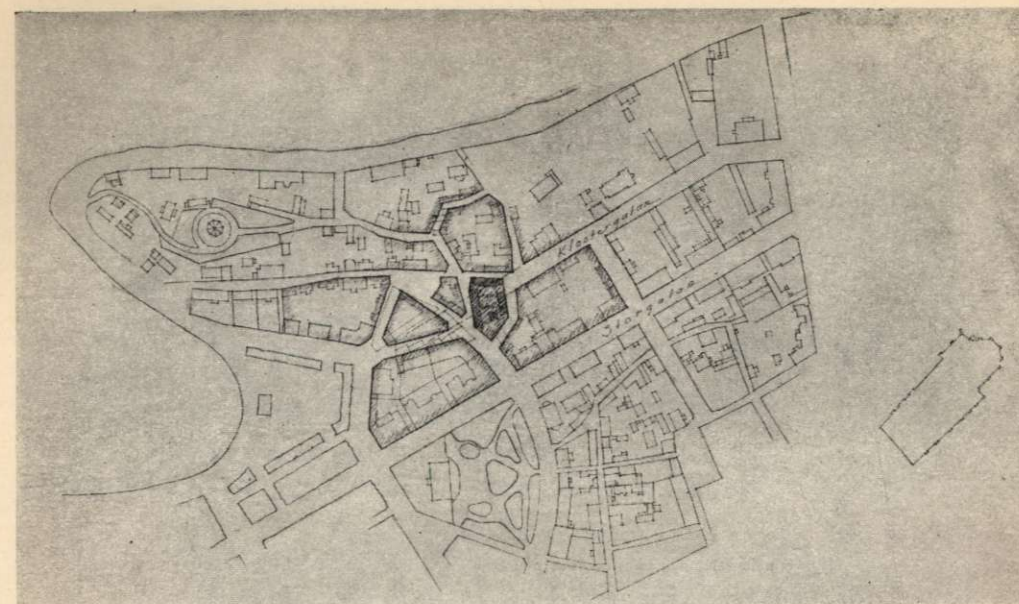
Det är en given sak, att planen för ett samhälles bebyggelse måste utföras med största omsorg och kunnighet men icke blott i stora drag utan ända in i minsta detalj. Detta gäller icke minst vid omdaningar av gamla stadspartier, särskilda sådana som på grund av sin skönhet eller historiska minnen äro värda att bevaras i så orört skick som möjligt. Ett exempel må vara nog för att på ett dylikt område belysa samfundets verksamhet. En av de intressantaste och minnesrikaste byggnaderna i det gamla Strängnäs är Grassagården, vilken för någon tid sedan var nära att ödeläggas, därför att den gällande stadsplanen förutsatte den föga trafikerade Klosterгатans framdragande över den plats, där gården står. Genom föredrag inför drätselkammaren och stadsfullmäktige väcktes dessas intresse för en ändrad sträckning av gatan, varigenom Grassagården kunde bevaras. Ett nytt förslag, som utarbetades genom samfundets förmedling, antogs av stadsfullmäktige. På så sätt räddades icke blott Grassagården, utan gatan fick också ett bättre läge i förhållande till terrängen, varjämte trafikfrågan löstes på ett fullt tillfredsställande sätt (bild 1).

*

*

*

I vår ekonomiska tid visar det sig vara av stor betydelse att genom om- och tillbyggnader kunna utnyttja äldre byggnader. Otaliga äro de fall, då äldre hus onödigtvis rivits, därför att man ansett det otänkbart att inreda dem tillräckligt bekvämt och efter moderna krav. Detta är emellertid ingalunda omöjligt, och vi kunna därigenom tillgodogöra oss de friska timmerstommarna i gamla hus, vilka ha ett ej ringa värde. De gamla husen äga dessutom genom sina goda och vackra

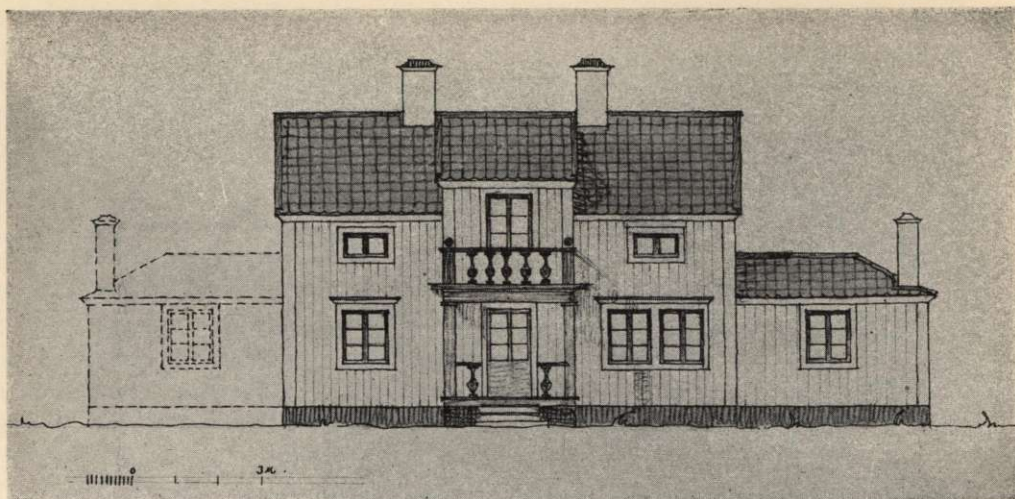

1. Plan av Strängnäs,

som visar huru stadsplanefrågan lösts för att rädda Grassagården. Det mörkt skuggade partiet är Grassagården.

proportioner en inneboende trevnad, som vi ha svårt att förläna de helt nya husen. Samfundets byggnadsbyrå har projekterat ett flertal dylika om- och tillbyggnader av gamla hus. Särskilt är tillbyggandet av verandan ett problem, som kräver långt större omsorg än vad som i regel ägnas åt detsamma. Bild 2 visar exempel på, huru en veranda, fönsteromfattningar m. m. utförts på ett sådant sätt, att de förläna byggnaden ett gott arkitektoniskt utseende. Bilderna 3—5 visar, huru en gammal träbyggnad försetts med en bekvämare trappa samt tamburer och garderober och bilderna 10—11 huru en annan gammal stuga, som blivit för trång, kunnat byggas till utan att dess egenart gått förlorad.

Bilderna 6—7 visa ett projekt, som för bearbetning insänts till samfundets byggnadsbyrå. Det utgör ett gott exempel på, hur illa ännu i vår tid byggnader kunna planläggas. Den av byggnadsbyrå omarbetade planen återges i bilderna 8—9. Härav framgår, huru man genom ett enkelt rektangulärt utformande av planen icke blott erhållit ett i sin helhet enklare och mera tilltalande hus samt en vackrare takform, utan man har också kunnat undvika ett onödigt och dyrbart utrymme, vilket medfört en minskning av cirka 30 procent av den först beräknade byggnadskostnaden. Detta innebär ju en rätt så påtaglig ekonomisk vinst och huset har dessutom fått en värdigare och vackrare form. Detta exempel utgör ett slående bevis för, hur värdefull en sakkunnig planläggning kan vara. Andra exempel på liknande av bygg-

2. Fasadritning till hus i Motala.

Ny veranda samt nya pilastrar och omfattningar, utförda på äldre byggnad.

nadsbyrån utförda omarbetningar utgöras av en grupp hantverkarhus (bilderna 12—14), vilka på grund av sitt läge intill varandra utförts i en enhetlig stil.

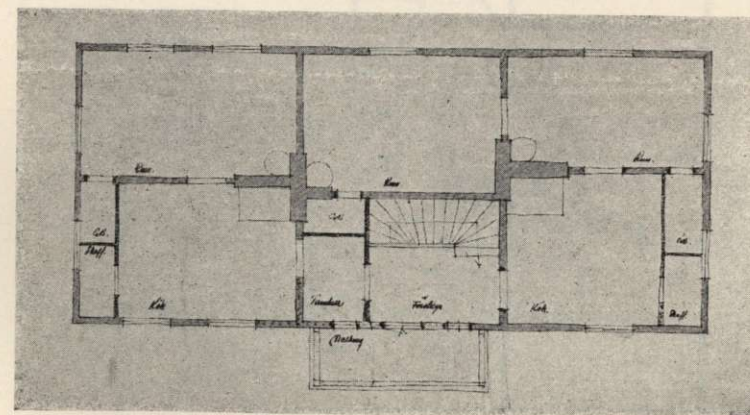
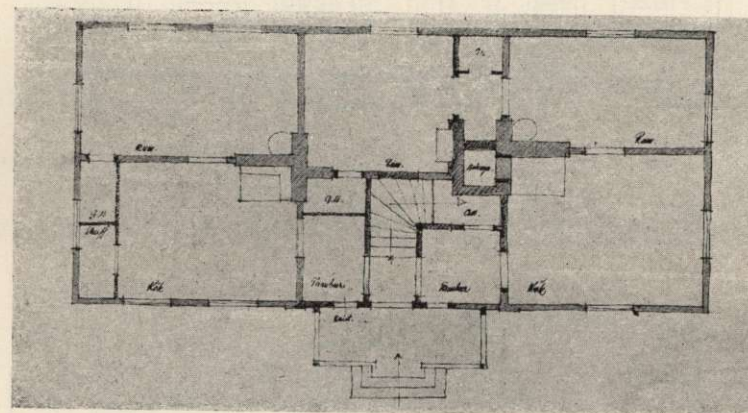
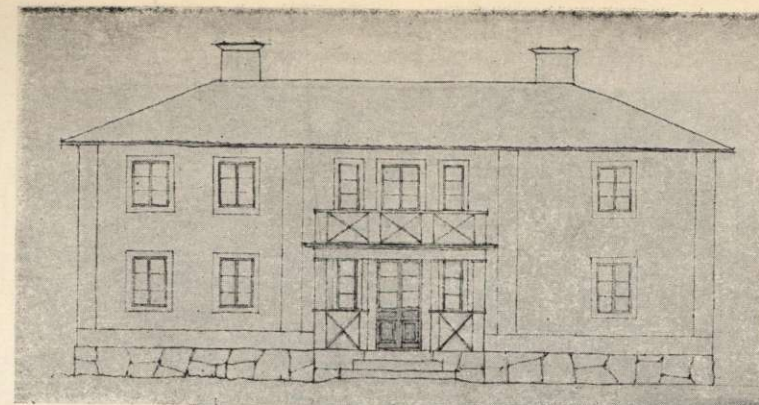
Genom byggnadsbyråns försorg ha även nya församlingshus samt prästgårdar och skolhus planerats, varpå bilderna 15—19 visa exempel.

*

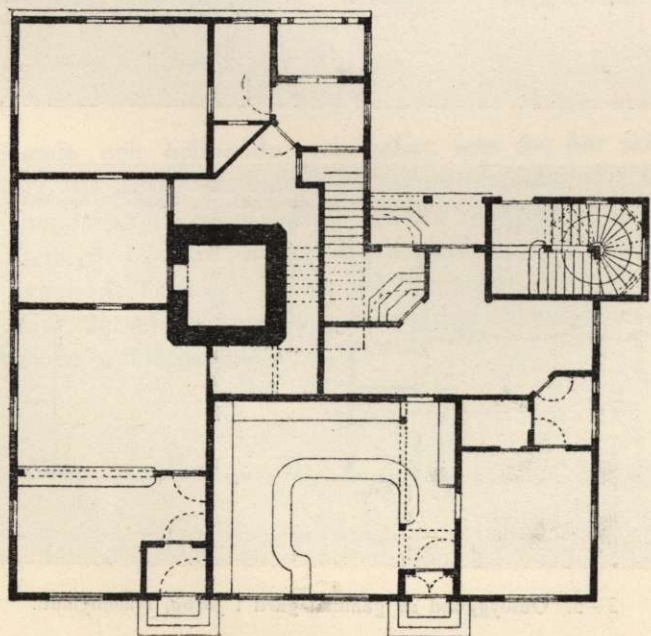
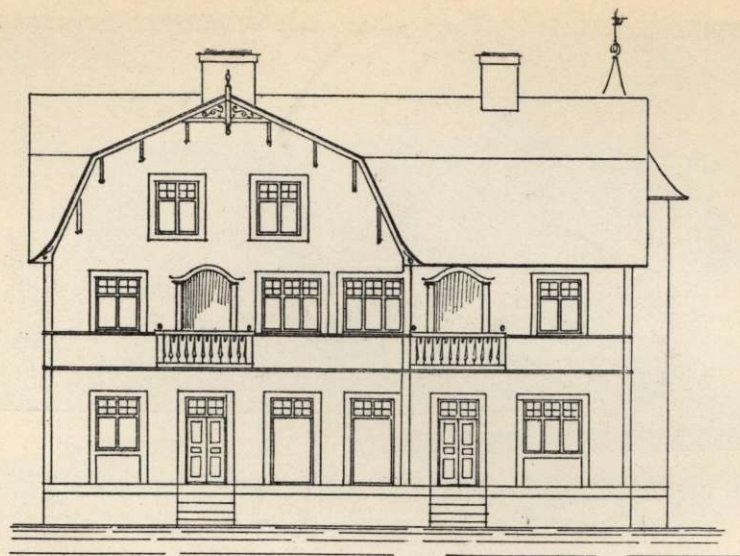
*

*

Utom den rådgivande och hjälpande verksamhet, som det här skildrade arbetet innebär, kan man säga, att de av samfundet på skilda platser i vårt land anordnade byggmästarkurserna innefattat en betydelsefull och rik rådgivningsverksamhet för de byggmästare, som deltagit i dessa kurser. De projekt, som deltagarna fått utföra, ha nämligen icke inneburit lösandet av endast fingerade uppgifter utan utgjorts av för deltagarna fullt aktuella byggnadsproblem. Bild 20 visar prov på ett dylikt under en byggmästarkurs utfört projekt.

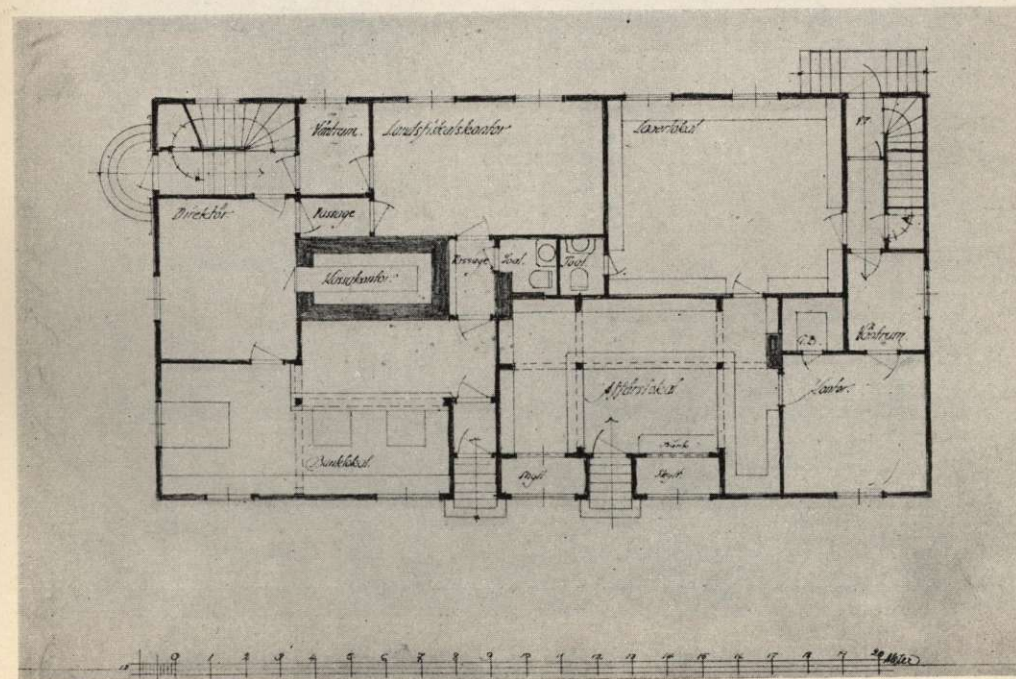
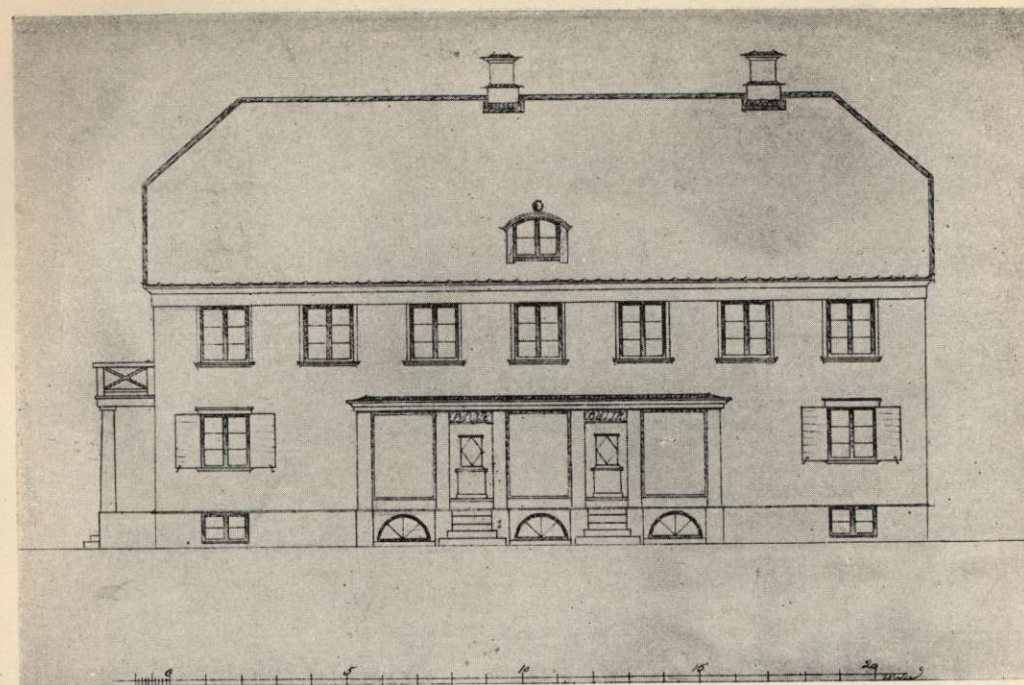

3—5. Ombyggnad av gammal gård i Järbo, Hälsingland.

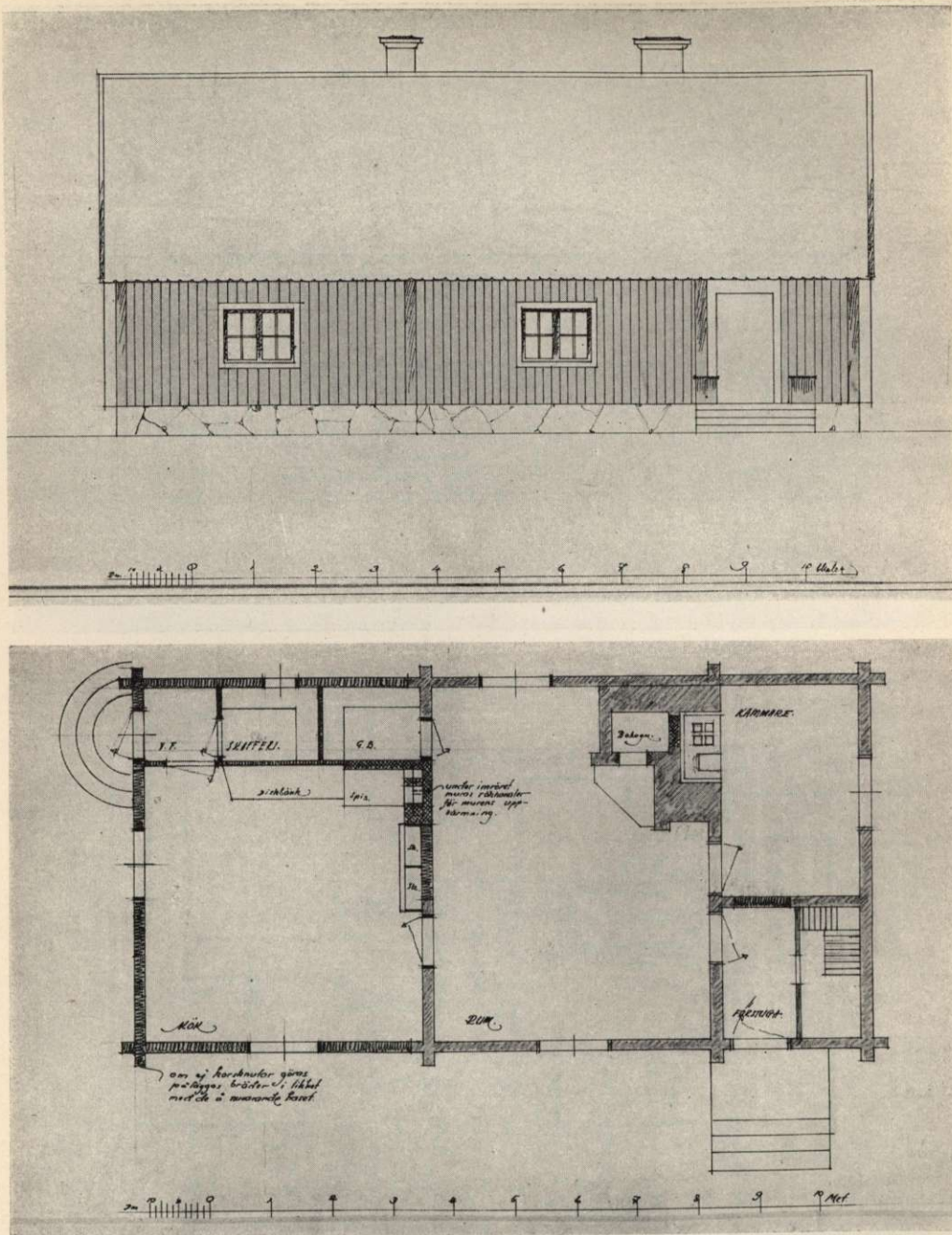
6—7. Ritning till affärshus i stationssamhälle i Dalarna.

Exempel på dålig planlösning och ful exteriör. Till Samfundets byggnadsbyrå för korrigering insänt förslag.

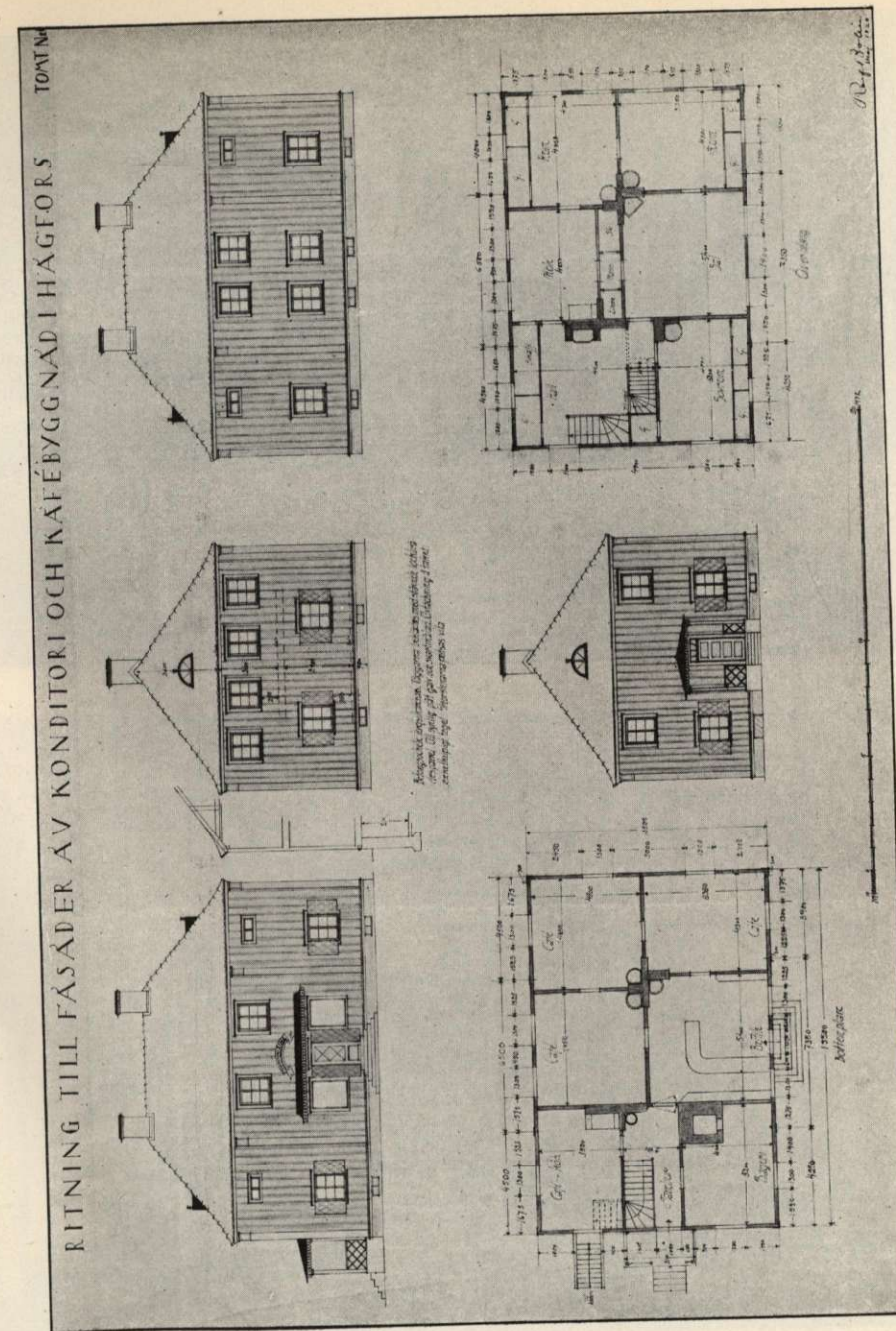

8—9. Ritning till affärshus i stationssamhälle i Dalarna,

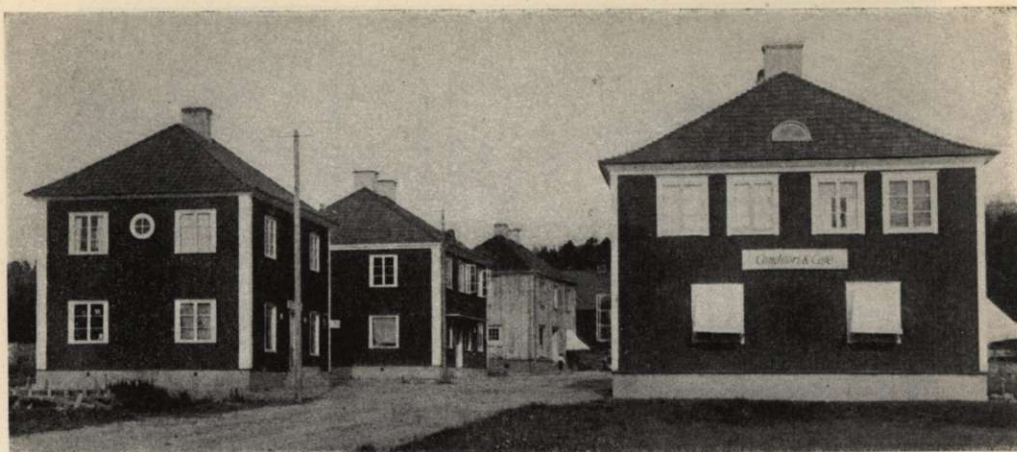
utförd av Samfundets för hembygdsvård byggnadsbyrå.

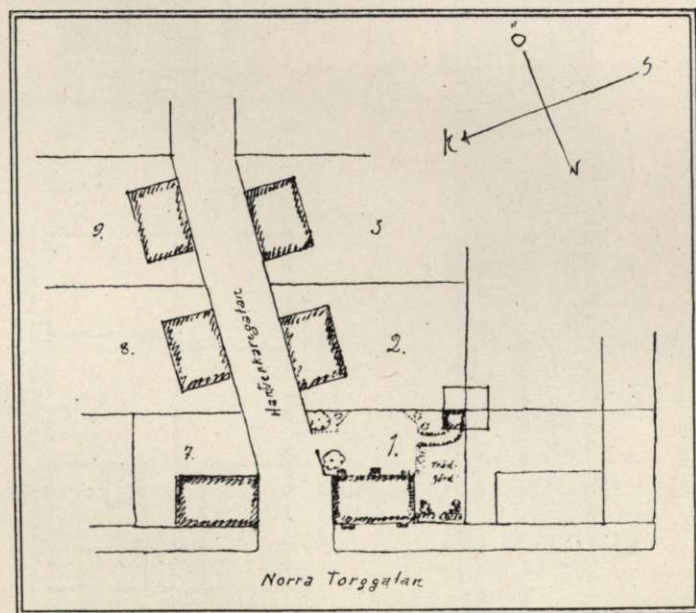
10—11. Gammal grindstuga vid Hävringe, Östergötland, med ny tillbyggnad.
Rummet till vänster tillbyggt.

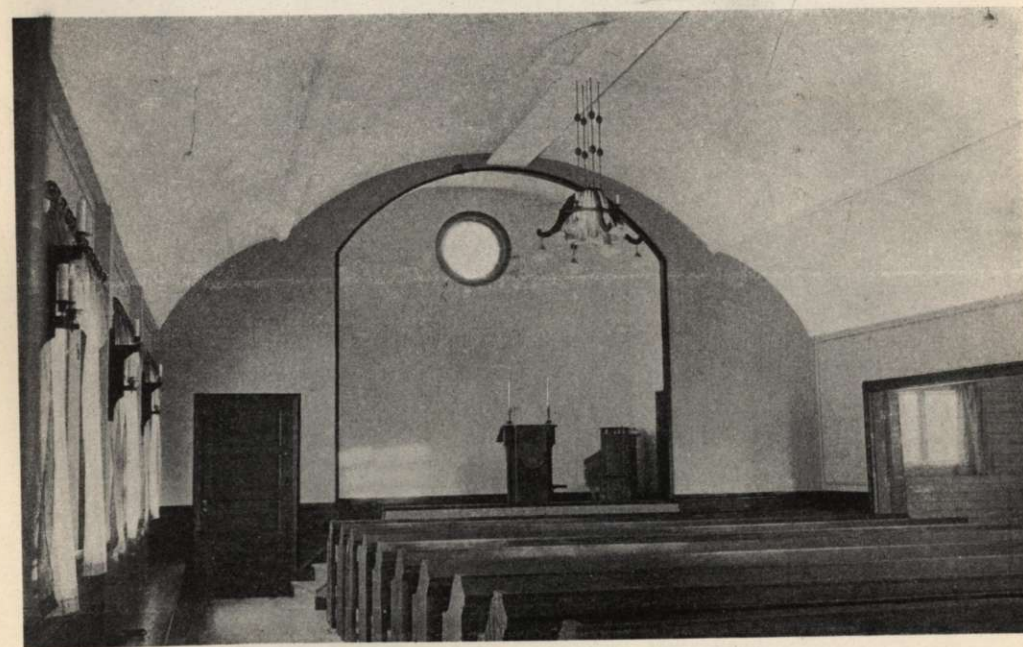
12. Ritning till konditori- och kafébyggnad i Hagfors, Värmland.

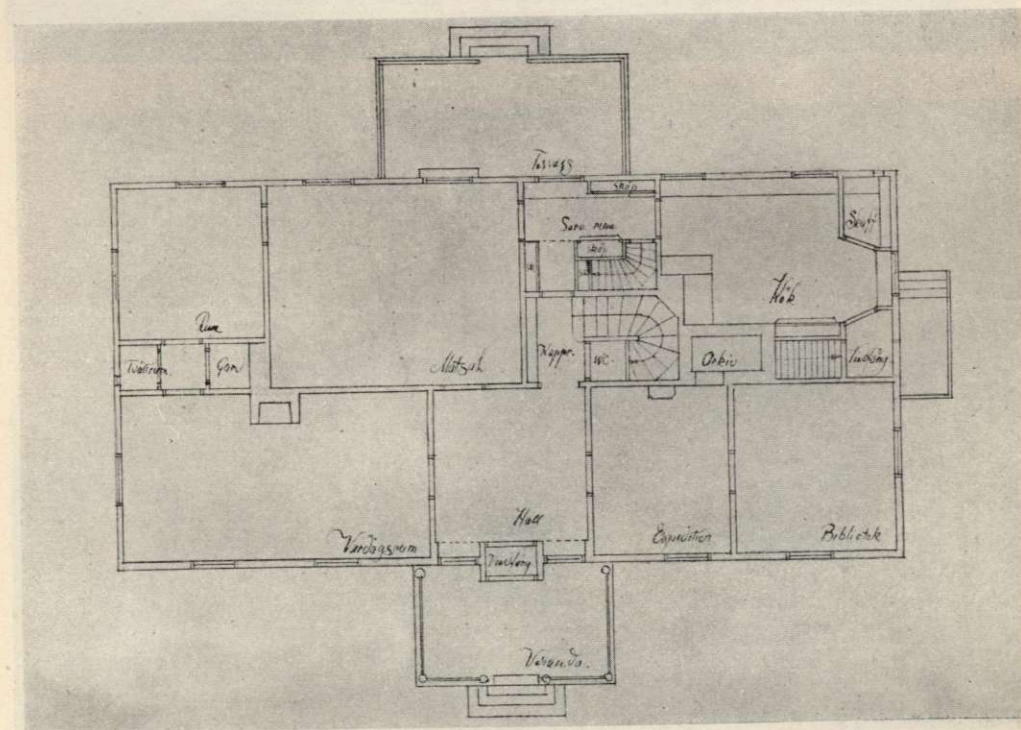
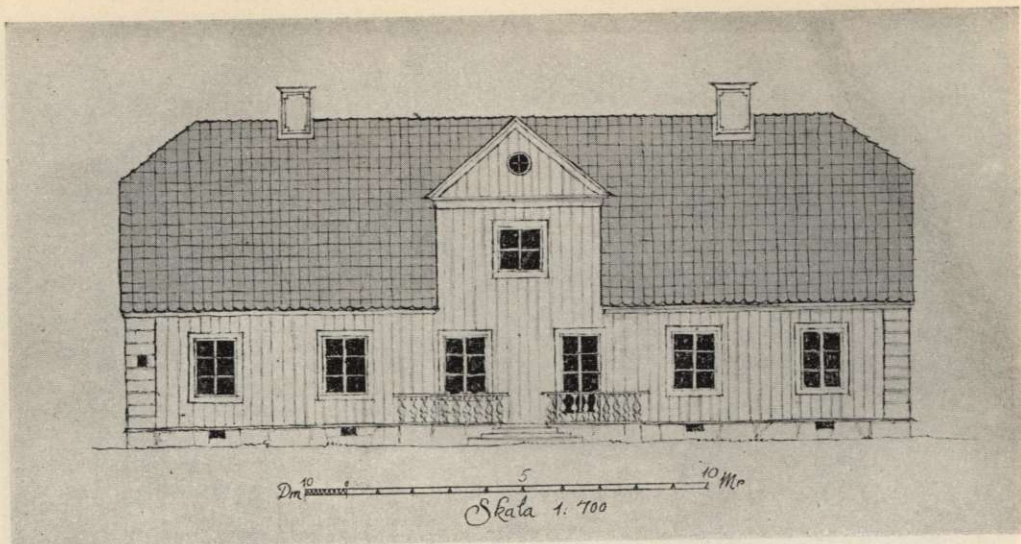
13. Hantverkaregatan i Hagfors.

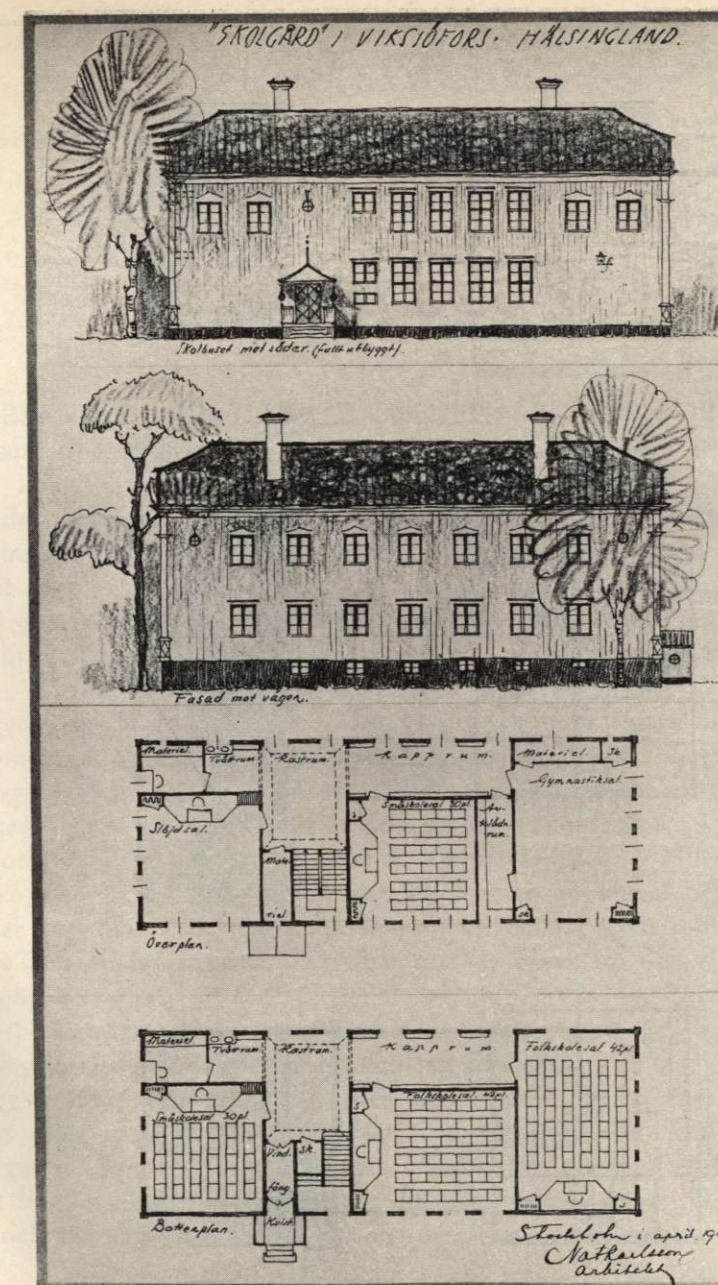
14. Situationsplan av bebyggelsen vid Hantverkaregatan i Hagfors.

15—16. Exteriör och interiör av församlingshus i Lingbo, Hälsingland.

17—18. Förslag till prästgård i Sexdrega, Västergötland.

19. Förslag till skola i Viksjöfors, Hälsingland.

DET ALLRA NÖDVÄNDIGASTE I FRÅGA OM FORNMINNESVÅRDEN

AV FOLKSKOLEINSPEKTÖREN, FIL. D:R KNUT KJELLMARK, VÄXJÖ

ETT BLAND DE VIKTIGASTE ÖNSKEMÅLEN FÖR FORNVÄNNEN ÄR att snarast möjligt få en god lösning på frågan om hur ett verksamt skydd skall kunna beredas våra fornminnen.

I denna tidskrift har nämnda fråga varit föremål för synnerligen innehållsrika och intressanta artiklar av antikvarien T. J. Arne¹⁾ och antikvarien B. Schnitter²⁾. Mina åsikter överensstämmer i allmänhet med vad i nämnda artiklar sagts, men då jag genom mångårig erfarenhet, vunnen genom undersökningar i olika landskap, dels bl. a. i Jämtland dels i södra Sverige — framför allt i Skåne, Blekinge och Småland —, kommit till en något modifierad uppfattning av *det allra närmaste målet i skyddsfrågan*, vill jag här nedan giva tidskriftens läsare del av densamma.

Fornlämningarna äro nu ej skyddade. Dagligen förstöres i varje trakt ett flertal av dem. Ingen lag är ännu skriven, som hindrar, att de rivas upp och gå om intet, dessa minnen från årtusenden tillbaka, som borde kunna räknas på en smula känsla av undran och vördnad och att bli föremål för omvårdnad.

Själva äro de vårdar och vittnen om vår kulturs uppkomst och utveckling och till stor del för övrigt de enda säkra urkunder, som ge oss inblick i våra äldsta förfäders liv och öden, en sista oförtydlig rest av deras tro och verk och ett stycke av deras egna personer.

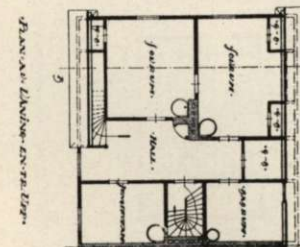
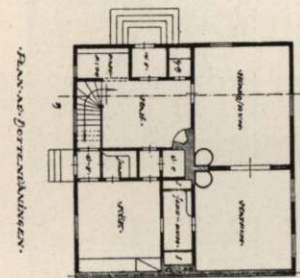
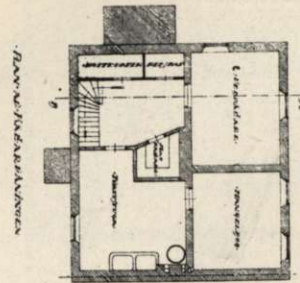
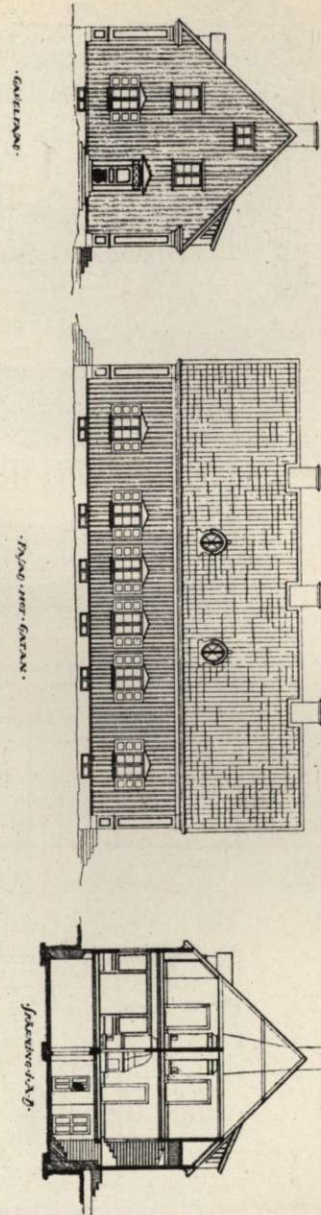
I den rätt vidsträckt trakt jag årligen å ämbetets vägnar genomreser, ser jag så gott som dagligen exempel på hur fornminnen förstöras.

Här bygges in på gravfältet. Ett eller annat röse och en eller annan hög eller stensättning eller redesten får med eller utan myndigheternas tillstånd stryka på foten. Byggaren, som valt sin tomplats i kanten av gravlundens, finner röset, som kommit att ligga mitt för huvudingången till hans boning, vara i vägen. Där skall bli gårdsplan och tas upp en utfartsväg, och röset måste bort och kommer också bort utan prut.

¹⁾ Vård och vanvård av våra fornlämningar 1921, sid. 9 o. f.

²⁾ Den föreslagna lagen angående kulturminnesvård ur arkeologisk synpunkt 1923, sid. 13 o. f.

· EITNING · TH · KOPPLAT · ENFAMILJSHUS · I · STAD ·

· GÅRDSPLANEN · FÖR · ENFAMILJSHUS · I · STAD ·

20. Ritning till kopplat enfamiljshus i stad, utförd vid byggmästarekursen i Hertsand 1922.

Återstod av hög — brandgrav — i gravfält från yngre järnåldern vid Dädesjö marknadsplats i Dädesjö s:n (Småland), där ett stort antal gravar förstörts vid grustäkt och planering av tomtområde.

Där söndertuggas ett förut orubbat kummel av stenkrossen. Bonden, som har sitt vägstycke strax invid, finner, att stenarna i kumlet ha lämplig storlek, och inom några dagar finnes ej mera kvar än ett par orediga högar av de "kullerbussar", som lämnats, därför att de voro för stora. De brända benen efter kummelmannen och de gravgåvor han fått med sig ligga upprivna ur gravlagret och kringspridda i mullen mellan stenhoparna.

Även de, som känna till fornlämningarnas natur och försäkra, att de aldrig skulle vilja rubba ett fornminne, och förmodligen också mena det, draga sig ej för att jämna dem med jorden, när de finna det förenligt med egen fördel för att få utrymme eller slät mark på sin tomt.

I allra bästa fall schaktas ej marken upp mellan högarna eller jämnas ut genom påfyllning. Ytterst sällan försummar man likväl att plantera främmande träd och buskar mellan gravarna eller att anordna tradgårdsland där.

Det kan knappast förhindras, att man på platsen sätter upp ett misspydande ut-
hus av vad slag det vara må.

Den gamla härliga gravlund, där björk och gran och ljung prydde marken, har snart ändrat natur, blivit skövlad och — låt oss säga det — vanhelgad. Ty en helgedom var den för dem, som lade ned sina kära där, för de under mossan sovande fäderna själva och för naturen, som hägnade den.

Återstod av stort röse med hällkista vid Nöbbeles Per Håkansgård i Ö. Torsås s:n (Småland); graven plundrad av skattsökare; fem kvarstående hällar upprivna av jordens ägare; röset så småningom decimerat genom åkerns utvidgning; tillstånd slutligen lämnat att få borttaga hela fornlämningen, som var till hinder för åkerns bearbetning. Ett flertal fynd från sten-, brons- och järnåldern gjordes vid efterundersökning.

Att lantmannen i det stora hela ledes av nyttans synpunkter i sitt görande och låtande vid arbetena ute på marken, är mindre underligt. I nittio fall på hundra vet han för övrigt knappt, vad en fornlämning är, åtminstone ej så mycket, att man kan anse honom moraliskt ansvarig, om han rubbar ett mindre kummel eller ett gravfält av låga rösen eller högar i en trakt, där kanske hagarna och skogen äro uppfyllda av "plockrör" från svedjebrukets dagar, och där gravröset endast av fackmannen kan skiljas från odlingsröset.

Bonden vidgar sin teg. Och det är till landets båtnad. Vad av gamla minnen, som därvid härjas och försvinner, har han föga sinne för. Knappast kan man klandra honom för detta.

Hur mycket är det ej sedan, som förintas av dessa minnen vid anläggandet av vägar, broar, järnvägsbankar och stengärdesgårdar, vid utvidgandet av kyrkogårdar, vid grustäkt och för resten vid alla upptänkliga slag av praktiska arbeten ute.

Från min verksamhet som fornminnesvårdare kunde jag draga fram exempel på förstöring av fornlämningar vid dessa olika slag av arbeten, icke ett i varje fall utan många.

Man blir just inte glad, när man ser all denna förödelse, som de praktiska arbetena i våra dagar göra på fornminnena, och man kan inte nog förvåna sig över att den får fortgå, och att icke statsmakterna gripa in för att hämma den.

Fornvännen ser med förargelse både på vad som i detta avseende sker i våra dagar och vad som skett förr, innan någon lag om fornminnesvård kom till, och innan vårt land kunde sägas hava något spår av folkupplysning.

Det är ej roligt att se, hur de stora bronsålderskumlen, som ligga på högsta punkterna i skogarna här i Varend, till största delen äro utplockade i mitten av "skattsökare". När det skett, vet ingen. Men troligen är det mycket länge sedan.

Och nog är det bedrövligt att tänka sig, att av de över 400 hällkistor vi kunna kartlägga i Varend och Finnheden endast några få — nämligen högst 10 stycken — kunna sägas vara fullständigt i behåll vad själva gravbyggnaden beträffar.

De stora rösen, som ursprungligen dolde kistorna, äro raserade och i många fall nästan helt och hållet borttagna.

Av hällarna, som själva gravkammaren är byggd av, äro taket eller "däcket", som det heter i Varend, vanligen spårlöst försvunnet och likaså flere eller färre av de upprättstående vägghällarna.

Många av dessa 4000-åriga gravar hava blott ett par eller till och med någon gång en enda häll kvar och kanske blott någon liten del av röset i behåll. Endast en riktig kännare kan då se, om här stått en hällkista, eller om det är ett odlingsröse, där en eller annan större flat sten tillfälligt kommit in.

Gravfyllningen i kistan är nästan alltid rubbad, genomrotad och berövad en del eller allt av de gravgåvor, som av pietetsfulla händer lagts ned med de döda.

Ingen må undra på att det gått så illa med hällkistorna. — För många århundraden tillbaka, ja, kanske redan under förhistorisk tid kommo bönderna i de hällkistrika områdena, sådana som Varend och Sunnerbo, under fund med att dessa utbredda, låga, lätt upplockade rösen innehöllo ett sätt av stora, präktiga släta hällar, som voro ypperliga att använda som broar över diken, till spiselhällar och trappstenar.

Erfarenheten är en god läromästare, och den gick i arv från far till son och till grannen. Det var ett välkommet fynd, när en bonde hittade en sådan där "jättegrav" på sin gård. — Att det var en grav, hade han visserligen en aning om men ej, att den kunde hysa lämningarna av hans förfäder. Den var uppbyggd av "jättar", något främmande underligt folk, som man ej alls hade någon frändskap med och ej behövde ta hänsyn till. Hällarna hade han emellertid stor nytta av, och kanske kunde han hitta något av värde inne i graven, om han hade tur.

Jag hörde en gång en gammal bondehustru säga: "Di gåra ä väl möe mera värda än andra, där de finns mönna tocka där stora rör." — Jag finner det troligt, att hon särskilt tänkte på hällkiströren. Men det kan ju också vara möjligt, att hon tänkte på gamla rör i allmänhet, där skatter kunde ligga dolda.

I fall det varit skatten eller hällarna, som varit det mest begärliga för lantmannen,

Vid två tillfällen plundrad och ruinerad hällkista från stenåldern vid Hjortsjöhult i Rydaholms sn (Småland). En stenyxa och en flintdolk, som hittades av de sista skattsökarna, anträffades hos en i närheten boende arbetare.

vill jag för övrigt lämna därhän. Kanske har det dock varit hällarna. Att skatten vanligen blott bestod av "flintknivar" (= flintdolkar) och "stenhammare" (= stenyxor med skafthål), lärde erfarenheten honom snart nog. Och dessa tingestar retade väl för ett ögonblick hans nyfikenhet, men ibland aktade han dem ej högre, än att han slängde dem undan och lät dem förkomma.

Att kalla dem, som plundrat hällkistorna, för skattsökare är nog ej så riktigt. Snarare borde de kallas hällsökare.

Ibland har den föreställningen, att man blev sjuk, om man rörde i en gammal forngrav, räddat en och annan hällkista undan total förstörelse. — Ägaren började flytta hällarna, fann så ett par "flintknivar" under arbetet därmed, men så fick han just en svår ögonsjukdom, som gjorde, att arbetet blev avbrutet och sedan aldrig av honom eller sonen återupptaget. Så hörde jag berättas här om dagen, när jag stod vid en uppriven och till hälften borttagen hällkista. — Det går an, när icke gravplundraren blir häftigt sjuk, kommer på lasarettet och dör, såsom jag hörde berättas i ett annat liknande fall. Men så var det också många fynd, som gjordes den gången, bl. a. icke mindre än 3 stenyxor med skafthål, en symbolisk liten hammare av täljsten, en flintdolk, en flintspjutspets, en halvmånformig såg m. m.¹⁾

¹⁾ Se Knut Kjellmark, Utkast till beskrivning över Kronob:s läns förhistoriska fornlämningar och fynd, Malmö 1911, sid. 51 o. f.

Sådana egendomliga föreställningar har folket än i dag. Hade icke dessa föreställningar funnits, så är det troligt, att ännu mindre rester av hällkistorna stått kvar till vår tid. Vidskepelsen har nog verkat kraftigare för att skydda hällkistorna än den hittills gällande gamla författningen om forntida minnesmärkens fredande och bevarande, ty den författningen har haft föga verkan.

Med avseende på faran för förstöring av hällkistorna, så är den dock numera efter min erfarenhet icke fullt så stor som förr. Men den förefinnes likväl. Förstöringen drabbar nu vanligen de gamla upprivna hällkistruinerna. Dem aktar man nu ej så mycket och tror ej det är så farligt att röra. De äro ju förstörda förut. De gå förr eller senare sin undergång till mötes, om de t. ex. ligga i kanten av ett allmänt grustag, där oansvariga pojkar och drängar halvt ovetande vid grustäkten underminera dem, så att hållar och gravfyllning med gravgodset rutscha utför branten, eller i allmänhet, när dessa kistor ligga öppnade och synliga för en var. De hava ibland genomrotats i flere omgångar. Och ännu i dag löpa de fara att plundras av "förvetna", som bo i närheten, eller som vistas tillfälligtvis på orten och sedan lämna den.

Efter min åsikt borde alla sådana hällkistruiner och förresten alla andra förut ramponerade gravar, "spillgravar" som de kallats, särskilt de, i vilka man kan vänta sig vetenskapligt viktiga fynd, undersökas — efterundersökas — av fackmän, efter hand som det blir möjligt. I första hand borde väl då de äldsta bland dessa spillgravar, och dit kan man räkna hällkistorna, bliva föremål för undersökning. Man räddar då åtminstone för de offentliga samlingarna och därmed åt vetenskapen något av det, som eljest skulle utan fyndortsbeteckning spridas i enskildas ägo eller förstöras, och får dessutom i behåll en redogörelse för gravbyggnaden och för alla iakttagelser, som gjorts vid undersökningen, av vilka många kunna vara av betydelse för att klara upp förut ej lösta frågor.

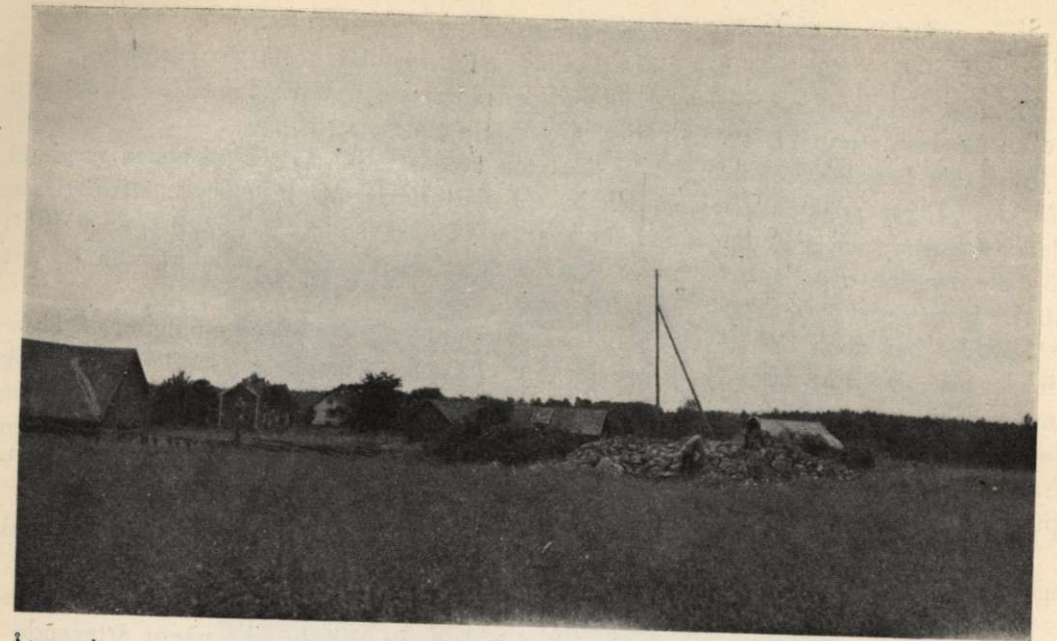
Träffas vid borttagandet av något rör i mina trakter en oförstörd hällkista, får den i en del fall förbliva orubbad. Men även den kan bliva plundrad och till och med i grunden ruinerad. — Jag kunde anföra exempel på båda delarna.

Den säkerligen i ökat tempo fortgående förstöringen av fornlämningarna, har, såsom jag förut antytt, troligen börjat mycket tidigt. — Jag har varit i tillfälle påvisa, hur en hällkista blivit plundrad under medeltiden på 1200-talets förra hälft¹⁾. I ett par andra fall har jag i hällkistornas gravfyllning funnit mynt, som synas visa, att kistorna legat upprivna under Carl XI:s tid²⁾ i det ena fallet och Carl XII:s i det andra — för att nu blott taga några exempel.

Men nog har förödelsen varit störst under det sista århundradet. Så tror åtminstone jag.

¹⁾ Se Knut Kjellmark, *anf. a.* sid. 35—36.

²⁾ Samma arbete sid. 62.

Återstod av stort gravröse vid Ramsjö i Långsjö s:n (Småland); mer än hälften av röset bortförd och använd i grunden av byggnad och planering av tomt. I röset anträffades en hällkista, byggd av många hållar, vilken orubbad skall ligga kvar. Två andra stora gravrösen i närheten ha borttagits för att användas till fyllning på samma tomt.

Från 1819 och 1822 härrör ett manuskript av lektor J. Wallman med titel *Värend*, som förvaras i Vitterhetsakademiens arkiv, och som handlar om fornlämningar, vilka han sett och beskrivit i nämnda trakt. Och det är verkligen sorgligt att se, hur mycket av det han omtalar sedan dess gått om intet. Många enstaka fornlämningar och hela gravfält äro försvunna. Man söker förgäves efter dem. De ha gått all världens väg.

Och all världens väg gå slutligen alla dessa minnen. Det kommer en dag, då även de stabilaste gravbyggnader och de ståtligaste fornlämningar vi äga, ligga raserade och knappast lämnat några synliga spår efter sig på platsen, där de förut utgjort ett stolt minne.

Med en smula kännedom om kulturens framfart kan var och en förstå, att detta resonnemang är riktigt.

Dock synes det mig som en viktig och värdig uppgift för vår tids kulturarbetare att på allt sätt söka bereda förfädernas minnen ett så gott skydd, som möjligtvis kan uttänkas, emot "skattsökare" och "förvetna", odlare och grustagare, väg-, järnvägs- och husbyggare och alla dessa nedrivande krafter, som i ett allt mera ökat crescendo, ju mer tiden framskrider, eljest förstöra allt, innan nödig undersökning skett.

Undersökning anser jag vara *huvudsaken*.

Dess betydelse behöver här ej framhållas. Dess resultat bestå för alla tider.

Skyddet däremot kan endast gälla för den närmaste framtiden men är ju för den av en så pass stor vikt, att den inte nog kan betonas.

Skyddets betydelse är mångfaldig. Det må avse att tillfredsställa känslan av pietet för de gångna släktenas minne och ha till mål att låta bautastenarna, ättehögarna, domarringarna och allt det andra stå kvar orört på sin plats så länge som möjligt, för att bygden må få behålla det, som är för densamma egendomligt, och för att stärka hembygds-känslan.

Skyddet har dock sin största betydelse däri, att det lämnar en möjlighet att framdeles, när det blir lämplig tid därtill, utföra en grundlig och fullt vetenskaplig undersökning och beskrivning av åtminstone de viktigaste fornminnena. Därvid må ju gärna tillses, att ett antal intressanta fornlämningar av olika slag sparas för en framtida mera utvecklad forskning, då grävningsmetod och allt nått en högre ståndpunkt än i våra dagar.

Att fornlämningarna efter undersökningen böra återställas i sitt ursprungliga skick med avseende på den yttre formen, är en självklar sak.

Som jag förut antytt, torde skyddsåtgärderna endast kunna verka för en jämförelsevis kort tid framåt — några århundraden eller så, kanske något årtusende i bästa fall. Platsen för det ena fornminnet efter det andra måste efter hand tagas i anspråk för alla möjliga andra ändamål. — Det låter sorgligt men är sant.

Det är också en mycket omtvistad sak, vilka skyddsåtgärder som lämpligtvis kunna vidtagas för att så länge det är möjligt och behövt rädda fornminnena undan förstöring.

Det som därvidlag först brukar framhållas, är, att man ej ensamt genom lagbestämmelser kan nå målet, utan att en utbredd upplysning om fornlämningarnas natur och ett väckande till liv av intresset för deras vårdande i varje trakt är den viktigaste förutsättningen för en effektiv fornminnesvård.

Detta låter riktigt. Och gärna vill man vara med om upplysningsarbetet. Men hur det än är, vågar man inte lita på dess effektivitet. Man kommer ej nog fort fram på den vägen.

Artiklar i tidskrifter och tidningar hava stor betydelse.

Hembygdsföreningar och studiecirklar utöva ett viktigt arbete och likaså föreläsningföreningar och enskilda föreläsare. Men det räcker ej till. Vad skolorna hinna meddela till barnen, blir så litet — allt för litet.

Nej, för att skyddet skall bli effektivt, ser jag för min del endast en utväg, och det är, att i närmaste förbindelse med den nya och betydligt förbättrade författning om kulturminnesvården vi snart i stället för den föråldrade förordningen måste hava, och till vilken förslag blivit framlagt, en officiell förteckning — ett generalregister, eller vad man vill kalla det — över samtliga hittills kända fornlämningar sockenvis,

Återstoden av stor hällkista från stenåldern vid Sjövik i Söraby s:n (Småland), med sitt röse fullständigt ramponerad vid grustäkt. Gravgoods av 15 föremål, bl. a. två flintdolkar och ett skifferhänge, anträffades efteråt dels nere i grustaget intill den nedrasade hällen, dels långt bort ute på en väg, dit grus förts från platsen. I samma grustag ha förut två hällkistor med tillhörande rösen blivit förstörda.

av den art, att de kunna och böra skyddas, *kommer till stånd*, ett register, som skall finnas tillgängligt hos länsstyrelserna, de kommunala myndigheterna och överallt för resten, och som tillhandahålles i bokhandeln, så att det kan spridas till alla skolor o. s. v.

Detta är ett alldeles ofrånkomligt önskemål. Det får ej sägas, att det är omöjligt att förverkliga. Min erfarenhet säger mig, att det går att övervinna de svårigheter, som kunna möta ett sådant företag.

I antikvarien T. J. Arnes ovan anförda artikel "Vård och vanvård av våra fornlämningar" sid. 15 framhålles vikten av att en *generalkarta* över hela Sveriges fasta fornlämningar bringas till stånd jämte beskrivning härtill, och att de nya gravar, boplatser och fynd, som ständigt komma i dagen, senare böra läggas in på kartan, som alltjämt måste kompletteras.

Däruti kan jag, som jag ovan sagt, instämma.

Men det första och betydligt lättare utförda arbetet — på samma gång ett förarbete till kartan, som måste vara undangjort, innan denna kan upprättas — är åvägbringandet av en förteckning över vad som nu är känt. Denna förteckning är också betydligt lättare att komplettera än kartan och dessutom nog lättare för allmänheten att handskas med än denna, och den bör kunna vara *färdig många år* — ja, minst ett årtionde, *innan kartan kan vara klar*.

Därför är en sådan *förteckning över fornlämningarna* efter min och många andra fornvänners i landet bestämda mening för *närvarande med avseende på fornminnesvården det allra nödvändigaste*.

L I T T E R A T U R

ALLMOGEBERÄTTELSE AV RANG.

I Bondehem och backstugor. Folklivsskildringar av J. A. Göth. A.-B. Ax. Quidings Bokhandel, Växjö, i distribution.

Vi äro inte alltför bortskämda med sådana folklivsskildringar, som förf. till ovannämnda bok gett oss. Det är en samling korta berättelser om småländska bönder och backstugusittare för en mansålder sedan och deras liv i helg och söcken. Det mest påfallande i detta lilla arbete är författarens goda, kärnfulla stil, där all pratsamhet är borta. Lugnt, fåordigt, ibland bildrikt, målar han sina "gubbar" och låter dem ofta tala på sitt hembygdsspråk. Och fämäld är bonden här som annorstädes i vårt land, men när han talar, gör han det gärna i ordstävliknande satser. Förf. låter oss leva med i sina personers hårda, trofasta kamp för hemmet, han visar oss deras vackra drag men glömmer därför inte deras svagheter. Och han berättar ej heller om dem med främlingens ytliga bekantskap. Det är icke en gjord "bondkomiker", som berättar, utan det är en människa, som intimt och i detalj känner det folk, han skildrar, en verkligt sakkunnig. Förf. kan därför i några korta rader ge en livslevande bild av dem. Tag som exempel den ej fullt 4 sidor långa inledningsberättelsen "En hårdvallsgubbe"! Hur levande står inte för oss "den aldrig kuvade bonden" Samuel, stor och stark, och avkunnar med salomonisk vishet skiljedom över tvenne byns trätobroder, så att både domaren och de dömda blevo vänner för hela livet.

Om man skulle framhålla någon särskilt av de 28 berättelserna, torde väl — utom den nyssnämnda — "En stadsresa", "Nella Danjel", "Erk och storgäddan" ifrågakomma. Men även "Sven i Ökahagen" gör man gärna bekantskap med. Med sin förnöjsamhet och sitt goda humör genomlevde han livet lyckligare än många till det yttre mera lyckligt lottade. När han en tid hade sex styver om dagen i extra inkomst och sexton skillling i daglön — det var då, han "riknade te och bräaslo stova och satte järngångjärn ve fastedöra", som

han själv uttryckte sig. Jag är frestad att citera mera, men jag överlåter åt läsaren att själv köpa boken och läsa. Dock måste jag tillägga, att ej alla berättelser hålla sig på lika hög nivå.

Även ur folkloristisk och språklig synpunkt visar boken sig så värdefull, att den torde kunna excerpas för vetenskapligt ändamål. Småländska använder förf. rikligt och talangfullt ej blott i ordförråd utan ofta även i ordföljden. Det är bara skada, att han på ett par ställen bryter det goda folkliga ordvalet. Man får över sig något, som liknar en örfil, när man läser att "kärleken till Kalles Greta i Skräddaregårn hade kommit så där lite *pö om pö*". Och det är ej heller stilenligt att låta ett par slagskämpar läsa in sig "i var sin *garderob*" i Sjövikens drängstuga. Av skildringen att döma skulle *skrubb* ha gett ett riktigare begrepp om saken. Men jag tror, att nämnda exempel äro de enda språkliga sidosprängen av detta slag i hela boken.

"I Bondehem och Backstugor" bör kunna bli en kär läsning i vida kretsar, naturligtvis framförallt i Småland.

JOH. GÖTLIND.

STADEN SOM KONSTVERK.

Staden som konstverk av Gustaf Strengell. Alb. Bonniers förlag.

Att staden som helhet kan och bör betraktas som ett konstverk är ett ganska nytt begrepp. Fastän icke formulerad som sats synes det dock som om forna stadsbyggare haft detta liksom "på känn", ty där man finner stadsdelar, vilka något så när fått vara orubbade sedan 1600- och 1700-talen, visa dessa en enhetlighet och harmoni, vilken man numera förgäves får leta efter i våra moderna städer.

I slutet av 1800-talet framkom emellertid ett arbete av Wien-arkitekten Sitte: *Der Städte-Bau*, vilket riktade uppmärksamheten på stadsbyggnadskonsten. Boken var visserligen i så mån ensidig, att den endast behandlade den medeltida staden, men den blev dock av betydelse därför, att den

väckt ett nytt uppslag, gav fackmännen något att tänka på. — Av största värde blev också en bok, utkommen 1912, med titeln: Platz und Monument, samt författad av A. E. Brinckmann. I denna har förf. ägnat stadsbyggnadskonsten i allmänhet — således icke ett visst skede — en ingående undersökning, en stil- och formanlys, som vittnar om en ovanligt fint förstående skarpblick.

Strengells här föreliggande arbete för vidare på den av Brinckmann inslagna vägen. Till uppställningen påminner den ej så litet om Paul Brandts nästan klassiska bok: Sehen und Erkennen. Båda äro av konstpedagogisk art, båda besitta den utmärkta egenskapen att lära läsaren se, känna igen och analysera. Strengells bok — om 270 sid. — har ej mindre än 360 illustrationer, visande staden inpassad i landskapets arkitektur, stadsdelar och gatubilder, enstaka byggnader, planer m. m. Till dessa sluter sig en koncist avfattad text, vilken på ett verkligen träffande sätt pekar på just det väsentliga i bilden.

Bokens huvudtext är behandlad från mera historisk synpunkt. Den betraktar staden som slutet helhet, som arkitektonisk konstform, gatan, platsen, staden som konstnärlig organism samt enhetlighetssträvandena i stadsbyggnadskonsten under 1600- och 1700-talen. Texten är genomgående lika lättläst som fängslande, och man får livligt hoppas, att den blir ej endast "genomläst" utan också studerad. Boken vänder sig ej blott till fackmännen: byggherrar och arkitekter, utan till varje intresserad.

G. T.

BLEKINGEBYGDEN.

Årsbok utgiven av Blekinge hembygdsförbund 1923.

Det ännu icke årsgamla Blekinge hembygdsförbund har redan hunnit utsända en årsbok, och

det bör genast sägas ifrån, att det är en utomordentligt lyckad start. Den enda publikation av detta slag, som kan tåla en jämförelse, är den jämtländska föreningen Jämtslöjds årsbok "Jämten". Hade blekingeboken bara haft ett vackrare omslag, så hade allt varit gott och väl, men detta är ju en sak, som går att rätta till nästa gång.

Innehållet i Blekinge-Bygden är synnerligen omväxlande och värdefullt. Ett par dikter till hembygdens lov utgöra bokens poetiska inslag. Åt residensstaden ägnas tvenne uppsatser av rektor Lövgren och stud. Holmberg. Kand. S. Svensson behandlar i en väl illustrerad uppsats gamla blekingska eldstäder, medan adjunkt Wirde skriver om Kristianopel, sådant det var för 100 år sedan. Förra folkskollärare K. Nilsson, känd för sina dräpliga blekingehistorier på folkmål, talar med ett visst vemod om den gamla kyrkan och folkskolan ute på Sturkö, båda för länge sedan rivna. Den outtröttlige forskaren Pehr Johnsson lämnar en förteckning på landskapets fasta fornminnen. Om naturminnesmärkena i östra Blekinge skriver J. Lagerholm, medan Listerby socken behandlas av f. d. folkskolläraren Thomsson. Att uppräknat samtliga artiklar skulle fordra för stort utrymme, varför endast ett par må ytterligare anföras. Så skriver professor Lithberg om några blekingska folklekar, docent von Sydow om maj- och midsommarfirning i Blekinge samt fil. dr. Valde om blekingebilder i Uppsala universitetsbibliotek. Den välredigerade och mycket rikt illustrerade årsskriften avslutas med meddelanden, notiser och medlemsförteckning.

Kan årsboken också för framtiden hållas på denna höga nivå kommer den säkert att göra en utmärkt reklam för det nybildade hembygdsförbundet och skaffa detsamma den stora anslutning inom landskapet, som det i så hög grad förtjänar.

G. T.

M E D D E L A N D E N

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD.

En deputation från Samfundet för hembygdsvård bestående av dess ordförande, Karl Starbäck, vice ordförande, stadsarkitekt S. Westholm, samt arkitekt John Åkerlund har uppvaktat Samfundets hedersordförande, H. K. H. Kronprinsen och till honom såsom bröllopsgåva överlämnat ovan avbildade kristallvas med blommor. Vasen är utförd vid Orrefors bruk efter ritning av konstnären S. Gate.

* * *

RIKSANTIKVARIEN OM HEMBYGDSVÅRDEN. Vid vitterhetsakademiens nyligen avhållna högtids-sammankomst uttalade riksantikvarien Sigurd Curman ett tacksamt erkännande från akademiens sida för ett förstående och välvilligt intresse inom alla kretsar av vårt folk för de arbeten och strävanden, som ligga inom akademiens verksamhetsområde.

Detta bör, fortsatte riksantikvarien, med så mycket större glädje konstateras, som en dylik allmän förståelse måste sägas vara den enda håll-

bara grundvalen för en sund och effektiv fornminnesvård. Lagar och förordningar, de må nu vara huru goda som helst, kunna i detta avseende ingenting åstadkomma, om de ej bäras upp och suppleras av en allmän opinion. Riksantikvarien ville ingalunda påstå, att allt i detta avseende vore som sig bör, men han fann det å andra sidan orätt och otacksamt att icke erkänna den goda vilja och det osjälviska intresse, som i allmänhet komma till synes, då det gäller omsorgen om minnen från svunnen tid. Sverige har också på det området ärorika traditioner att upprätthålla. Intet land i Europa har så tidigt som Sverige stiftat fornminneslagar och, riksantikvarieinstitutionen stammar från Gustav Adolfs dagar.

I närvarande stund ligger landet snarare så, yttrade riksantikvarien vidare, att den statliga fornminnesvårdens organisation icke förmår fylla de alltmera växande krav, som ställas på densamma just på grund av det stigande intresset ute i bygderna. Varken arbetskrafter eller till buds stående anslag göra det möjligt att på önskligt sätt tillmötesgå alla de önsksningar om undersökningar, konserveringar, skyddsåtgärder, råd och anvisningar, vilka numera inströmma från skilda delar av Sveriges stora land. Ännu svårare är att på ett effektivt sätt utöva den dock under alla förhållanden nödiga kontrollen över författningarnas efterlevnad och de olika fornminnesgruppernas vård, varförutan lätt missförhållanden kunna uppstå och vinna olämplig spridning. Allt intresse är ej av godo; och stundom kan ett missriktat nit vara skadligare än en passiv likgiltighet. Med ett ord, här som på alla andra områden är det nödvändigt med en aktiv ledning och en ledning, som är så utrustad, att den har möjlighet att effektivt nå dit, där ledningen bäst behöves.

En viss omorganisation och vidare utbyggnad av bestående fornminnesmyndighet är ett alltmåra trängande önskemål och torde icke alltför länge kunna eftersättas. Särskilt är det önskvärt att finna en lämplig form för sammanknytande av de många i de olika provinserna verkamma lokala

fornminnesorganisationerna med det statliga centralorganet för att å ena sidan vinna möjlighet till en viss decentralisation av vissa forminnesärendens behandling och å andra sidan bidra till att giva de lokala organisationerna och dessas ofta mycket värdefulla samlingar större möjligheter till verkligt fackmässig verksamhet och vård.

HALLAND.

HEMBYGDSFÖRENING I ENSLÖV. Vid ett möte i Enslöv under mars har på initiativ av lantbrukaren Isak Johansson i Spånstad en hembygdsförening bildats för trakten. En interimstyrelse tillsattes för att utarbeta stadgar m. m.

HÄLSINGLAND.

HEMBYGDSFÖRBUND FÖR SÖDRA OCH VÄSTRA HÄLSINGLAND. Representanter för hembygdsföreningarna inom södra och västra Hälsingland ha hållit sammanträde för att överlägga om åtgärder för att främja vissa ekonomiska intressen. Mötet resulterade i beslut om bildandet av "Södra och västra Hälsinglands hembygds- och forminnesförbund" och ett uppgjort förslag till stadgar blev i huvudsak antaget. Hembygdsföreningarna skola ha representationsrätt i förbundet med ett ombud för varje påbörjat femtiotal medlemmar.

SKÅNE.

GLIMMINGEHUS STATENS EGENDOM. Vid Vitterhetsakademiens årshögtid meddelade riksantikvarien, att familjen Rosencrantz till staten

överlämnat borgen vid Glimmingehus. Erforderlig mark kring själva borgen har dessutom skänkts av den nye ägaren, godsägare Månsson. Den märkliga byggnaden utgöres som bekant av ett fast stenhus uppfört i fyra våningar och prytt med trappgavlar. Den är den enda i sitt ursprungliga skick bevarade riddarborg, som finns i Norden, och uppfördes 1499 av den danske hövitsmannen på Gotland Jens Holgersen Ulfstand. Genom denna storslagna gåva har alltså ett av Nordens märkligaste byggnadsverk kommit i statens ägo och därigenom fredat för framtida förändringar eller vandaliseringar.

SMÅLAND.

EKSJÖ FORNMINNESFÖRENING har beslutat att inköpa en fastighet i staden från sextonhundratalet för att där inreda ett museum åt sina samlingar.

VÄRMLAND.

JÄRNSKOGS HEMBYGDS- OCH FÖRELÄSNINGSFÖRENING har bildats vid möte i Hajom. Föreningens uppgift är att samla och bevara hembygdens kulturarv av materiell och andlig odling samt att i första hand söka åstadkomma ett hembygdsmuseum. Ett sådant är redan på god väg att bildas i det att fröken Anna Andersson, Hajom, lovat att till museet överlämna sin rika samling av gamla kulturföremål. Även hr Gustav Nordström från Strömsmark har lovat att överlämna sina samlingar. Till styrelsens ordförande utsågs organisten Sven Älveby samt till sekreterare herr Ejnar Olsson, Mosstakan.

HEMBYGDSTRADITIONEN OCH HEMBYGDSVÅRDEN VID DE SVENSKA FOLKHÖGSKOLORNA

AV FOLKHÖGSKOLLÄRAREN, FIL. LIC. ÅKE CAMPBELL, FRISTAD

I SEPTEMBER 1921 HÖLLS I MOLKOM I VÄRMLAND ETT ALLMÄNT nordiskt folkhögskolemöte. Liksom vid föregående nordiska möten — de stora högtiderna i nordisk folkhögskolas liv — förde de olika ländernas representer fram sina åsikter om folkhögskolans arbete och mål. Men karaktäristiskt nog för ett möte på svensk botten förekommo härvid icke mindre än tre diskussioner och föredrag framförda av svenska deltagare behandlande hembygdskultur och hembygdsvård. Professor N. Lithberg höll föredrag om *allmogekulturens betydelse*, fil. lic. Fritjof Hazelius inledde diskussion om *hembygdsvården och folkhögskolan* och fröken Helfrid Uhr diskuterade *hemslojden inom folkhögskolan*. Mången mötesdeltagare noterade nu en bestämd intresseskillnad: medan de svenska diskussionsinläggen vittnade om gammal erfarenhet i arbetet för hembygdskultur och hembygdsvård syntes intresset i varje fall från danskt håll vara rätt så yrvaket eller platoniskt.

Det låge nu nära till hands att vilja förklara denna motsats ur lärarnas olika personliga intressen. Men detta vore orättvist. Från danskt håll har visserligen antytts — med beklagande — att danska högskolemän icke rätt insett och vårdat hembygds-kulturens värden — "de var optaget af at bringe bud om det åndslivs herlighed, som Grundtvig havde ført dem ind i". Men "Grundtvigs åndsliv" för icke bort från hembygdsintresset, tvärt om, och de danska högskolemännens personliga ställning till hembygds-kulturen är alls icke fientlig. Men den danska folkhögskolans organisation gynnar ej såsom svensk folkhögskola hembygdsintresset.

De svenska folkhögskolorna, om man undantar ett par skolor av speciell karaktär, äro bygdeskolor, d. v. s. de uppbäras av en bestämd bygds behov av folkhögskola, bygden stöder skolan, materiellt och andligt, genom garantiföreningar, elevförbund etc. samt lämnar det stora flertalet av elever. Hembygdsintresset och bygdetraditionen komma då givetvis att lätt göra sig gällande. Ty vid en skola, där en skara elever år efter år möter upp med en bestämd bygdetradition, där kräver denna tradition lärarens uppmärksamhet på ett helt annat sätt än på en skola med elever från spridda håll av landet. Den danska folkhögskolan är icke organiserad som bygdeskola. En skola på Sjælland t. ex. har sina flesta elever ej från Sjælland utan från

Båtsmanstorp vid Bräkne-Hoby folkhögskola i Blekinge.

geografi, geologi, modersmålet, naturlära så att hembygdens tradition och natur komma till sin rätt. Talet om hembygdsvård och naturskydd behöver ej bli allmänt hållna fromma önskningar utan kan bygga direkt på av eleverna kända förhållanden.

Den svenska folkhögskolans egen organisation som bygdeskola har sålunda gynnat lärarnas intresse för bygd och bygdetradition. Och lärarnas intresse är gammalt. Redan i den svenska folkhögskolans barndom fanns det där, hos pionjärerna för folkhögskolan. Och mycket arbete i detta intresses tjänst har utförts under den svenska folkhögskolans 50-åriga tillvaro. Det var för att kunna delgiva varandra den erfarenhet, man samlat under detta arbete, som man just vid ovannämnda möte i Molkom beslöt bilda en *De svenska folkhögskollärarnas förening för hembygdsvård och hembygdskunskap*. Denna förening hade haft en föregångare i *Folkhögskollärarnas förening för hembygdsvård*, som bildats i Stockholm 1918 vid en kurs i byggnadsritning för folkhögskollärare, men som nu uppgick i den nya sammanslutningen.

Vid det konstituerande sammanträdet uppdrogs åt styrelsen att upprätta en förteckning över de samlingar, uppteckningar och andra arbeten, som röra hembygdsvården och hembygdskunskapen, och som tillkommit vid de svenska folkhögskolorna på lärares initiativ eller under deras ledning. Samtidigt uppdrogs åt styrelsen att ordna med utbildningskurser i hembygdsvård och hembygdskunskap för folkhögskollärare.

I september 1922 samlades lärare och lärarinnor till en 10 dagars kurs i uppteckning och beskrivning av bygd och bygdetradition, som av föreningen anordnats på Nordiska museet. Kursen hade möjliggjorts dels genom ett mindre statsanslag, dels och framför allt genom ett storartat tillmötesgående från museets styrelse och dess tjänstemän. Föreläsningar hölls över bebyggelse och samfundsskick, allmän etnografi och folkminnen, varvid Nordiska museets och Skansens samlingar utgjorde

helt andra trakter. Man reser helst så långt bort från hembygden som möjligt, när man skall till folkhögskola. Man vill se sig om i världen. Och skolan själv får då ej mycket med kringliggande bygd att göra. Någon bygdetradition kan därifrån ej så lätt upptagas för att tillgodogöras i folkhögskolans liv och arbete. Vid en svensk skola däremot, såsom i Skåne eller Dalarna, där de flesta eleverna äro från landskapet, blir det en lätt och tacksam uppgift att lägga undervisningen i t. ex. slöjd, ritning,

åskådningsmaterialet. Föreläsare voro museets tjänstemän. För att ytterligare få problemen och källorna vid bygdeforskning belysta sattes kursdeltagarna i tillfälle att under sakkunnig ledning studera statens historiska museum, lantmäteristyrelsens arkiv och kammararkivet.

Den första av de tre kurser föreningens styrelse planerat hade alltså slutförts. Av de övriga två, en för hemslöjd och en för byggnadsritning och uppmätning, kommer den förre troligen att realiseras detta år. Vad upprättandet av en förteckning över folkhögskolornas hembygdsarbeten beträffar, har den åstadkommit i den formen, att skolorna fått besvara utförliga frågelistor. Det blev undertecknad, som fick i uppdrag att samla dessa listor. Jag kan ej här i detalj redogöra för vad frågelistorna upplysa om de svenska folkhögskolornas ställning till hembygdstraditionen och hembygdsvården. Jag måste inskränka mig till några korta antydningar.

*

*

*

Alltsedan folkhögskolans äldsta dagar ha bygdens fasta och lösa fornminnen intresserat folkhögskollärarna, som också gjort en icke obetydlig insats i svensk arkeologisk forskning. Här skall endast pekas på samlingarna av fornsaker, som finnas på nästan alla skolor, och som i ett par fall vuxit ut till museer. Fornminnes- eller kulturminnesföreningens arbete, fornminnesvården i bygden etc., ha också sitt hem på skolan (såsom vid folkhögskolorna i Fellingsbro, Storvik, Ölands-Skogsby m. fl.). Det är undervisningen i folkhögskolans kanske viktigaste ämne, historia, som givetvis tillgodogör sig fornminnena. Men eleverna ha också fått göra studier ute i fältet av fasta fornminnen, uppteckningar eller uppsatsskrivning ha då också kommit till.

Modersmålslärarna beaktade förr kanske mera än nu bygdens språkbruk. Många äldre folkhögskollärare ha också skaffat sig en avundsvärd kännedom om elevernas språk. Landsmålsuppteckningar hava gjorts på en mängd skolor, ibland av betydande omfattning (t. ex. på Önnestad). "Landsmålaren", som förr så ofta uppträdde vid fester och samkväm och alltjämt låter höra sig, kan kanske någon gång ha mera skadat än gagnat dialektintresset. Men även om förlöjligandet av dialekten kan ha skyttat åtminstone enligt åhörarnas uppfattning, så har detta dock mer än uppvägs av det

Husartorp vid Fellingsbro folkhögskola i Västmanland.

allvar, med vilket läraren talat om aktning för dialekten. Ingen skola torde ha gjort så mycket för ett rätt uppskattande och tillvaratagande av bygdespråket som folkhögskolan.

I något senare tid framkom intresset för ortnamnen. Studiet av denna språktradition har knutits till undervisningen i geografi, modersmål eller historia. I synnerhet då samlingar ha gjorts (såsom vid Storvik), har givetvis traditionen stärkts.

Den bygdetradition, som brukar sammanfattas under benämningen folkminnen, nämligen saga, sägen, visa, gåta, ordspråk och folksed, har tillgodogjorts framför allt vid undervisningen i litteraturhistoria och modersmålet. På många skolor ha eleverna under en följd av år gjort frivilliga uppteckningar av folkminnen, vilka sedan ofta tryckas i elevförbundens eller skolans publikationer (Hvilan, Önnestad, Tomelilla, Ölands-Skogsby, Fornby, Storvik m. fl.).

Det geografiska studiet är mångestädes rätt mycket inriktat på hembygds-kunskap. Eleverna skriva då ofta uppsatser om sin socken, by eller gård. Samlingar av bygdesbeskrivningar finnas också på många skolor (Hvilan, Ö. Greve, Önnestad, Tomelilla, Katrineberg, Fellingsbro, Storvik m. fl.). Från Storvik är att anteckna ett bildarkiv, i vilket Gästriklands samtliga socknar nu äro representerade med fotografier belysande landskapets natur och kultur.

Hembygdsstudiet kan få en speciell inriktning mot arbetslivet och de ekonomiska förhållandena i bygden. Av elever och lärare ha gjorts uppteckningar om jordbruksförhållanden i bygden, om äldre arbetsmetoder, husdjurskötsel, allmogekost o. s. v. (Hvilan, Önnestad, Gamleby m. fl.). Etnografiska eller lantbrukshistoriska samlingar finnas också på några skolor och utgöra då verkliga hembygds-museer (Ölands-Skogsby, Fellingsbro, Storvik). En särskilt god samling av äldre lantbruksredskap, innehållande flera synnerligen vackra nummer, finnes på Älvsborgs läns folkhögskola. Intendenten vid Skara museum, S. Welin, f. d. rektor vid nämnda skola, hade planlagt ett museum för den västgötska lantgården. Då skolan nu med sitt övertagande av Fristadhed fått goda utrymmen, torde en del av dessa museiplaner kunna realiseras och den av Welin gjorda samlingen komma till sin rätt.

Icke sällan har folkhögskolans kulturvårdande intresse vänt sig mot byggnadskulturen. Munka-Ljungby har omhändertagit en ryggåsstuga och uppsatt den i skolans trädgård. Till Bräkne-Hoby har man flyttat ett båtsmanstorp, och på Storvik har skolan tagit initiativ, upplåtit mark och börjat samla till en "gammelgård" och en fäbodsanläggning.

Allmänt bekant är "gammelgården" på Skeriol i Mora, säkerligen den fullständigaste i sitt slag i Dalarna. Denna gård är Anders Zorns verk. Zorn satte till att börja med blott upp ett härbre (1911), men sedermera kom en gammal stuga, och slutligen beslöt han utvidga och bygga en hel gammal Moragård. Denna fullbordades år 1918 och består nu av följande hus (inom parentes satta bynamn ange varifrån husen blivit hämtade): en stuga med vagnslider och stall (Östnor); en trösklada

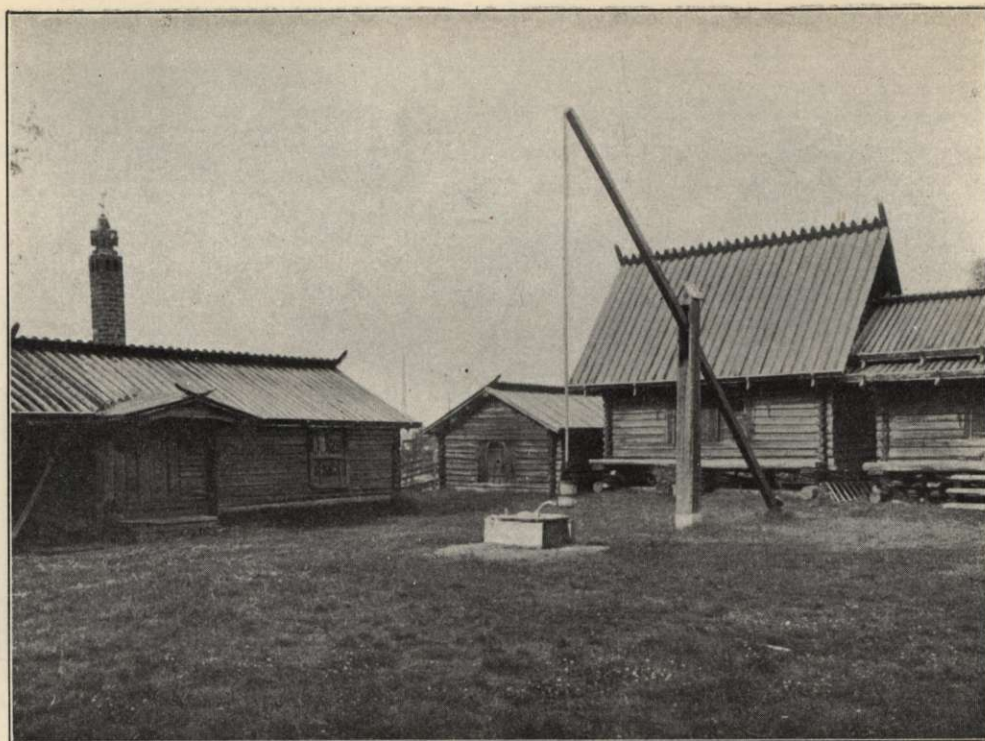
Gammelgården Skeriol vid Mora folkhögskola.

(Bergkarlås); ett lider, ett fähus (Norra Bomansberg); en foderlada, s. k. vållbod (Östnor); en loftsbyggnad i 2 våningar med portlader (övre våningen klädesloft) (Nusnäs); en urmakareverkstad med vedbod (Östnor); en källarbod (Noret) samt två härbren (Kråkberg och Utmeland). Av dessa byggnader är källarboden den äldsta, härrörande från 11—1200-talet. Mitt på gården är brunnen med sin vindstång.

Stugorna och de övriga husen äro inredda, men inga andra föremål finnas där än sådana, som höra dem till. Den stora tröskladan utgör undantag, ty här äro inrymda den av Zorn hopbragta, stora samlingen av husgeråd, verktyg och redskap, varibland särskilt märkes kollektionen av seldon, selkrokar m. m. samt redskapen för den gamla hemslöjden. I detta gårdens museum förvaras också det fina järnåldersfynd, Zorn gjort vid Ålberg, varibland särskilt märkas de konstskickligt smidda pilspetsarna.

Fellingsbro folkhögskola har även en stuga, ett husartorp, som genom Fellingsbro hembygds- och fornminnesförening apterats till hembygds-museum. Museet äger 240 katalogiserade föremål.

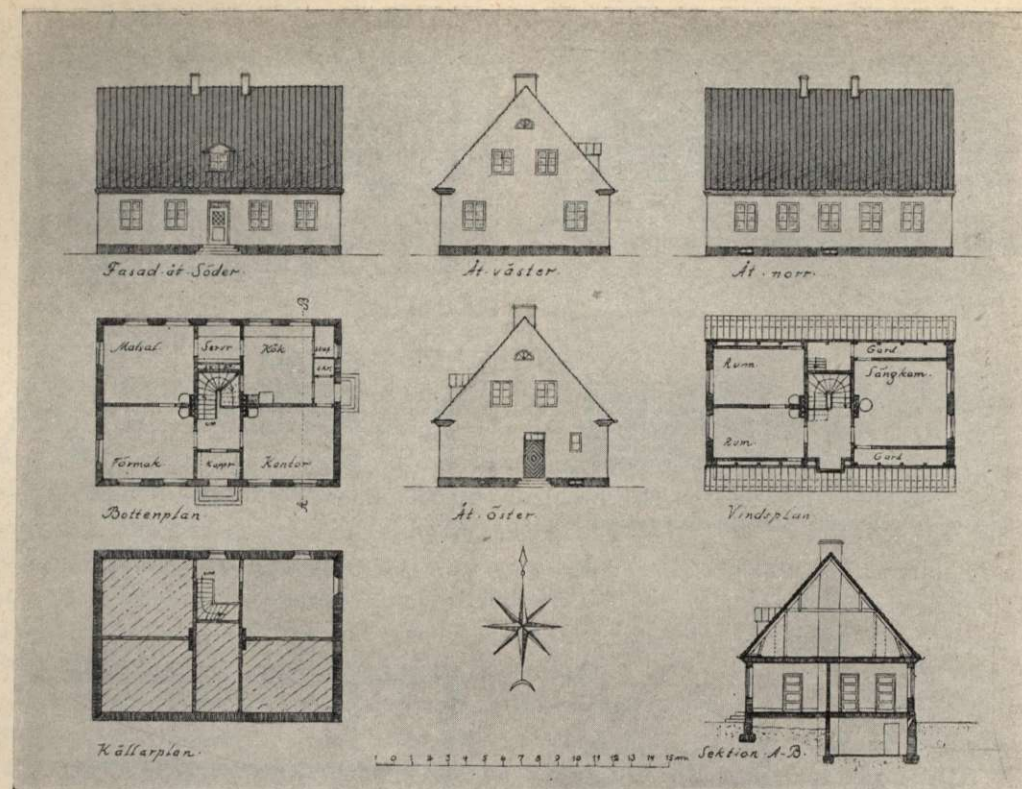
Den folkliga byggnadskonsten har beaktats vid teckningsundervisningen. Här är ett av de bästa exemplen på huru skolan och traditionen behöva varandra. Teck-

Gammelgården Skeriol vid Mora folkhögskola.

ningsundervisningen har tillgodogjort sig den folkliga byggnadskulturen och därvid då också gjort denna allmänt känd och aktad. Så har, för att nämna det viktigaste exemplet, arbetet på Hvilan, som sedan många år letts av fil. lic. Fritjof Hazelius, blivit av stor betydelse direkt för byggnadskulturen i Skåne och indirekt för byggnadskulturen i andra landskap samt för ritundervisningen vid många folkhögskolor, för vilka undervisningen vid Hvilan blivit ett mönster. Eleverna vid Hvilan ha fått göra dels uppmätningar av gamla gårdar, varvid de studerat den gamla byggnadskulturen, dels ritningar till nybyggnader, varvid den gamla traditionen fått komma till sin fulla rätt. På Hvilan förvaras en stor, synnerligen värdefull samling uppmätningar och ritningar av skånsk byggnadskultur åstadkommen av eleverna under Hazelius' ledning.

Hur undervisningen i kvinnlig slöjd skulle gestalta sig vid våra svenska folkhögskolor utan direkt anknytning till byggetradition, är rätt svårt att föreställa sig. De skolor, som ej ha egna mönstersamlingar, låna dock alltid sådana från hemslöjdsföreningarna. Hemslöjdsutställningar anordnas på skolorna, och här har hemslöjden ett av sina viktigaste stöd. På flera skolor arbetas också för folkdräkten. Där

Ritning till trädgårdsmästarebostad,
utförd av elev vid Hvilans folkhögskola, vinterkursen 1923—24.

traditionen är nästan utdöd, försöker man blåsa nytt liv i den. I samband med textilarbeten kan omnämnas, att man vid Hvilan anordnat spinndagar för att återuppliva den gamla ångermanländska linspånaden.

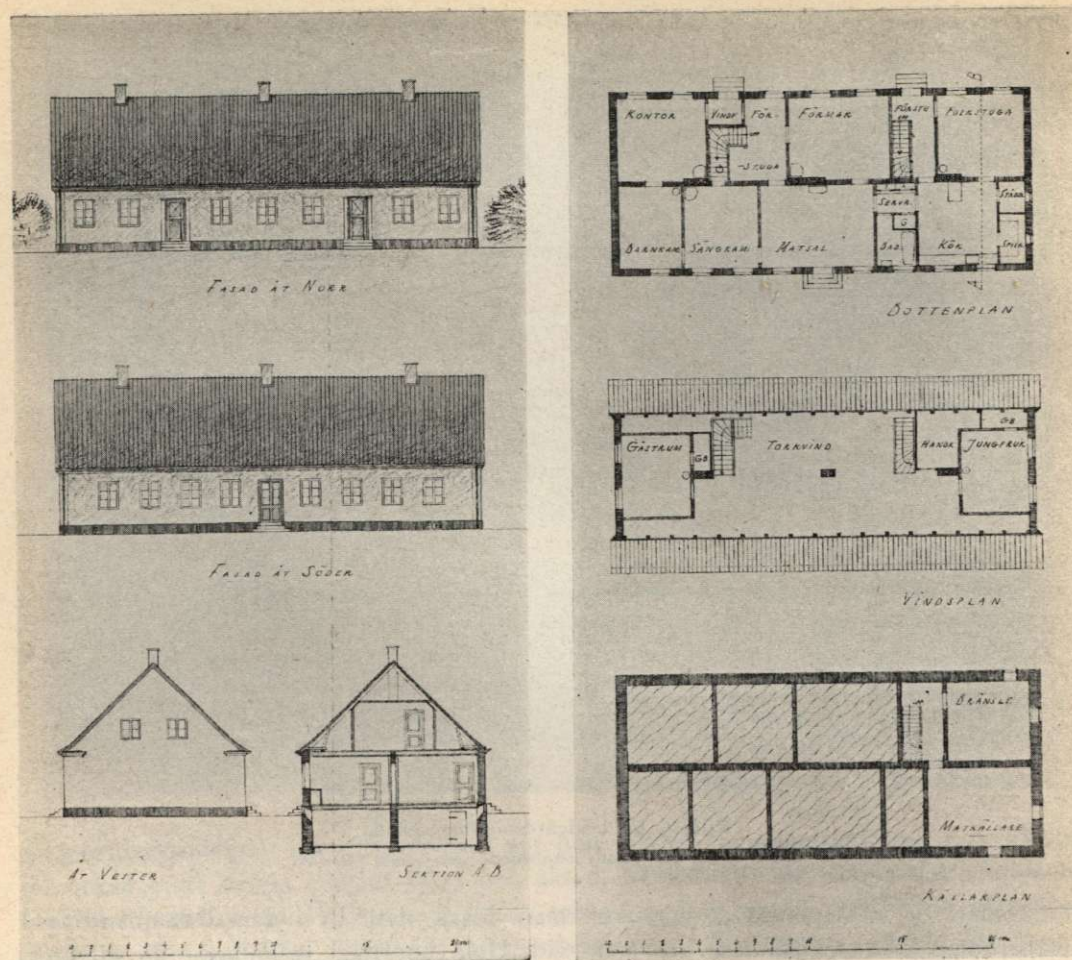
Folkhögskolan utför alltså en kulturvårdande gärning. Till hembygdsvård hör emellertid även naturskydd och naturvård. Exempel på plantering och fridlysning finnas från Katrineberg och Fornby. Allmänt är väl att undervisningen i botanik och zoologi anknyter genom exkursioner etc. till hembygdens natur, dess växt- och djurvärld.

För fester och samkväm spela folkmusiken, folkdanserna och folklekarna den största roll. Spelmanstävlingar ha förekommit på ett par skolor. Mera vanliga äro folkliga upptåg med sång såsom "bära maj i by", trettondagsspel, jullekar m. m.

*

*

*

Ritning till boningslänga vid skänst jordbruk,
utförd av elev vid Hvilans folshögskola, vinterkursen 1923—24.

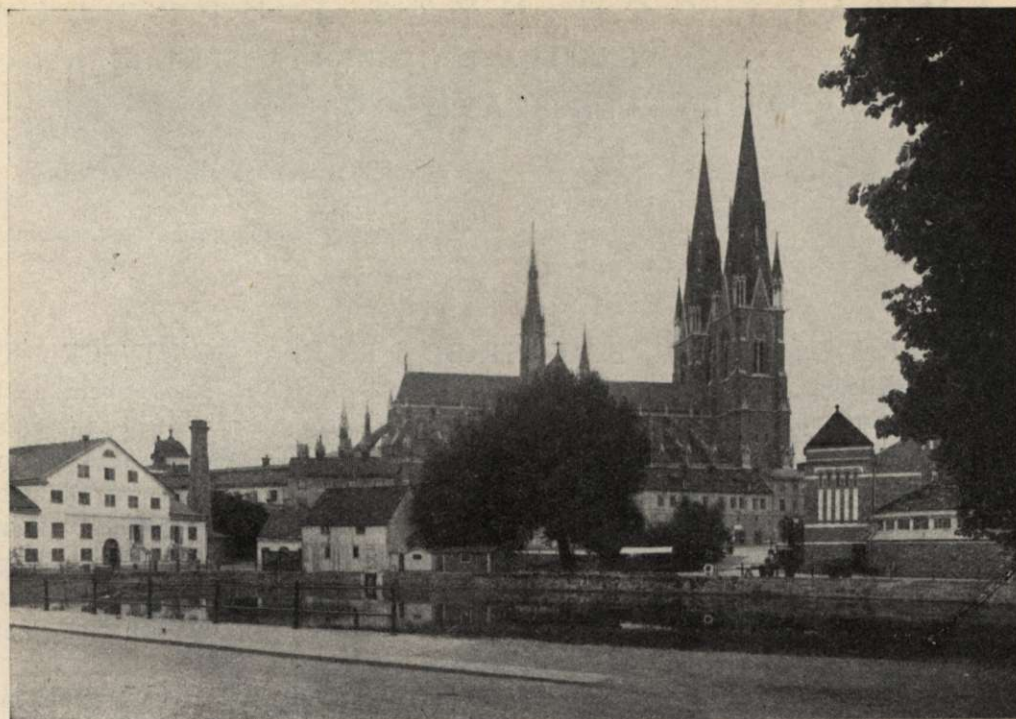
Den svenska folkhögskolan har karaktär av bygdeskola. Den strävar att i olikhet med de flesta andra utbildningsanstalter, som äro villiga verktyg för ståndscirkulationen, kvarhålla sina elever vid modernäringen. Den återbördar eleverna till hembygden, icke särskilt utbildade som jordbruksbefäl o. dyl. utan stärkta i sin vilja att taga vid i fädernas arbete. Allmoge ha de förblivit. Så stärkes och vårdas svensk kultur och svenskt liv.

GAMMALT OCH NYTT I UPPSALA MED SÄRSKILD HÄNSYN TILL SENARE TIDERS STADSPLANEFÖRSLAG AV FIL. LIC. ÅKE STAVENOW, UPPSALA

ATT I EN GAMMAL STAD, STADD I EN KRAFTIG UTVECKLING, balansera det gamla och det nya torde höra till en stadsplanearkitekts svårare uppdrag. Samtidigt som den gamla bebyggelsen utmed trånga gränder och gator i vår tid fordrar en allt större hänsyn, göra sig fordringarna på moderna bostäder allt mera gällande. Trafikproblemen bliva mer och mer aktuella, och det uppstår en ständig brytning mellan det forna och det närvarande, mellan gammal god byggnadskultur och, låt vara bekvämare, men oftast schablonmässiga och prosaiska, nya bostads- och affärskvarter. Det relativt negativa resultatet av tävlingen om regleringen av Gamla staden i Stockholm har ju nyligen lämnat ett starkt intryck av svårigheterna i detta hänseende.

Innevånarna i Uppsala hava under de senaste åren levat i ett visst osäkerhetstillstånd om vad det månde bliva av deras stad. Stadsplanefrågan har nu jämte Sturefrågan varit det ständigt aktuella ämnet, och på möten och i ortstidningarnas spalter hava diskussionens vågor gått höga. Vad inläggen rörande den ännu ej stadfästade stadsplanen beträffar är det oftast rent egoistiska motiv som föranlett desamma, och mera sällan äro de sedda mot bakgrund av det estetiskt tilltalande eller stadens historiska utveckling.

Det centrala Uppsala bevarar ännu till stor del den stadsplan, som Klas Fleming gav staden 1643—45. Trots den tidens förkärlek för långa, raka linjer och räta vinklar fick domkyrkotrakten behålla sina karakteristiska krokiga gränder och sina ursprungligen medeltida hus runt kyrkan. En fruktansvärd eldsvåda härjade dock i maj 1702 så gott som hela staden, varför det blev sjuttonhundratalet förbehållet att prägla staden med sin nobla, väl avvägda arkitektur. Med överintendenten Karl Hårleman som konstnärlig ledare skapades en enhetlighet i stadsbilden, som före den stora byggnads- och restaureringsverksamheten omkring sekelskiftet torde hava varit ganska enastående i Sverige. Två stycken eldsvådor, en 1766 (30 april) i Kungsängen och en 1809 (18—19 juni) i Fjärdingen, medförde ej några större förändringar i stadens karaktär. Genom den sistnämnda elden, som raserade kvarteren mellan S:t Olovsgatan (nu lydande det banala namnet Järnbrogatan) och Johannesgatan, fick denna del av Uppsala en verklig stadsplan, som approberades av Karl XIII den 31 juli 1810. Två

Domkyrkatrakten sedd från norr.

Till vänster akademikvarnen och husen vid S:t Eriks gränd. Till höger saluhallen.

stora nybyggnader, Desprez' orangerihus och Sundvalls stolta biblioteksbyggnad, "Carolina Rediviva", förstörde ej den goda miljön. Genom talrika goda grafiska blad från 1800-talets första hälft få vi ett gott begrepp om stadens utseende, och ännu flera år in på förra seklets andra hälft är det sjuttonhundratalets Uppsala, som möter oss.

Men staden utvecklades hastigt. Från att vid 1700-talets mitt ej ha mer än 2,125 innevånare ökades antalet så, att redan år 1800 det uppgick till omkring 6,000, år 1870 till c:a 11,500, vid senaste sekelskiftet till c:a 22,500 och i våra dagar till i det närmaste 30,000. Universitetet utvecklades med ungefärligen samma takt som staden, skolväsendet likaså. För att uppfylla alla de oerhört ökade kraven på offentliga och privata byggnader igångsattes en byggnadsverksamhet, vartill få svenska landsortsstäder torde kunna uppvisa motstycket. Men med 1800-talets kända oförmåga att anpassa sig efter en en gång given god lokaltradition, att giva monumentalbyggnaden ett monumentalt läge och fasaden en värdig proportion och ytbehandling kan man ej förvåna sig över, endast beklaga det klena resultatet. Den byggnad, som rymmer landets största universitet, förlades i skymundan, ovan de hänsynslöst bort-

Norra mynningen av S:t Eriks gränd.

sprängda resterna av den gamla ärkebiskopsborgen. En för 1870-talet märkvärdigt god fasad förminskas och förryckes av ett fem våningar högt bostadshus "skandalhuset", som 1907—08 uppfördes i omedelbar närhet. Universitetets naturvetenskapliga institutioner och akademiska sjukhuset förlades i utkanterna av staden. Flera av de större nationsföreningarna byggde sig nya "renässanspalats", som föga eller intet ha att göra med stadens borgerliga gatuarkitektur. Dessutom äro uppförda kaserner för två stora regementen, post, järnvägsstation, folkskolor, saluhall samt en mängd femvåningshus, placerade här och var på de mest olämpliga ställen med över staden vitt synliga brandgavlar.

Men låt vara att alla nybyggnader kunde ha gjorts bättre och känsligare. Det värsta av allt är ännu icke nämnt, domkyrkans grymma och hårdhanta restaurering (1885—93), som i våra dagar skulle vara fullkomligt otänkbar¹⁾. Icke nog med att

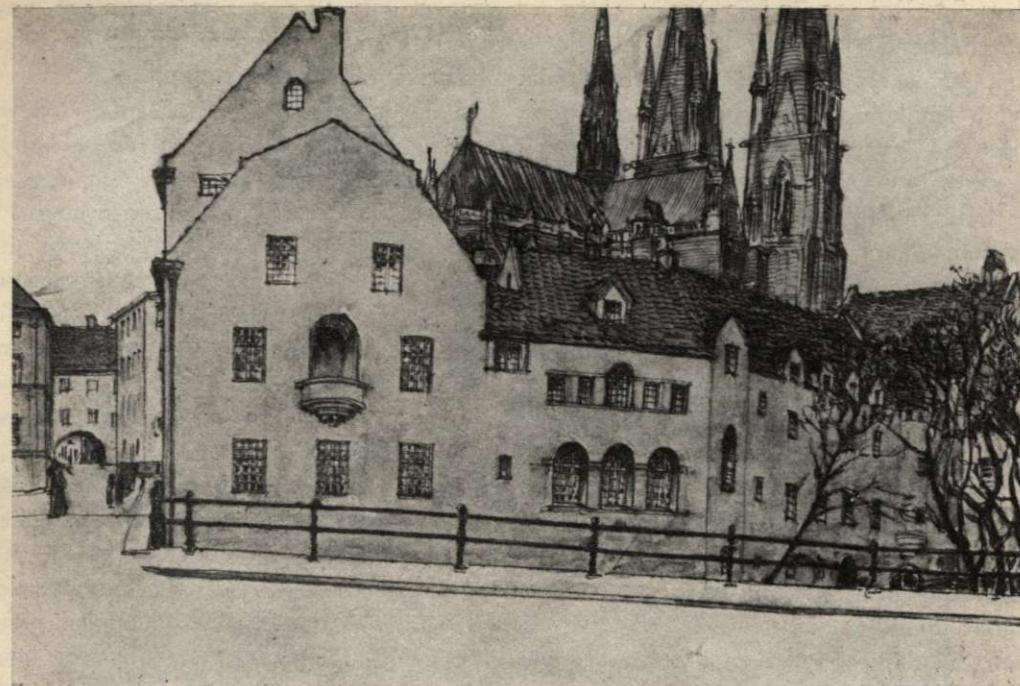
¹⁾ Författaren ber att i detta sammanhang få fästa uppmärksamheten på ett synnerligen intressant arbete "Upsala Domkyrkas restaurering 1885—1893" (Uppsala 1923), författat av kyrkans vårdare och bäste kännare domkyrkosysslomannen N. J. Söderberg. På ett utmärkt sätt belyses här hela restaureringsproblemet, restaureringens förspel, förlopp och resultat.

Ture Stenberg. Förslag till om- och tillbyggnad av Gillbergska huset i kvarteret Holmen.
Fasad mot Fyrisån.

kyrkan förlorade så gott som hela sitt värde som ett bland Sverges förnämsta kyrkomonument, alla stämnings- och skönhetsvärden, utan också hela trakten närmast dösen förlorade den balans och rums känsla, som förut karakteriserat densamma.

Trots allt verkar dock denna stadsdel fortfarande gammal, det dröjer här ännu kvar en fläkt från det Uppsala som gått, och detta tack vare husen vid S:t Eriks gränd och torg, Skytteanum och Gustavianum. Skulle gränden få stryka på foten för att lämna plats åt en ny bred trafikled, vore den största charmen i stadsbilden för alltid borta. Många röster ha höjts till grändens försvar, när attentaten mot densamma blivit alltför kraftiga, och än så länge finnes den kvar och kommer väl så att förbli, hur obekvämt den långa omvägen runt domkyrkan än må vara för spårvagnar och automobiler. Kvarngränden, som den också kallas, utgör emellertid den enda naturliga förbindelseleden väster om Fyrisån mellan stadens centrum och den nya stora stadsdelen i Luthagen. En lösning av denna svårlösta trafikfråga kan ej uppskjutas in eternum utan måste inom överskådlig framtid bringas till avgörande. Stadsarkitekten i Uppsala Gunnar Leche har också i anslutning till den nya under prövning varande stadsplanen utarbetat ett stort och väl genomtänkt förslag till

Carl Westman. Förslag till om- och tillbyggnad av Gillbergska huset.
Fasad mot Fyrisån.

ordnandet av trakten kring S:t Eriks torg. På ett i många avseenden lyckligt sätt tillvaratagas här möjligheterna att rädda gammal befintlig byggnadskultur, samtidigt som stadsbilden tillföres nya estetiska värden. Jag skall snart återkomma till Leches förslag efter att först hava vidrört dess föregångare.

Den nu gällande stadsplanen från 1880 tillgodoser på intet sätt de hembygds-vårdande intressena. Bland andra "synder" märkas där väldiga, breda strandgator utmed Fyrisån och en högst betydligt breddad Dragarbrunnsgata, vilket skulle betyda, att alla de här belägna, låga, trevliga bostads- och affärshusen från 1800-talets början skulle få stryka på foten. Och inte nog med detta, utan Dragarbrunnsgatan skulle dragas rakt igenom den gamla botaniska trädgården, "spolande" bort ungefär hälften av Linnés orangeribyggnad. Intet av detta är dock som väl är utfört.

Trakten kring S:t Eriks torg och gränd fick denna gång vara något så när i fred, vilket väl närmast berodde på att körtrafiken vid denna tid uteslutande begagnade sig av hästfordon. Men med stadens och trafikens snabba utveckling skulle det inte dröja länge, innan kritiken mot denna samfärdsled blev allt kraftigare. "Särskilt framstod", som det står i stadsfullmäktiges handlingar, "önskvärdheten af att kunna utvidga eller på annat sätt förbättra den alltför trånga och mycket anlitade trafik-

leden S:t Eriks gränd". Dock måste till stadens heder nämnas att samtidigt med detta önskemål kvarstod en bestämd fordran på att "minsta möjliga förändring göres i den gamla minnesrika för staden typiska S:t Eriksgrändens utseende".

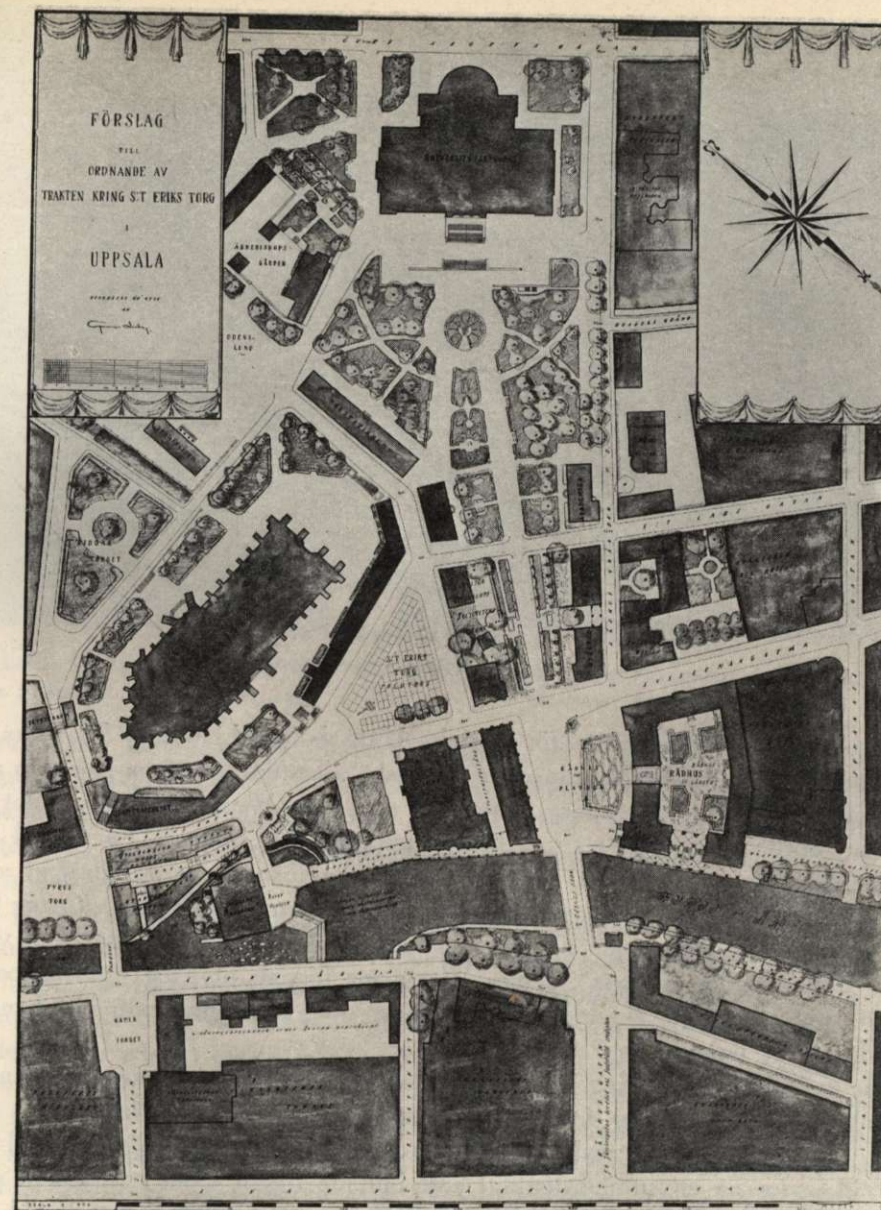
Som en kompromiss mellan dessa båda önskningsframlade i mars 1908 den av staden så gynnade arkitekten Ture Stenberg sitt förslag till omreglering och nybyggnad av kvarteret Holmen. Den hedervärda Gillbergsska gården skulle byggas om och sammanslås med en ny stor byggnad i "holländsk-nordisk renässansstil". Fasaden, som i denna omgivning skulle verkat fullkomligt grotesk, tänktes lagd ut med Fyrisån. En arkaderad bottenvåning, massor av torn, gavlar och annat mischmasch skulle ha prytt det i gulrött avfärgade palatset. Våningarna skulle innehållit bostäder och i källarlokalerna, med direkt entré från en trappa uppsatt utanför kajen, tänkte sig Stenberg, att en fiskhall lämpligen kunde anordnas. Framför detta nya arkitektoniska mästerverk projekterades utefter ån en tolv meter bred gata, vilken skulle tjäns göra som trafikled mellan Fyris torg och S:t Eriks torg.

Förslaget mottogs mycket gynnsamt av drätselnämnden, som fann detsamma "innebära en synnerligen lycklig lösning", eller som arkitekten själv uttryckte det, "estetiskt tillfredsställande och ekonomiskt givande". Kanske skulle det också kommit till stånd, om inte en förnuftig insändare i Upsala nya tidning (20/3 08) påtalat det absolut omöjliga i förslaget. Han påpekar att gränden visserligen räddades i plan, "men hvad blir kvar av den karaktäristiska stadsbilden, om tomten bebygges med ett stort barockkomplex med torn och gavlar och putskrusiduller". I stället framkastar han den riktiga tanken, att byggnaderna på denna plats måste "gestaltas slätt och enkelt utan lister och omfattningar, utan oroliga konturer och utan pretention att vara annat än helt vanliga borgarhus".

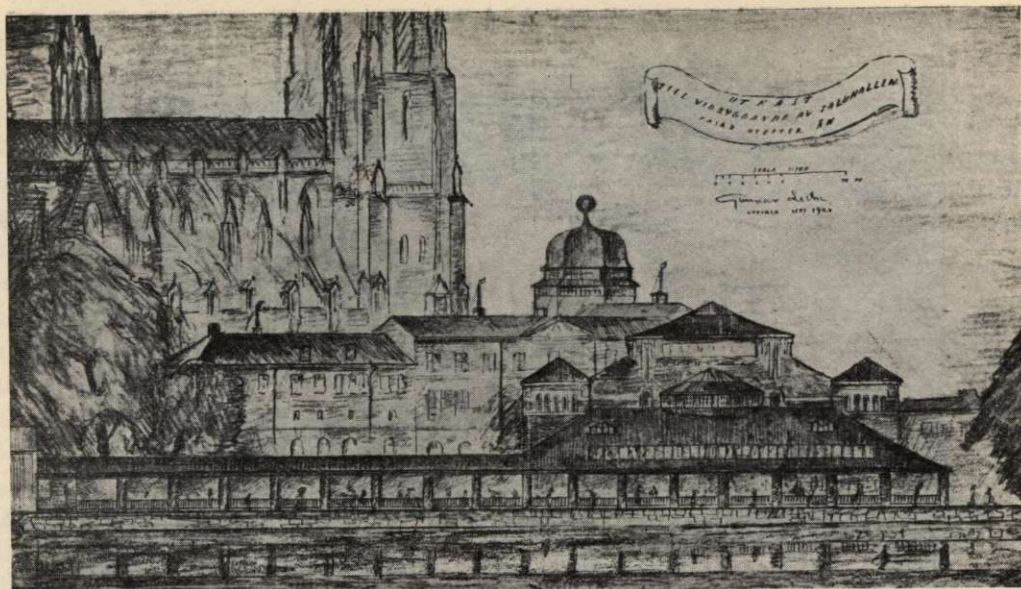
Stadsfullmäktige gävo också drätselnämnden rätt att göra ytterligare utredning om Gillbergsska tomtens reglering, därvid även den arkitektoniska synpunkten skulle beaktas. I anledning härav beslöts, att ett alternativt förslag skulle upprättas av en annan sakkunnig än arkitekt Stenberg och meddelades samtidigt, att den framstående stockholmsarkitekten C. Westman hade mottagit uppdraget. En auktoritet på arkitektens område skulle sedan fälla utslaget mellan de båda projekten.

I det förslag, som Westman lämnar 1909, löser han trafikfrågan på så sätt att en 6—7 meter bred gata, "en tunnel", öppnades rakt genom Gillbergsska huset. Dess portal breddades, likaså det smala gårdspartiet, som rensades från alla vinklar och vrår. På detta sätt hade dock aldrig trafikbehovet blivit fullt tillgodosett, även om körtrafiken gjorts enkelriktad genom de båda gränderna. På spårvägar hade väl aldrig varit att tänka i dessa kvarter. Men arkitekturen blev, som man kunde vänta, en helt annan än Stenbergs. Mera enkel, robust och kraftig och liksom alltid, då främmande arkitekter vilja bygga något i en gammal, kulturellt betonad småstad, romantisk, med ett drag av medeltid över sig.

Till sakkunnig utsågs dåvarande förste intendenten I. G. Clason, som märkvärdigt

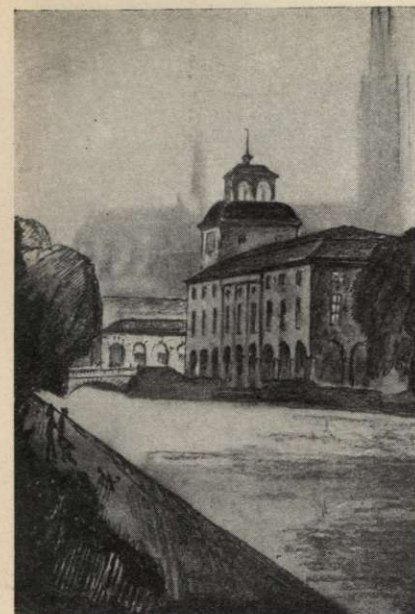
Gunnar Leche. Förslag till ordnande av trakten kring S:t Eriks torg.

Gunnar Leche. Förslag till vidbyggnad av saluhallen.
Obs.! Fasaden och arkadpartiet utmed Fyrisån.

nog bl. a. först förklarade att "för en icke Uppsalabo erbjuder ej S:t Eriks gränd något synnerligen intresseväckande eller måleriskt". Trafikfrågan fann han vara enklast och bekvämast löst av Stenberg, estetiskt sett vore Westmans förslag det bästa, varför han borde anmodas att utarbета ritningar och förslag. Emellertid gillade drätselnämnden av ekonomiska skäl ej Westmans lösning av trafikfrågan, och då nämnden icke heller efter Clasons utlåtande ville tillstyrka Stenbergs förslag beslöts att hos stadsfullmäktige hemställa om beslut "att för närvarande låta bero vid vad hittills i detta ärende åtgjorts". Ehuru Westmans förslag otvivelaktigt var betydligt bättre än konkurrentens, skedde nog det bästa som vid denna tidpunkt kunde ske och faran var för denna gång avvärjd.

Ungefär samtidigt uppfördes dock (likaledes av Stenberg) i denna trakt en byggnad, saluhallen, en olycklig främling, som man med skäl kan fråga: vad gör du här? På stadens mest klassiska mark, Studentholmen, en strandplats med vackra gamla träd, som på ett utomordentligt sätt bildade basen i det triangulära sjuttonhundratalstorget S:t Eriks torg, uppfördes den nu s. k. köttbasilikan. I likhet med skandalhuset möttes denna saluhall av en skarp opposition från alla uppsalavänner. Detta hjälpte dock föga, och när den väl var färdig erhöll den en försonande, ganska kvick kritik i Uppsala nya tidning, som här kan förtjäna att återgivas: "Saluhallen gör i arkitektoniskt avseende ett något blandat intryck. Men i en svensk

Gunnar Leche. Perspektivskiss av det tilltänkta rådhusets fasad mot Fyrisån.

Gunnar Leche. Perspektivskiss tagen från universitetshusets tak åt öster.

universitetsstad kan hallen ju försvara sin plats, då framsidan påminner om fasaden på Lunds domkyrka i stark förkortning och baksidan om aulautbyggnaden på vårt eget sköna universitas" (10/2 1909). S:t Eriks torg ville man dessutom pryda med en fontän och "en helt liten gräsmatta med en grupp granar", någonting som lyckligtvis inte blev av.

Med motortrafikens väldiga utveckling växte fordringarna på en förbättrad trafikled allt starkare, och det är först med det sista stadsplaneförslaget, som denna segslitna fråga har förts närmare sin lösning. Stadsingenjör Lilienberg tänker sig i sin nya stadsplan av 1921 körtrafiken avlastad från gränden genom skapandet av en ny trafikåder på Fyrisåns andra sida fram mot Järnbrogatan. Denna gata breddas och förses med en ny bro, som förlägges något sydost om den gamla. På så sätt tömmer lättare trafiken i Luthagens och Fjärdingens stora trafikpulsåder, Sysslomansgatan.

Med utgångspunkt härifrån har Gunnar Leche uppgjort sitt projekt, för vilket han redogör i Teknisk tidskr., Arkitektur 1921. Gränden kvarstår fullkomligt orubbad, men genom kvarteret Holmen (Gillbergska husets gårdar) öppnas en endast för fotgängare avsedd basargata, som förbindes med saluhallen genom ett lågt, fullkomligt neutralt, utmed ån löpande arkadparti. Från saluhallen kommer att avskrapas onödiga utbyggnader och ornament — à la Östbergs nya förslag till riksdagshusets ombyggnad — och är det sedan meningen, att hela byggnaden skall avslammas i

Östra Ågatan med Dombron och akademikvarnen till höger.

en neutral, gul sjuttonhundratalsfärg. Det finnes nu grundade förhoppningar, att denna ändring snart skall komma till stånd, liksom man väl ej heller kan underlåta att snart ersätta den fallfärdiga järnbron med en stenbro. Också torde detta kunna göras för ett relativt anspråkslöst belopp. Men den återstående delen av förslaget, hur tilltalande, önskvärd eller nödvändig den än kan vara, torde väl knappast i en stad med Uppsalas begränsade tillgångar kunna genomföras helt och hållet inom överskådlig framtid.

Vad Leche här tänker sig är i korthet följande. Universitetet frilägges av ett perspektiv, som öppnas från detsamma genom "Alba longa" ned mot den nya Rådhusbron. I kvarteret Rudan mellan ån och Sysslomansgatan förlägges ett nytt monumentalt rådhus, som staden länge önskat sig, och framför detsamma en stor, öppen trafikplats. Rådhuset tänkes ganska lågt och brett med ett kraftigt, monumentalt torn och arkader mot åsidan, förrikande den vackra aspekten från detta håll. Mitt emot rådhuset tillbygges saluhallen med en skylande basarlänga, som giver arkitektonisk stadga åt det nya torget. För att realisera denna vackra "dröm" fordras emellertid

En vacker gammal gatubild i Uppsala.

Övre Slottsgatan med de pittoreska trähusen, som kanske snart komma att lämna plats för studentkårsbygget.

utom pengar, att en hel del historiskt och estetiskt ganska värdelösa byggnader skatta åt förgängelsen. Men för att visa, att trakten ej under byggnadstiden behöver bli någon skräphåla har Leche tänkt sig fyra byggnadsstadier, för vilka han med planer och text redogör i sin nämnda uppsats.

Mången gammal uppsaliensare förefaller det nog hädiskt att göra ett så kraftigt ingrepp i stadens fysionomi. Men ingen enda gammal vacker byggnad kommer att skadas (om man inte räknar dit ett gammalt träruckel, sannolikt från 1700-talets slut eller 1800-talets början, med orätt benämnt Rudbecks papperskvarn), och så vitt man kan se kommer ej heller några nya hus att förstöra stadsbilden. Tvärtom har Leche lyckats slå an den rätta tonen vid utformningen av fasaderna, och Uppsala kommer därigenom att få ett vackert tillskott till sin misshandlade stadsbild. Det nya perspektivet från universitetet ned mot den nya bron, torget, strandplatsen och rådhuset kommer att lämna nya och stora skönhetsvärden, en ny helhet bildas, som kommer att bli ett utomordentligt, ej rivaliserande supplement till domkyrkotrakten.

Vad man annars i det nya stadsplaneförslaget särskilt fäster sig vid är strävan

att bevara Uppsala som trädgårdsstad. Nya, snabba trafikmedel möjliggöra en större ytutsträckning och lägre hushöjder, och villastäderna i stadens utkanter utgöra i Uppsala liksom i de flesta andra städer ett karakteristiskt tillskott av vår tids byggnadsverksamhet. Även ett förslag om nedsättandet av husens maximihöjd till två å tre våningar torde snart fastställas. En tidigare förordning i nämnda hänseende skulle ha befriat Uppsala från åtskilliga skandalhus. I affärscentrum kring Stora torget göra de kanske mindre, men i Fjärdingen, där de här och var skjuta upp sina avskräckande brandgavlar ibland ända till flera och tjugo meter över gatunivån, åstadkommes ett synnerligen störande och ofördelaktigt intrång i stadsbilden.

Vid Uppsala fastighetsägareförenings diskussionsmöte i december 1922 uppväckte den ifrågasatta regleringen av hushöjderna en skarp opposition från gårdsägarnas sida. De ansågo sig ej kunna göra tomten och huset i önskvärd utsträckning räntebärande, då antalet hyror förminskades i så avsevärd grad. Tyvärr torde förståelsen för det i en småstad så viktiga spørsmålet om hushöjdens begränsning till två- och trevåningshus hos den stora allmänheten vara alltför sällsynt.

Universitetets institutionsbyggnader komma enligt det nya stadsplaneförslaget att koncentreras dels söder om botaniska trädgården vid slottets gamla köksträdgård, dels strax väster om observatoriet.

Studentkårens byggnadsplaner som väl för tillfället äro de mest aktuella beröra även de en känslig punkt inom staden: Odinslund med sina på 1760-talet anlagda trädalléer och Övre Slottsgatan med sina gamla pittoreska trähus, som, om kårbygget kommer till stånd, äro dömda att försvinna. Samtliga prisbelönda förslag i den nyligen avslutade tävlingen visa en låg, två våningar hög fasad åt denna gata, som alltså kommer att i en framtid bevara ungefär samma karaktär som nu.

I allmänna medvetandet har väl alltid Uppsala gällt för att vara en vacker stad, en idyll, en av studentsentimentalitetens speciella platser. Men av den i grönska inbäddade småstadsidyllen märker främlingen numera ej mycket under sina promenader på stadens i allmänhet så trista gator. Uppsala är ej längre den lätt tillgängliga, leende staden, men för den sanne uppsaliensaren ligger väl häruti, blandat med vemodet över allt det fula, också en viss tjusning. Han kan alltid gå på upptäcktsfärd i gamla kvarter med pittoreska gårdar och motiv, han kan aldrig tröttna att beundra slottets lugna, fasta monumentalitet eller promenera utmed Ågatan en vårväll och njuta anblicken av akademikvarnen och det brusande fallet under en klar, mörkblå kvällshimmel. Har man en gång kommit under fund med Uppsalas speciella charme instämmer man trots allt fortfarande i den bekanta gluntsången, där det heter:

Är inte Uppsala märkvärdigt bra
bättre än alla andra städer i Norden.
Jag vågar till och med påstå ja-ha!
bättre än någon annan fläck på hela jorden.

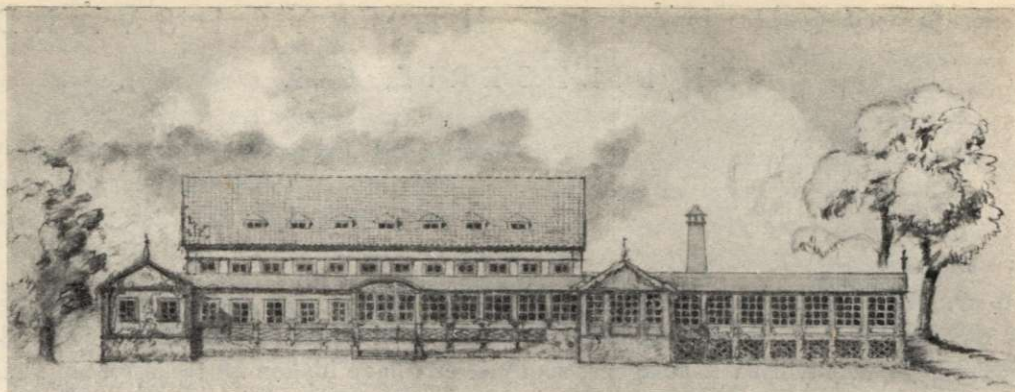
GOD OCH DÅLIG HEMBYGDSVÅRD. EN BILD SERIE, 6—9.

6—9. BYGGNADER I BÅSTAD. Bland de platser, som särskilt svårt ödelagts av en dålig och smaklös byggnadskultur, äro våra badorter och detta gäller icke minst de gamla idylliska fiskelägena, som just ofta hade idyllen att tacka för sin första berömmelse. Att vid dessa platser åter leda byggnadskulturen in på sundare banor är en god hembygdsvårdsgärning, som ej blott har ideell betydelse utan även ekonomisk, därför att den publik, som nu för tiden besöker våra badorter, har ett mera vaket sinne för och ett större behov av skönhet och trevnad på detta område än som ännu var fallet för icke stort mera än ett tiotal år sedan.

Bland de badorter, som gått i spetsen för höjandet av byggnadskulturen, både då det gäller uppförandet av nya byggnader och förändringar av gamla, är Båstad, som,

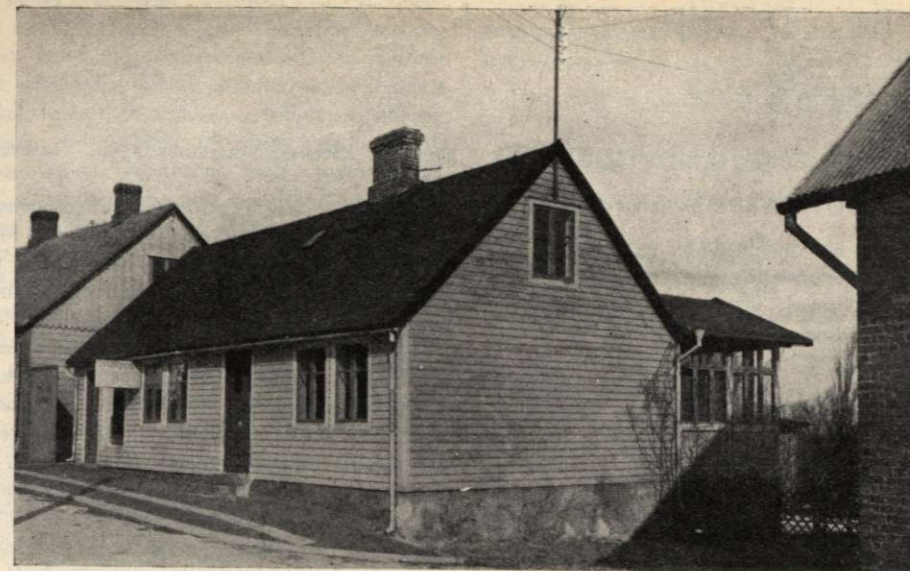

Strandhotellet i Båstad före ombyggnaden.

Strandhotellet i Båstad efter ombyggnaden.

främst tack vare ingenjör Ludvig Nobels entusiastiska och målmedvetna arbete, blivit ett verkligt mönster på detta område. Hans främsta verk, "Skånegården", uppförd efter ritningar av arkitekt K. Güettler, är allmänt känd som Sverges vackraste och på samma gång hemtrevligaste hotellbyggnad. Vi återge här i bild ett par andra byggnader från Båstad, som ytterligare belysa den reformerande verksamhet, som alltjämt försiggår därstädes på byggnadskulturens område. Den första bilden visar det s. k. Strandhotellet, sådant det förr såg ut med sina oroliga och smaklösa former, och den andra sådant det kommer att se ut, sedan det genomgått en grundlig ombyggnad under arkitekt H. Wadsjös ledning. De två övriga bilderna återge en liten byggnad i själva köpingen före ombyggnaden och efter, sedan den på ingenjör Nobels initiativ ombyggts efter ritningar av arkitekt O. Bang.

Bostadshus i Båstad före ombyggnaden.

Samma hus efter ombyggnaden.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD.

BERÄTTELSE ÖVER VERKSAMHETEN ÅR 1923.

Samfundet har under 1923 erhållit 5 st. nya korporativa medlemmar, nämligen: Morastrands köping, Malmö stad, Östersunds stad, Blekinge hembygdsförbund samt Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne.

På förslag av samfundets styrelse beslöts på årsmötet, att även enskilda medlemmar, som erlagga en årlig avgift av 5 kr. då de äro medlemmar i till samfundet ansluten förening, eljest 8 kr., skola kunna intagas i samfundet. Antalet sådana enskilda medlemmar uppgår till i runt tal 1200.

Samfundets ansökan om erhållande av medel från de pågående penninglotterierna har beviljats i så måtto, att samfundet erhåller 50,000 kr. hösten 1924.

Samfundets ansökan om statsbidrag, som särskilt av kungl. skolöverstyrelsen tillstyrks med uttalande om önskan av anslaget höjning, har beviljats sålunda, att samfundet tillerkänts för Tidskrift för hembygdsvård ett anslag av kr. 2,500.

Samfundet har dessutom för hållande av en möbelsnickarekurs och en kombinerad byggmästare- och möbelsnickarekurs erhållit ett statsunderstöd av kr. 1,300. Genom svårigheten under nuvarande tider att anskaffa motsvarande belopp på enskild väg på de platser, där kurserna skola hållas, har emellertid dessa kurser måst uppskjutas till 1924, då samfundet hoppas få påräkna beviljande av samma understöd.

Styrelsen har under det gångna året haft 6 sammanträden men dessutom, i enlighet med föregående år, lämnat arbetsutskottet vidsträckt fullmakt att sköta samfundets arbete.

Till samfundets årsmöte hade styrelsen lyckats förvärva som föredragshållare prof. Fuchs från Tübingens universitet, vilken höll ett intresseväckande föredrag om "Hembygdsvården och nationalekonomien", återgivet i samfundets tidskrift. Börsdirektör Kurt Belfrage skildrade i ett med skioptikonbilder belyst föredrag den till samfundet

anslutna Svenska ungdomsringens entusiastiska arbete.

Samfundet har beslutat att tillsammans med Svenska naturskyddsföreningen med 1,500 kr., varav vardera föreningen betalar hälften, understödja utgivandet av en av prof. Conwentz utarbetad bibliografi över naturskyddslitteratur.

Styrelsen har på förslag av fröken Lindhagen inbjudit Stockholms stads skönhetsråd, Stockholms-gillet, Samfundet S:t Erik samt Bellmanssällskapet att av i resp. föreningar utsedda representanter utreda möjligheten att för framtiden på ett värdigt sätt bevara Bellmansminnet Gröna Lund. Samtliga inbjudna ha med intresse anslutit sig till saken och beräkna att under 1924, när de utredningar som av skönhetsrådet uppdragits åt konstnären Gunnar Hallström väntas föreligga, framkomma med förslag.

För att intressera enskilda personer för samfundets arbete har samfundet igångsatt en propagandaverksamhet medelst utsändande av broschyrer m. m., för vilken under 1923 beviljats omfattande anslag för arbetets bedrivande såväl under 1923 som 1924.

Vid internationella stadsbyggnadskongressens utställning i Göteborg, till vilken samfundet inbjöds deltaga, utställdes en mindre kollektion av samfundets redan tidigare för utställningsändamål ordnade materiel, belysande samfundets strävan på byggnadsområdet.

En utställning av ingenjörshyggnadskonst har samfundets styrelse beslutat ordna under sept.—okt. 1924, varför förarbeten pågått, ledda av dr Hazelius. Till densamma erhålles ett av Bund Heimatschutz hopsamlat utställningsmateriel samt de intressantaste fabriks-, bro-, gruv- och kraftstationsbyggnader och liknande, som framkommit i Sverige. Under utställningen är meningen att vissa specialföredrag skola hållas. Samfundet har också beslutat, att en specialpublikation behandlande det intressantaste av det utställda materialet skall utges.

Samfundets rådgivningsbyrå har lämnat råd och ritningar till ett 30-tal rådfrågande, bland vilka ett

10-tal egna hem, 4 st. hyreshus och affärshus i mindre samhällen samt 1 kapell. Styrelsen har beslutat att vidga rådgivningsverksamheten, då lotterimedel möjliggöra sådant, sålunda att samfundets byrå skall kunna stå mindre samhällen, egnahemsföreningar och enskilda till tjänst med råd och ritningar i större omfattning, dock i regel mot en mindre ersättning. Samma medel möjliggöra av styrelsen i princip beslutat utgivande av ritningar till lantgårdar, boningshus, publikationer om ny kyrkogårdskonst och vissa utredningar beträffande hembygdsvärden.

Tidskrift för hembygdsvård har haft att glädja sig åt ett fortsatt stort intresse hos allmänheten och har till tidskriftens redaktion i allt större utsträckning kommit förfrågningar beträffande allhandla hembygdsvärden vidkommande spörsmål, varför styrelsen måst ordna även i samband med tidskriftens expedition en rådfrågningsbyrå.

Stockholm i februari 1924.

För styrelsen:

KARL STARBÄCK.

/ John Åkerlund.

*

Undertecknade, utsedda att granska Samfundets för hembygdsvård räkenskaper för år 1923, få härmed efter fullgjort uppdrag avgiva följande

REVISIONSBERÄTTELSE.

Beträffande samfundets tillgångar och skulder, inkomster och utgifter, hänvisa vi till följande räkenskapsutdrag:

Jämförande balansräkning pr. 31 Dec.

Tillgångar:		1922	1923
Inventariers konto	209: 75	209: 75	
Fotografiers konto	496: —	496: —	
Diverse personers konto ...	4,374: 08	3,759: 51	
Uppsägningsräknings konto	3,648: 24	—	
Giroräknings konto	1,741: 28	6,414: 92	
Kassabehållningens konto...	—	133: 95	
Kronor	10,469: 35	11,014: 13	

Skulder:

Diverse personers konto ...	137: 83	—
Kapitalbehållnings " ...	10,331: 52	11,014: 13
Kronor	10,469: 35	11,014: 13

Vinst- och förlustkonto.

Debet:

1923.

Dec. 31. An Omkostnadskonto:

" " " Kontorsomkostn.	5,547: 82	
" " " Trycksaker	840: 60	
" " " Sv. telegr.-byrån	340: 30	
" " " Kursers anordn.	1,085: 10	
" " " Upplysningsarb.	2,078: 85	9,892: 67
" " " Löners konto	6,500: —	
" " " Konsultationer	196: 15	
" " " Tidskriftens	5,001: 45	
" " " Kapitalöknings	682: 61	
Kronor	22,272: 88	

Kredit:

1923.

Dec. 31. Per Medlemsavg. konto	2,350: —	
" " " Tillfälliga avg. konto:		
" " " Statsanslag ...	8,616: 25	
" " " Enskilda bidrag	11,300: —	19,916: 25
" " " Intressekonto	6: 63	
Kronor	22,272: 88	

Sedan revisor H. Hildebrand härstädes verkställt ingående siffergranskning och vi funnit alla kassaposter vederbörligen verifierade, få vi vitsorda att räkenskapsböckerna äro förda med omsorg och ordning.

Protokollen för året äro genomsedda.

Enär ingen anledning till anmärkning funnits, föreslå vi full och tacksam ansvarsfrihet åt styrelsen för 1923 års förvaltning och räkenskaper.

Stockholm den 31 Mars 1924.

HARALD WADSJÖ. TOR HÖGDAHL.

*

SAMFUNDETS ÅRSMÖTE avhölls i Stockholm på Rosenbad den 9 maj under ordförandeskap av lektor Karl Starbäck. Sedan års- och revisionsberättelserna

upplästs och godkänts, företogs styrelseval, varvid samtliga avgående styrelsemedlemmar: lektor Karl Starbäck, bankdirektör C. Lignell, fil. d:r Gustaf Upmark, stadsarkitekt S. Westholm och intendent Erik Wettergren återvaldes. Till revisorer återvaldes även arkitekt H. Wadsjö och skriftställare Thor Högdahl med kapten H. O. Elliot som suppleant. På förslag av styrelsen beslöts en ändring av § 4 i stadgarna, varigenom styrelsen erhöi rätt att vid behov bevilja nedsättning i den årliga avgiften för korporativ medlem. Sedan de löpande ärendena behandlats höll landshövdingen, fru Ellen Widén ett med största intresse åhört föredrag om "Kvinnan och hembygdsvården". I sitt tack till fru Widén framhöll ordföranden den betydelsefulla gärning hon utövat på hembygdsvårdens område och meddelade, att samfundet i beundran och tacksamhet för detta arbete hade beslutat att kalla fru Widén till samfundets hedersledamot.

Fru Widéns tankeväckande och innehållsrika föredrag kommer att publiceras i nästa nummer av Tidskrift för hembygdsvård.

SAMFUNDETS BYGGNADSBYRÅ. Efter att artikeln om samfundets byggnadsbyrå stått att läsa i föregående nummer av tidskriften ha talrika förfrågningar inkommit till densamma. Styrelsen har för att ytterligare sprida kännedom om byggnadsbyråns tillvaro och dess verksamhet beslutat att utge nämnda artikel såsom en självständig broschyr, vilken kommer att utdelas till hushållningssällskap, egnahemsföreningar, byggnadsnämnder m. m. Intresserade kunna erhållas broschyren hos byggnadsbyrå, adress Malm Morgsgatan 10, Stockholm, endast mot insändande av portoavgiften 5 öre.

* * *

DEN STATLIGA FORNMINNESVÅRDEN OCH BYGDEINTRESSET. Vid Upplands fornminnesförenings årsammankomst under maj månad höll riksantikvarie Curman ett programtal angående ordnande av fornminnesvården i landet, vars viktigaste punkter vi här återgiva. Han talade för ett närmare samarbete mellan den statliga och lokala fornminnesvården, d. v. s. då närmast våra fornminnes- och hembygdsföreningar, först och främst därför

att samförstånd och förståelse är den enda grundvalen för en effektiv fornminnesvård, då lagar äro till ringa nytta, om de icke uppbäras av den allmänna meningen, men även därför, att det på grund av brist på medel och arbetskraft blivit allt svårare för den centrala fornminnesvårdande myndigheten att fylla alla de krav man har rätt att ställa på densamma, varför en utbyggnad av den på ett eller annat sätt icke kan undanskjutas. Redan t. ex. ett 20-tal ärenden i veckan angående flyttning eller rubbning av fornlämningar, som ofta äro av brådskande natur men även fordra en ingående personlig kännedom om förhållandena på platsen för att med sakkunskap kunna avgöras, överstiger den nuvarande organisationens förmåga med dess alltför knappa arbetskrafter, då den icke blott har den yttre fornminnesvården utan därtill ett stort museum och andra uppgifter att sköta. Följden blir att fornminnena ofta förstöras, utan att man vet något därom. Och vår nuvarande fornminnesvård är ineffektiv, just på grund av disproportionen mellan uppgifternas storlek och de tillgängliga arbetskrafterna. Den tid ett ärendes avgörande nu tar förklarar också ofta ovilligheten att göra anmälan om fornfynd och den önskvärda systematiska inspektionen angående vårderna av de olika fornminnena måste tills vidare inställas för de löpande ärendenas behandling. Tillsynen över t. ex. kyrkornas inventarier, som den kungl. förordningen påbjuder, har icke heller kunnat verkställas, låt vara att man lyckligtvis i det avseendet kan räkna på det allmänna intresset för dylika ändamål och prästerskapets tillsyn, så att direkt vanvård härutinnan icke torde föreligga. Vidare kan icke den fullständiga inventeringen av våra fornminnen komma till stånd. Slutligen lider också den centrala myndigheten, liksom andra dylika institutioner, av de fel som uppstå på grund av bristande kännedom om de lokala förhållandena på olika platser, vilket ofta kan vålla fatala missgrepp, som uppväcka ont blod och ovilja, även om en åtgärd är formellt riktig. Den nuvarande organisationen omöjliggör som sagt den viktiga positiva och förebyggande vårderna av våra fornminnen, t. ex. våra runstenar och gravhögar, och man får inskränka sig blott till att så vitt möjligt hindra förstörelse.

Botemedlet ligger emellertid icke uteslutande

i pengar och mera folk, som för övrigt icke för närvarande stå att få från statens sida. Den enda möjliga utvägen är att söka tillvarataga och anknyta till centralorganisationen de intressen och de resurser, som finnas i bygderna i form av fornminnesföreningar m. m. och finna en form för regelbundet samarbete. En sådan brygga finnes redan nu i riksantikvariens ombud, som äro hans känslospröt och allarmapparater i bygderna och även åstadkommit många goda resultat, men någon tillfredsställande lösning i denna fråga äro de icke. Man måste, som redan föreslagits av en kommitté, tillgripa länsindelning med en utbildad s. k. länsantikvarie, vars anställande med statshjälp för närvarande dock icke har några utsikter men väl tills vidare skulle kunna ske genom utbyggande av de provinsiella fornminnesföreningarna för att på så sätt åstadkomma den önskvärda lättanvända i fornminnesvården. Upplands fornminnesförening har redan genom att utse fornminnesvårdare i de olika socknarna och organisera dessa krafter under centralledningen visat, att den vill arbeta i den riktningen. Dessa skulle kunna utföra en hel del uppgifter, t. ex. inventering av fornminnena, komplettering av redan befintliga förteckningar, uppsikt över vårderna av fornminnen, anmälningar om fornfynd och tillsyn över kyrkors inventarier. Upplands kyrkor ha redan inventerats och förteckningarna äro tillgängliga å pastorsexpeditionerna. Det kräves emellertid, att en sammanhållande och ledande kraft inom länet helt kan ägna sig åt den fornminnesvårdande verksamheten och att han därjämte även är en avlönad och allsidigt fackutbildad person. En länsantikvarie finnes redan i Jämtland, avlönad av landstinget och bygdens fornminnesföreningar, så även för Västmanland i Västerås, på samma gång intendent vid det där befintliga museet, där den ekonomiska frågan även lösts genom samarbete mellan staden och dess fornminnesförening. Dessa länsantikvarier skulle kunna få ställning av extra statstjänstemän med vissa förpliktelser gentemot den centrala myndigheten i Stockholm, såsom fallet redan är beträffande Jämtland. Det voré också det effektivaste sätt, varpå fornminnesföreningarna skulle kunna använda sina tillgångar i fornminnesvårdens intresse, och ansåg riksantikvarien, att detta system säkerligen, även om det har sina brister, voré ett av de vik-

tigaste stegen till en förbättring av de nuvarande förhållandena.

STOCKHOLM.

DROTTNINGHUSETS TILLVARO har nu blivit tryggad, sedan det lyckats riksantikvarie Curman att intressera ett antal personer att sammanskjuta ett donationskapital å 75,000 kr., vars avkastning skall användas till stiftelsens underhåll. Restaureringsförslaget, som utarbetats av arkitekt Årland Noréen, tar särskilt sikte på byggnadens enastående gynnsamma läge mellan två vackra planteringar, kyrkogården och trädgården, och med sin längdriktning norr—söder, vilket gör, att inga rum behöva bli utan sol. I stället för gemensamhets-salar med avbalkningar är det meningen att inreda ordentliga rum med plats för två pensionärer i varje. I det yttre förblir byggnaden oförändrad.

DALSLAND.

KULTURMINNESINVENTERING. Den av Bengtsfors hembygdsförening tillsatta kommittén för påbörjande av en kulturminnesinventering i Dalsland har erhållit uppdrag av hembygdsförbundet att i dess namn fortsätta sitt påbörjade arbete och bedriva det samma efter de av Bengtsforsföreningen antagna riktlinjerna. Arbetet sker i huvudsak efter 3 linjer: 1. Upptecknande av folkminnen (folkstro, sägner, seder och bruk etc.). 2. Uppmätning, fotografering och beskrivning av äldre byggnader. 3. Efterforskande och upptecknande av fornlämningar och fornfynd. Som en fjärde gren av sitt arbete har kommittén upptagit inventering av sådana kulturminnen, som ej direkt kunna hänföras till ovannämnda huvudgrenar. Kommitténs verksamhet är samordnad med Västsvenska folkminnesföreningens, Nordiska museets samt Statens historiska museums arbete i Dalsland.

NÄRKE.

ASKERSUND. Stadsfullmäktige ha tillsatt en nämnd för tillvaratagande av föremål av kulturhistoriskt värde ifrån staden med dess omnejd och är det meningen, att dessa föremål skola utgöra grundstommen i ett blivande museum för Askersunds stad och Sundbo härad.

VÄSTERBOTTEN.

MUSEÉT I SKELLEFTEÅ. Skellefteå har sedan länge ägt ett litet anspråkslöst museum, inrymt i en oansenlig kåk på stadshustomten och omfattande en tämligen brokig samling föremål, av vilka dock några av betydande värde. Emellertid har insamlingsarbetet bedrivits skäligen planlöst och icke heller har föremålen varit ordnade på tillfredsställande sätt. På grund av museets bristfälliga beskaffenhet har det varit fara värt, att samlingarna fördärvats, för att icke tala om att det begränsade utrymmet omöjliggjort mottagandet av större föremål.

I intresserade kretsar har man också övervägt möjligheten att genom Statens historiska museums förmedling söka avhända staden de mera värdefulla sakerna till dess en värdigare förvaringsplats blivit utsedd. Nu har emellertid drätselkammaren beslutat ingå till stadsfullmäktige med förslag om att inköpa fastigheten Nyborg för att där upprätta ett museum. Byggnaden, som ligger mitt emot tingshuset uppe på älvnipan, sticker fördelaktigt av mot de villor, varmed stadsborna de senaste åren fyllt omgivningarna. Gården har i gamla tider varit militieboställe och lär vara inemot ett par hundra år gammal.

VÄSTMANLAND.

SAMARBETE INOM HEMBYGDSVÅRDEN. Vid sitt senast avhållna årsmöte hade Västmanlands läns fornminnesförening inbjudit representanter för sockenföreningarna inom hembygds- och fornminnesvården till diskussionsmöte angående samarbete mellan länsföreningen och bygdeorganisationerna. Genom de beslut, som fattades, kommer fornminnes- och hembygdsvården i Västmanlands län att delvis ledas in på nya och utan tvivel fruktbärande linjer. Årsmötet beslöt nämligen, att även organisationer med liknande syften som fornminnesföreningen skulle få ingå som medlemmar. Genom att öppna möjlighet för hembygdsföreningar o. dyl. att ingå i fornminnesföreningen skulle

ett intimare samarbete mellan de olika organisationerna uti bygderna och centralföreningen till fromma för fornminnesvården kunna åvägabringas.

I den debatt, som uppstod kring frågan om huru samarbetet praktiskt borde ordnas, framhölls från flera representanter för hembygdsföreningarna i länet nyttan och betydelsen av att föreningarna kunde påräkna stöd och hjälp från fornminnesföreningen. Intendent Kjellberg förordade i ett längre anförande livligt denna samverkan, som vore av särskild betydelse på grund av den relativt ringa erfarenhet, som finnes inom bygdeföreningarna. Han ansåg det dock klokt att icke från början söka få en verklig samorganisation till stånd utan i stället ett fullt frivilligt samarbete. Av stor vikt skulle ett sådant samarbete vara för museivårdens ordnande. Vidare vore den av betydelse för åstadkommandet av en noggrannare inventering av fornlämningar, upptecknande av folkminnen m. m.

Kandidat Kjersén förordade som en form för samarbete anordnandet av sockenaftnar eller till och med sockenveckor vid friluftsmuséet i Västerås. Dessa "aftnar" skulle ha till ändamål att genom föreläsningar och instruktioner väcka och fördjupa intresset för hembygdsvårdens olika områden.

Föreningens ordförande, landshövding Murray, betonade beträffande formerna för samverkan mellan fornminnesföreningen och föreningarna ute i bygderna, att det utan tvivel skulle vara lämpligast, om samarbetet inleddes fullt frivilligt och att man i början gick till väga mycket varligt, ty annars kunde lätt en friktion uppstå.

Överläggningarna resulterade i att följande uttalande antogs enhälligt: "Representanter för fornvården i Västmanlands län, samlade till gemensam överläggning, uttala sig härmed för önskvärdheten av en sammanslutning mellan de olika fornvårdande föreningarna inom länet till gemensamt stöd för sin verksamhet och en effektivare vård av länets kulturminnen. Vi ha som önskvärt uttalat, att länets hembygdsföreningar och museer måtte ansluta sig till Västmanlands läns fornminnesförening och ha givet föreningen i uppdrag att sammankalla till nytt möte med fornvårdens representanter i länet."

KVINNAN OCH HEMBYGDSVÅRDEN
FÖREDRAG HÅLLET VID SAMFUNDETS FÖR HEMBYGDSVÅRD ÅRSMÖTE
I STOCKHOLM DEN 9 MAJ 1924
AV ELLEN WIDÉN.

HEM OCH HEMBYGD! DE LJUDA SOM MUSIK DE ORDEN! DE framlocka ljusa bilder för vår syn — om vi en gång ägt ett verkligt hem. Dock, inte var det djupast sett rummen och möblerna, som skapade hemmet. De voro blott den yttre ramen. Hemmet, det skapades av fars och mors kärlek, av den känsla av helgd de gävo åt detsamma. Av den ömhet, som inlades i de enklaste ting, fingo dessa en glans för barnaögonen som sedan intet annat i världen.

Och hembygden! Vem minnes ej den bygd, där han lekte som barn — de ljuvliga blomsterängarna, de mörka skogsstigarna, det där berget, som var så högt, så högt, var det än aldrig så litet! Vem har ej sedan, vid mognare år, intresserad lyssnat till de äldres rådslag rörande förbättringar och nybyggnader, som borde göras till bygdens väl.

Men, vem tänkte väl den tiden på de stora skönhetsvärden, de stora kulturella värden, som därvid tilläventyrs skulle gå förlorade. Kärleken till hemmet har funnits, så länge människor överhuvud ägt ett hem och kärleken till hembygden växte nog snart ur densamma. Men årtusenden svunno hän, innan människan varnade sin plikt att väl vårda arvet från fäderna. Och först nu se vi klart, att vi måste vårda det

“så att en bättre värld i arv
vi ge åt nya släkten,
när en gång trött vårt tidevarv
bärs bort i svepningsdräkten“.

Men, våra förfäder! De voro ej blott far och mor. De voro av ett stolt och ädelt släkte, av karga, strävsamma förhållanden tvingade till ständigt nya uppslag, ständigt nya kraftansträngningar. Fästerna, nöjena voro hos det folket blott enstaka avbrott i vardagslivets flit. Glädje behövde människan då likaväl som nu, men hon fann den huvudsakligast i hemmet. Vilken förtrollning vilar ej över det där stora köket med den flammande brasan, kring vilken husets folk samlades till allehanda slöjdande, då kvällen bröt in. Vackrast var det nog, då den omgavs denna eld av

spinnande kvinnor, som under sång och glam läto tråden löpa, under det rockarne surrade, och ljusskenet blänkte i glänsande hår.

Kärleken till hemmet och de som där bodde tvang kvinnan, såväl som mannen, till strävan att alltmera söka försköna detsamma.

Hemmet, det svenska allmogehemmet, fick därigenom till sist en prägel av stolt och försynt skönhet, som vi "sena tiders barn" längta att se förnyad.

Denna hemkultur, som vi en gång ägt, som industrialismens flod höll på att helt fördränka, skall emellertid aldrig glömmas i svenskars land. Därför hava vi att tacka den man, Artur Hazelius, som gav lystringsordet och sedan i sin storartade livsgärning visade, att den försvinnande allmogekulturen ägde oersättliga skönhetsvärden, som måste räddas. Många ivriga händer hava sedermera hjälpt till med samlandet av dess spillror och bilder hava sammanfogats, som till en sen eftervärld skola föra kunskapen om den stolta, svenska allmogekultur, som en gång var.

Dock, vi som älska och känna vårt folk, vi veta, att den djupa andliga kulturen, för vilken den yttre blott var ett materiellt uttryck, den finnes hos vårt folk ännu, och vi tro, att den än en gång skall kunna forma sin omgivning, får blott svensken åter tron på sig själv i detta fall.

Och hembygden! Den har ej heller blivit glömd. Många hängivna krafter hava på senare tider arbetat på att i bild och skrift skriva även dess historia. —

Men under tiden förstörde den sig utbredande industrien allt flera och flera oersättliga skönhets- och kulturvärden. Även naturvännerna grepos av ängslan och naturskyddsföreningen bildades. Men — de olika sammanslutningarna arbetade var och en för sig, utan att stödja eller hjälpa varandra.

Det var förvisso något stort och för vårt folk betydelsefullt, som skedde, då *Samfundet för hembygdsvård* bildades, avsett att under en stark organisation ena alla goda krafter, som arbetade för hembygdens väl.

Dessutom gingo bildarne av denna förening den enda väg, som f. n. står öppen för den, som vill återväcka en stark, klart medveten fosterlandskärlek.

Vår långa fred med dess trygga ro har gjort, att svensken ej så som förr känner, att han är son av sitt land, att detta behöver honom. Generationer hava gått sedan den tid, då han kände ångest för att förlora det — och därför vet han ej mer, huru kärt det är honom.

De stora orden hava jämmerligt kommit på skam — under det sista årtiondet helt avslöjats som fraser, och till de vackra talesätten lyssnar ingen mer. Skeptisismen var en naturlig följeslagare till den överhandtagande materialismen, och skola människorna nu kunna värmas för ädla mål, då måste de få se fakta, få handskas med realiteter.

Det hembygdsvärdande arbetet är en sådan realitet. Under all skeptisism ligger dock hos den moderna människan en längtan efter de stora andliga värden, som förr gjorde livet rikt och vilkas tillvaro hon i regeln mest fönummit i hemmet och i

hembygden. Därför bör det härvidlag vara lätt att väcka hennes intresse, om man dessutom kan visa, att denna bygd äger stora skönhets- och kulturvärden. Nyttan, nyttan, den stora materiella nyttan får ej onödigtvis sluka de stora andliga värdena. "Människan lever icke allenast av bröd."

Vad som speglar det äkta, svenska hos vårt folk, som riktat dess fantasi, tillfredsställt dess skönhetslängtan och tänt kärlek i dess håg måste, såvitt möjligt, bibehållas. Spolieras sådana värden — så må man skapa nya. Må uttrycken för vår kultur gärna skifta efter tiderna, blott karaktären aldrig svikes.

Endast det verkligt goda är värt att gå till eftervärlden. Pietet för sådant, som blott är uttryck för allsköns förirringar i smaklöshet är sentimentalitet, ej verklig känsla:

"Vad förmulnat är må ramla
och det nya, friska växa
upp utur förgängelsen".

Men kvinnan? Kan då hon göra något i detta fall. Ja, så mycket att detta arbete ej kan göras utan henne. Men, hennes största gärning blir här, som alltid, i hemmet och som barnens fostrarinna. De intryck, som bibringas barnet i hem och skola, bli oftast grundläggande för dess liv.

Vad har kvinnan föröfrigt ej redan uträttat? Hur stor del av de föremål, som fylla våra museer och som en gång spritt glans över svenska hem, hava ej utvunnits ur flitiga, aldrig tröttnande kvinnohänder? Vad hade de svenska hemmen varit utan dessa i varma färger lysande bonader och täcken, utan dessa glänsande linnedukar med konstrika sömmar och sprang, som vid högtidliga tillfällen breddes över de grova borden? Vart hade fästprägel tagit vägen? Och våra allmogedrakter? Ingen har gjort skisser till dem. De ha vuxit fram ur allmogens stigande behov av värdighet och prakt.

När kvinnan tog ned väven med den strålande kjolrandningen, som sedan blev en socknens stolthet, hade den sprungit fram ur hennes inre som dikten ur skaldens hjärta. De primitiva förhållanden, i vilka människorna då levde och där de ej ännu voro så starkt klassificerade, gjorde, att vad som fanns av konstnärlighet hos en människa utan vidare fick och måste taga sig uttryck. Det behövdes för skapandet av hem, hemlycka och fästglädje.

Och vilka bidrogo mest till skapandet av de goda sederna? På vilka vilade det, att traditionen bibehölls i hemmet? Vilka vårdade hemmets dyrbarheter, skötte dem och hämtade dem med varliga händer, då högtidsljus skulle tändas på borden? Vilka arbetade med glädje i veckor för att mannen, barnen och vännerna ej skulle sakna den övliga välfägnaden, då julen kom? Kvinnorna gävo hävd åt bruken.

I en vacker broschyr om våra prästgårdar, utgiven av *Samfundet för hembygdsvård*, läses: "De ligga som vuxna ur bygdens mark, i vilken de nedmyllat sin sådd

av andlig och världslig kultur.“ Låt mig nu tillägga några ord om prästgårdarnas kvinnor.

I en fint skriven artikel, i anledning av att frågan om prästdöttrarnas pensionering var aktuell, klargjorde kyrkoherde S. A. Fries för några år sedan den stora insats de gjort i vårt folks odling. Den är nog obestridlig.

När en allmogeson visade någon ovanligare begåvning och alltså ansågs böra gå läsvägen, blev han förr vanligen präst. Men sin unga maka vann han ofta från herremans hus. Hon förde till hemmet en fond av även yttre förfining, som i hög grad bidrog till att göra prästgården till den kulturhård, som den i allmänhet var för bygden. Under det slottens och herrgårdarnas kvinnor stodo på förnämt avstånd från bygdens folk, levde prästen och hans maka som vänner ibland dem. De fröjdades med dem på deras glädjefäster och de tröstade, då sorgen gästade hemmen. Just därför att rikedom sällan var stor i prästgårdarna blev det mest hjärtats och tankens förfining, det här var fråga om. När sedan prästen åldrades och hjälppräst måste tagas, blev denne ofta gift med den med sådan omsorg fostrade prästdottern, som sedan i sin tur hjälpte till att uppehålla den goda traditionen. På så sätt uppstodo många högt ansedda prästsläkter, som i flere generationer blevo mäktiga hävstänger till höjandet av den svenska odlingen. — Detta rä ju i sitt slag ett märkligt hembygdsvårdande arbete!

Och våra författarinnor. Huru många hava ej levande skildrat svenskt hem — och bygdsliv? Jag tänker här särskilt på Fredrika Bremer med hennes hemlivsskildringar, på Selma Lagerlöf, som i elfte timmen fångade och upptecknade de snabbt bleknande bilderna av värmäländskt fordomtima herrgårdsliv, på Mathilda Roos, som i Helgemålslockan målände skildrat det vilda livet i Hälsingebygd — på Anna Hamilton-Geete, som i Solnedgången på ett fint och fångslande sätt låtit oss blicka in i det geijerska hem- och familjelivet — många andra att förtiga. Alla, som i sin mån bidragit till att rikta det material av hembygds-kunskap vi nu äga, och på vilket en gång svensk kulturhistoria skall byggas, alla dessa kvinnor hava utfört ett hembygdsvårdande arbete.

Och även i framtiden komma kvinnorna att utföra ett sådant arbete av den allra största betydelse. Visst äro tiderna onda i mycket. Men ännu äro dock *hemmen* det centrala i vårt folks liv, synnerligast på vår landsbygd. Och där i hemmet, där är det nog huvudsakligen kvinnan, som skapar den där obeskrivliga atmosfären av hem, som stämmer instrumentet och kommer det att ljuda. Hon är det, som vakar över barnet, leder dess första stapplande steg och besvarar dess första undrande frågor. Det är hon, som väcker dess första kärlek och leder dess första medvetna tankar. Vakna kvinnorna på allvar för betydelsen av det hembygdsvårdande arbetet, då få männen det bästa tänkbara stöd.

Men huru skola de väckas allmänt — ej blott en och en? Jag vill tillåta mig att komma med några enkla förslag. Svenska Röda korset har visat en mycket god

väg till att hastigt vända på opinionen. För ett par år sedan kände denna förening starkt behovet av att få upp intresset för dess sociala verksamhet. Föreningen tillkännagav då, att under en viss angiven tid skulle en rödakorsvecka avhållas överallt i Sverges bygder — och resultatet blev ett otal fäster. I Jämtland, där jag då var, och där intresset för föreningen var mycket ringa, och de enstaka föredragen tycktes helt förklinga ohörda, nåddes ett mycket gott resultat.

Under den förut bestämda veckan — dagarna valdes så, som det passade bäst på de olika platserna — anordnades ej mindre än ett 60-tal fäster på ett mycket enkelt sätt. Ett kort, klarläggande föredrag över föreningens verksamhet hade av styrelsen utarbetats, vilket tillställdes alla, som önskade erhålla denna hjälp. Någon: prästen, skolläraren kommunalordföranden eller någon annan, läste upp det, under det den för tillfället upplåtna salen var fästligt prydd och svenska flaggan vajade över gårdarna. Efter den veckan hade Röda korset åter vunnit förståelse i Jämtland och Härjedalen.

Visst hava vi ofta “dagar” och “veckor” för olika ändamål, men jag är ändå viss, att det skulle löna sig att anordna en dylik hembygdsvecka med avsikt att klargöra hembygdsvårdens mycket stora betydelse. Allt låte sig nog lätt ordnas med hjälp av de många anslutna föreningarna. Det gör ej *alls* samma verkan, om dylika dagar anordnas än här och än där under året. Just detta, att man vet, att nu, just nu, talas, tänkes och handlas för samma mål över allt Sverges land; detta rycker massorna med. Massuggestionen verkar även på avstånd. Någon för bygdevården nitälskande man eller kvinna kunde uppläsa det förut utarbetade föredraget med tilläggande av vad som just för den bygden vore av vikt att iakttaga. Det är nog inte så svårt att få upp intresset, då man ej behöver tala i allmänhet, utan har att påvisa just den egna hemtraktens oskattbara värden i fauna, flora och natur — att prisa dess stolta arv från ädla fäder. Kvinnorna med sina rörligare känslor, vilkas intressen hänga så nära samman med hem och hembygd, de fatta nog lättast vad här är fråga om.

Och så en annan sak. Samfundet för hembygdsvård har från början insett, att, ville man omdana hemmen, så måste man börja med husen. De av samfundet anordnade byggmästarkurserna äro nog det bästa tänkbara medlet därtill.

Men vore det ej skäl att avsluta dessa kurser med tvenne dagar avsedda för heminredningen. Till dessa skulle ortens kvinnor hava fritt tillträde. Där skulle föredrag hållas av sakkunnig person och demonstrationer förekomma, ordnade av ortens hemslöjdsförening. Ha byggmästarna ritat rummen och där lämnat plats för drömda textilier, så låt kvinnorna, under sakkunnig ledning, tänka ut, huru dessa borde se ut! Väck skaparhågen även hos kvinnan och skapandet skall komma, om möjlighet gives. Enkla vävar kunna vävas överallt och till de svårare kunna hemslöjdsföreningarna lämna råd och hjälp.

Och så till sist. Samfundet har anordnat en serie kurser i hembygdsvård för lärare. Låt även lärarinnorna vara med. “Hembygds-kunskap” meddelas ju lika väl

av de många unga kvinnor, som verka som lärarinnor, som av männen. Vad skulle de ej kunna uträtta för hembygdsvården, om de insågo dess vikt. Det är ju gott och väl, att barn få lära känna sin hembygds topografi, dess historia och dess utvecklingsmöjligheter, men de böra även läras vad som bör göras för att väl vårda denna hembygd.

Men i detta fall kan ju ock modern göra mycket för att förbereda barnets sinne före skoltiden. Hon kan tidigt lära det att binda samman forntid och framtid. Vad hemmet rymmer av gamla minnen kan förtäljas i skymmande skymningsstund, då arbetet vilar. "Den där vackra klockan, som knäpper därborta i hörnet — den fick din farfars far en gång. Så stod den och knäppte då farfar dog — och likadant knäppte den, då du föddes", säger modern, och barnets ögon vidgas av undran och intresse. Eller: "den här silverskeden har jag fått av min mormor — du ser hennes namn här — den skall du få en gång, då jag dör. — Den lille sträcker sig och tar efter skeden. "Blir då' snart då, mor?" "Åh nej, än får du vänta litet."

De gamla sägnerna och visorna få ej heller glömmas, liksom gamla bruk gärna böra bibehållas. Alla älska att hava några fasta punkter — barn ej minst. Har man blott ett par gånger gjort något på ett visst sätt, vid ett visst givet tillfälle, vill barnet så gärna fortsätta därmed. "Men, mamma det bruka vi ju *alltid*." Detta har jag hört mer än en gång vid dylika tillfällen, och jag vet, att det skulle hava känts som en stor besvikelse, om den inbillade traditionen brutits. Och huru kan ej barnet undan för undan läras att se och älska vad som är vackert och fröjdas, då trevnad och skönhet skapas. Hemmet och hemlivet får ej vara banalt eller konventionellt. Det skall präglas av de människor, som bebo det, och det skall levas så, att det skänker en rikedom av lyckliga minnen.

Och när barnet blir större, tar modern det vid handen och leder det till stället, "där den där fina, fina blomman växer — som man får älska, men ej bryta". Vem kan bättre än hon berätta om "den där stora fågeln, som på mäktiga vingar brukar segla fram över bygden, om örnen, som har sitt rede högt uppe i en bergskreva på andra sidan sjön". Eller, de vandra, de två till de gamla ruinerna under de åldriga ekarne, där tåg av fromma nunnor en gång skredo fram under heliga sånger: "De ruinerna måste vårdas så väl, att det aldrig blir glömt det liv, som där levdes en gång." "Och där uppe på höjden — ser du, där står en väldig fura, med stora, mörka grenar, som kasta långa djupblå skuggor. Den tallen har stått där i många hundra år och människorna hava glatt sig åt dess skönhet. Den får icke huggas ned. Den skall fröjda människorna, så länge den orkar leva." Allt detta, och mycket mer kan mor hava lärt barnet, långt innan det kommer i skolan.

Men, vår tid har så bråttom, och det är dyrbart och svårt att få tjänande krafter. Huru skall en husmor få tid att själv pryda och vårda sitt hem så, som hon ville och borde — att ge barnen all den tid de behöva? Hemmet och hemlivet måste omdanas efter tiden — förenklas och förfinas tillika. Bort med allt fult och onödigt.

Varför taga tid med att sköta och damma ting, som varken äro till nytta eller glädje? Få rum, få möbler, få prydnadsföremål, men allt ändamålsenligt och vackert. Må de unga, som bilda nya hem, med ömhet vårda alla gamla släktminnen och ändå dana det så, att det blir ett verkligt uttryck för deras egen skönhetslängtan. Intet kan dock sätta en sådan personlighetsprägel på hemmet som hemslöjden, den säregna, självskapade slöjd, som uppenbarar något av ägarens kynne. Lycklig den unga kvinna, som fått andligen växa under skapandets fröjd, som känt glädjen av att offra tid och krafter för att vinna detta hem. Det hemmet blir henne dubbelt kärt.

Dock, kan hon ej få göra det, så må hon dock med mannen så att säga andligen skapa det — in i detalj utforma det. Andra få ej göra det.

Men kvinnans insats får ej längre stanna vid hemmet. Hon har nu säte och stämma i kyrkoråd, skolråd, kommunalnämnd, ja, i riksdagens kamrar. — Där bör hon kunna med särskilt intresse verka för genomförandet av en rationell hembygdsvård. — Till den borde höra, att demoraliserande och förytligande filmer ej finge visas i vårt land. Dessa filmer, som generaliserande enstaka fall giva intryck av, att livet, blott roande i jäkt efter nöjen, omväxling och sensationer, knappast har något av värde att bjuda ute på vår landsbygd, som har så litet därav.

Huru grundfalsk är ej denna uppfattning. Vår gamla, fina allmogekultur trädde särskilt fram i allmogens stora förmåga "att fira de tigande sångernas fäst". Den stilla allmogekvinnan firade glädjefäster då hon, tillsynes sysslolös, på helgdagsaftnarne drömmande, och dock så praktiskt vaken, följde barnens lekar. — Nu kommer filmen och krossar lyckodrömmarna och lär dem alla — att de blott haft tråkigt, innan den kom.

Må kvinnan särskilt vaka över, att den kultur, som kommer, må bli den gamla värdig. Den andliga kulturen är och blir dock alltid det förnämsta arvet från fäderna. Hjärtebildning går före all annan bildning. Den nya kulturen får ej mynna ut i strävan efter blott yttre skönhet och förfining. En sådan kultur för förr eller senare till oundviklig undergång.

Må ett nytt kulturellt vårdträd växa ur den gamla friska roten och må vi kvinnor vattna det, som nornorna en gång vattnade livsträdet, med vatten ur forntidens källa.

Göra vi detta, vi kvinnor, då skall mannen uppmuntras och stärkas i sitt hembygdsvårdande arbete, och då skall det kanske även om honom sägas en gång, att han lyckades, "ty det stod kvinder bag ham".

GAMMALT OCH NYTT I VÄSTERÅS' STADSBILD

AV INTENDENTEN VID VÄSTMANLANDS LÄNS FORNMINNESFÖRENING
SVEN T. KJELLBERG, VÄSTERÅS

DET ÄR MÅHÄNDA EN GAMMAL OCH UTNÖTT BILD ATT LIKNA den tid, i vilken vi leva, vid en brand, som ödeläggande far fram över en gången tids föräldrade och därför lätt förstörbara ting, men det är en bild, som ligger nära till hands, då man betraktar våra dagars byggnadskultur, sådan den under en mansålder manifesterat sig såväl på land som i stad. Och betraktar man i detta hänseende, såsom i det följande skall göras, särskilt våra svenska småstäder torde jämförelsen ha ett berättigande.

I gamla tider var elden stadens farligaste fiende. Grep den omkring sig bland de tätt liggande trähusen, kastande sig från tak till tak, då var staden ofta prisgiven åt dess välde. Vad hjälpte då, att klämtningar från kyrkans och rådhusets vårdklockor kallade de förskräckta borgarna till kamp! Ingen av våra städer ha undgått denna hemska fiende, vars spår vi kunna liksom i ett spektrum avläsa vid schaktningar i den gamla kulturjorden, där de svarta ränderna av aska med ofta nog så jämna mellanrum följa den grävande mot djupet. Men på de kolade grunderna reste sig åter gård efter gård, tills staden stod där på nytt — en ny stad, dock i huvudsak den gamla lik. Med seg konservatism, mången gång i strid med de styrande och trotsande deras påbud om reglering av tomter och gator, fasthöll borgaren vid det traditionella byggnadssättet så att detta, som naturligtvis var underkastat utvecklingens lag, i stort sett bibehöll sin gamla prägel till fram emot mitten av förra århundradet.

Men den brand, som i våra dagar gått över städerna är, om man så vill, en förfärligare fiende. Det nya, som växer upp i dess spår, är i de flesta fall ett främmande element, som saknar rotfäste i den gamla traditionen. Det är ett avbrott i utvecklingsgången, ett språng, som ställer nytt vid sidan av gammalt utan förmedling. Stadsbilden blir heterogen. Med den flyktighet, som utmärker vår tids smakkultur, blir även den nya bebyggelsen inom sig orolig och splittrad. Många av våra städer ha på så sätt förlorat sin tidigare utvecklade särprägel.

Orsaken till denna omvandling i städernas byggnadskultur är först och främst att söka i själva stadslivets förändrade karaktär. Staden är icke längre densamma som fordom. Ännu erinrar sig måhända någon gammal person huru morgnar och aftnar

under den varma årstiden boskapen under skällors pinglande, råmande och herdarnas rop drevs till och från betet, eller huru de skramlande hökärorna förde säden från bärgade vretar och ängar in till gårdarnas lador och logar. Man har svårt att tänka sig, att denna idyll ligger vår tid så nära. I och med lanthushållets upphörande upplöses den borgerliga gården, som eljest i mångt och mycket hade karaktär av bondgård med byggnader för åkerbrukets och boskapens skötsel. Beakta vi så, att även hantverket samtidigt genomgår en utveckling, som förändrar dess behov av utrymmen och byggnader, så måste ju erkännas, att de gamla förutsättningarna för stadens bebyggelse rubbats. Det nya, som ersätter dessa, framväxer under andra betingelser. Industrien, kommunikationsväsendets utveckling, folktätheten och de stegrade tomtpriserna äro några av de faktorer, som vi nu ha att räkna med.

Säkerligen var det det hastiga genombrottet av denna nya stadskultur, som skapade den oreda i bebyggelsen, som nu kan iakttagas i de flesta av våra städer. Den nya form, som tiden behövde, fick ej tid att utformas. I våra dagar har tiden hunnit fram till besinning, och man ser åter tillbaka och söker anknytning med den gamla traditionen.

Av de svenska småstäderna har den gamla residens- och stiftsstad Västerås på ett mera ingripande sätt varit underkastad den påfrestning, som medföljer den nya stadskulturens genombrott. Om man tager i betraktande, att staden under det tjog av år, som gått tillända av detta århundrade, i det närmaste tredubblats till sitt invånareantal — 1900 omkr. 11,000, 1923 omkr. 30,000 — får man en åskådlig bild av den kraft, varmed den nya tiden satt in. Före sekelskiftet bibehöll Västerås ännu i stort sett sin gamla prägel, ehuru naturligtvis industrien redan fått sitt grepp om staden och den lantliga hushållningen avvecklats. Ännu bibehöll staden i stort sett sina urgamla gränser. En och annan byggnadsförening hade väl i utkanterna lagt grunden till de nuvarande förstäderna, men den gamla staden med dess typiska träbebyggelse inbäddad i grönska och omgiven av kålgårdar och gurkland vittnade ännu om 1700-talets och det börjande 1800-talets borgerliga kultur. Mormässomarknad var fortfarande en av de större tilldragelserna under året, ehuru en förbleknad avbild av sitt tidigare jag. Sedan järnvägens tillkomst hade järnfororna från bruken och bergslagen slutat att komma och därmed också den gamla målarseglationen berövats en av sina viktigaste förutsättningar. — Skepparämbetetets skutor lade upp och ersattes med ångbåtar.

1900-talets hastiga utveckling sammanhänge med industriens uppblomstring, framförallt ASEA:s och Svenska metallverkens. Det är självklart, att denna skulle medföra en kraftigt stegrad byggnadsverksamhet, och man väntar sig, att denna skall spörjas i ett ödeläggande av den gamla bebyggelsen, såsom fallet varit i en stor del av våra städer. Väl hade redan under 80-talet ansatser till en sådan ödeläggelse kommit till synes, då man på en av stadens ömtåligaste platser med vederbörligt tillstånd raserat den medeltida helgeandskyrkan för att där uppföra ett i traditionell palatsstil utformat bostadskomplex, men utvecklingen tog icke denna

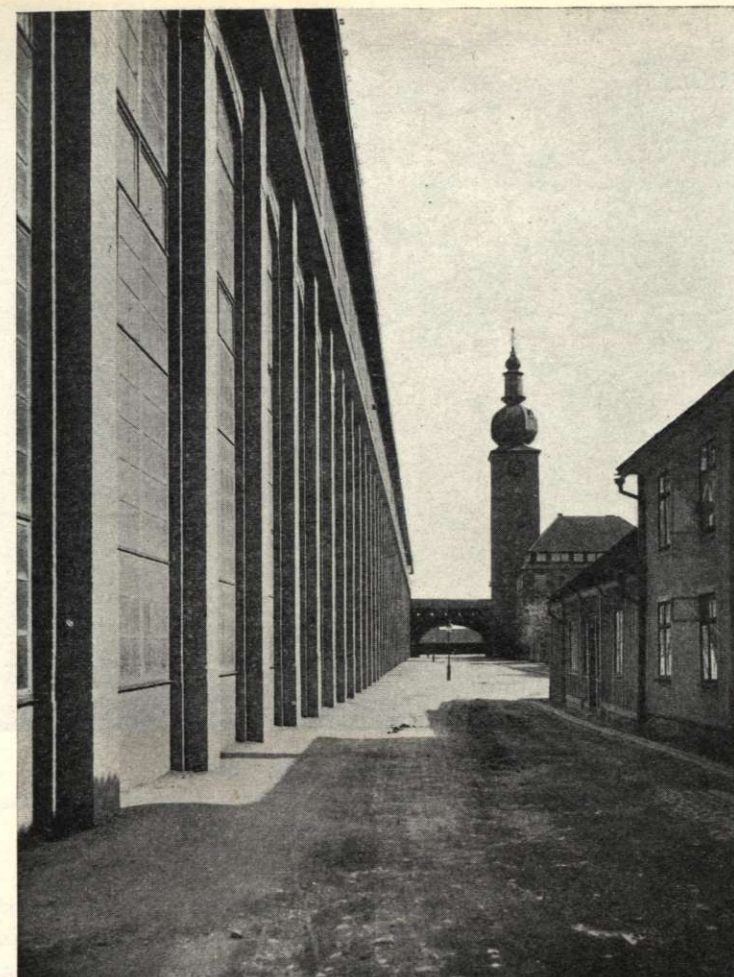

Domkyrkan och biskopsgården

Tornet med den höga spiran, uppförd efter ritningar av Nicodemus Tessin d. y. 1693—1694, reser sig dominerande över staden.

väg i Västerås. Förtjänsten härav torde få tillskrivas den lyckliga omständigheten, att stadens utveckling infaller så sent i tiden, men först och främst en förutseende och klok byggnadsledning, som förstod att med sig förena en man med förut-sättningar att leda bebyggelsen i sunda banor. Stadsarkitekten Erik Hahr har därmed för alltid förbundit sitt namn med Västerås.

Hahrs verksamhet inom staden uppbäres av två faktorer, båda av stor betydelse för en stadsbyggare. Han känner staden från barndoms- och uppväxtår och äger

ASEA:s verkstads- och kontorsbyggnader

med valvet över Karlsgatan, uppförda efter ritningar av E. Hahr. På sitt sätt den världsliga motsvarigheten till domkyrkan utgör det stora komplexet med arkivtornet en den nya tidens dominant i stadsbilden.

därigenom en oskattbar förmåga att tillgodogöra sig och omsätta det formspråk, som den gamla bebyggelsen frambragt. Därmed sammanhänger även den inföddes kärlek till sin barndoms miljö och den pietet för denna, som den på så sätt traditionsbundne äger. Den andra betydelsefulla egenskap, som Hahr visat sig vara i besittning av, är att kunna se staden såsom ett organiskt helt, där byggnaderna stå i inbördes förhållande till varandra, så att den ena är beroende av den andra och alla samverka till befordrande av helheten.

Gamla Bryggerigatan.

Med sina enkla brädfordrade tvåvåningshus visar gatan ett gott exempel på bebyggelsens form, innan ännu fasaderna söndersprängts av butikernas stora skyltfönster.

Dessa två element, hänsynen till den äldre bebyggelsen och helhetssynen på staden såsom en enda stor byggnadskropp, förefalla oss numera självklara och naturliga — men de tillämpas sällan. Huru ofta påträffar man icke i våra småstäder på framträdande platser sida vid sida med den traditionella bebyggelsens anspråkslösa, mången gång väl slätstrukna hus, det medgives, byggnader, som såväl till form som materialbehandling är fullständigt främmande för den inhemska byggnadskulturen. Det är affärsföretag och enskilda såväl som städernas officiella myndigheter, som äro uppdragsgivare och vilkas huvudfordringar på dessa byggnadsverk mången gång uteslutande förefalla att hava varit ett vräkigt, dominerande yttre. Men i trots av den makt byggherren merendels utövar över arkitekten kan man icke undgå att förundras över det ringa ansvar många av dessa känt inför småstädernas åldriga byggnadskultur, och man kommer till den slutsatsen, att uppfattningen av staden såsom en helhet för dem varit främmande. Småstäderna ha blivit en slags marknadsplatser för den flyktiga dagsarkitektur, som efter modärnitetens

Biskopsgården och Konsistorium.

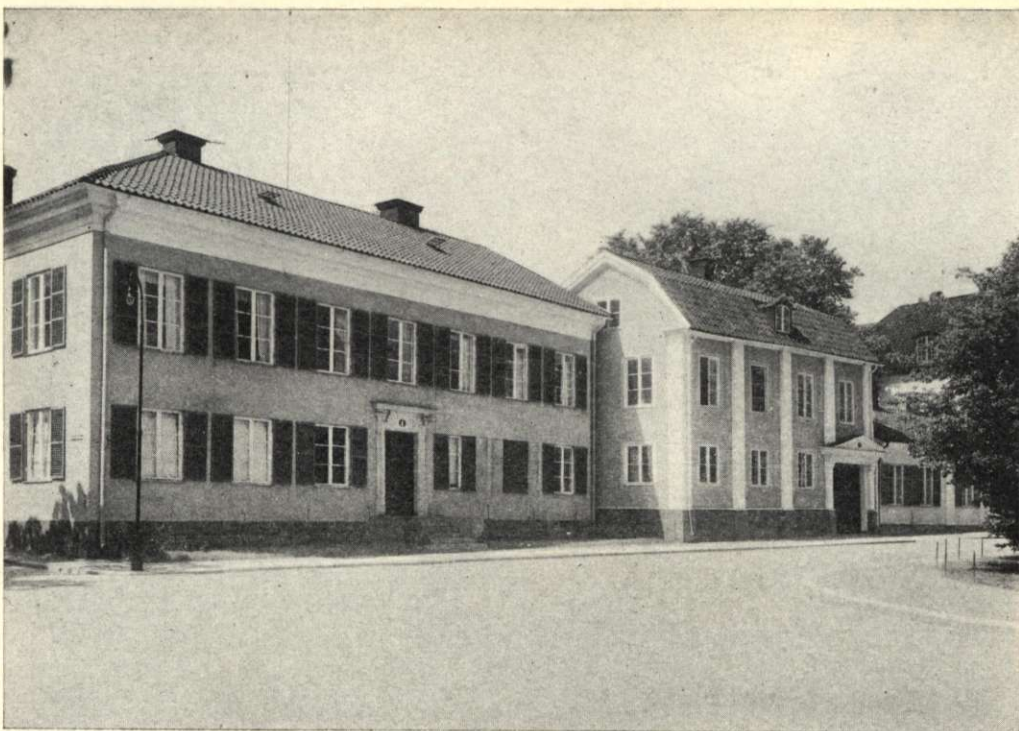
På det lilla tresidiga torget, som dessa byggnader tillsammans med domkyrkans västgavel omfatta, är nu Rudbeckiusstatyn placerad, varvid en terrassering av planen kommer att ske.

schablon framskapas vid ritbräden. — Ämnet är brännbart och skall här icke närmare vidröras.

Det gamla Västerås, om man så får beteckna de delar av staden, som ännu ligga inom de forna gränserna, framvisar i sin stadsplan två olika skeden av stadens utveckling. Ännu löper den medeltida huvudgatan, Smedjegatan, sin krokiga bana fram till torget och bron över Svartån efter samma linje som Eriksgatan engång uppdrog på sin väg fram till den viktiga Aros bro. Och bebyggelsen utmed Svartåns stränder, trängd ut till strandskoningens oregelbundna gråstensmurar, begränsas ännu inåt land av gamla krumma gator.

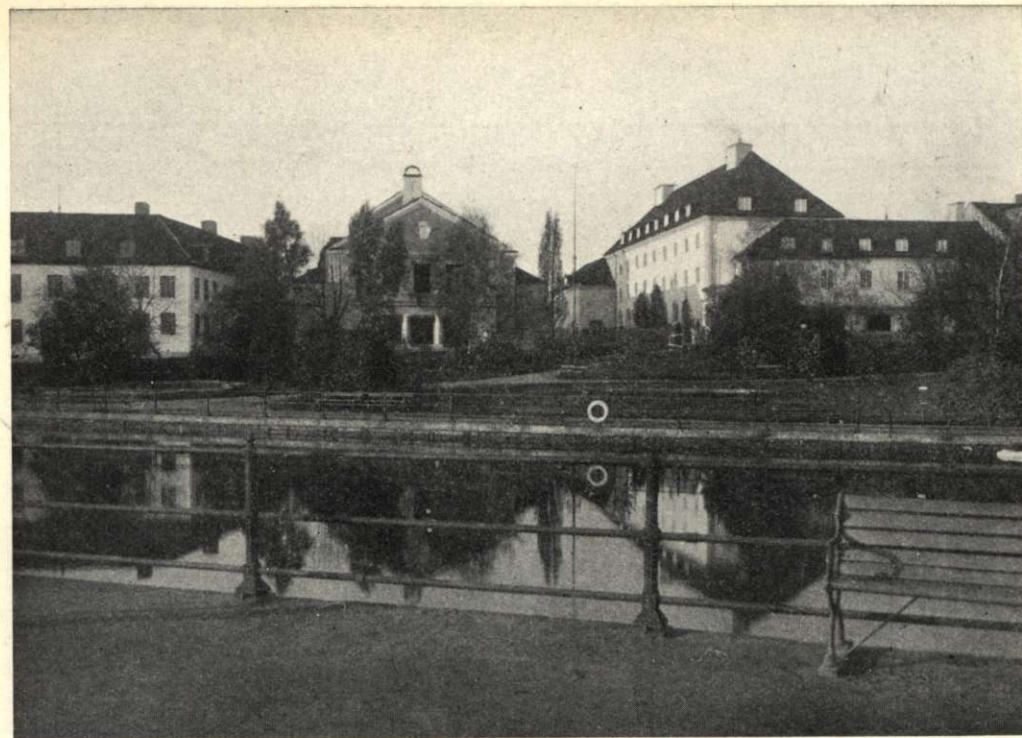
Men vid sidan av dessa om stadens äldre form erinrande leder skäres stadsplanen av linjeraka gator, som omsluta rätvinkliga byggnadsblock; de vittna om storhetstidens planformer i regularitetens anda.

Liksom stadsplanen på så sätt i många av våra äldre städer uppenbarar avlagringar av forna tiders byggnadsseder så kunna också själva byggnadsmonumenten bland

Gamla byggnader vid Slottsgatan.

sig gömma typer från de olika skikten i stadens tillvaro. För Västerås del är dock den medeltida bebyggelsens former helt utplånade, och om man undantager slottet och domkyrkan och några enstaka källare så är icke blott den profana arkitekturen, vilken väl i huvudsak använde träet såsom material och därför var lätt förgänglig, utan även den publika, som utom de nämnda byggnadsverken omfattade ett rådhus av sten, tvenne kyrkor, helgeandshuset och flera kapell, helt förintade. Från 1600-talet härstamma åtminstone tre byggnader av sten; den stora mängden av övriga hus är tillkommen efter den stora brand i början av 1700-talet, som praktiskt taget lade hela staden i aska. Det har sitt intresse att jämföra den nuvarande stadens utseende med t. ex. de förträffliga stadsvyer, som utfördes av Elias Martin sannolikt under 1780-talet eller ett par omkring ett halft århundrade senare målade dörröverstycken från Langenbergsska huset med samma motiv. Jämförelsen på dessa tre punkter giver vid handen den stabilitet, som den engång utformade bebyggelsen bibehåller — i stort sett sker tydligen ingen förändring i det byggnadsbestånd, som redan fanns vid tiden för Elias Martins besök, under den långa tidrymden fram till våra dagar.

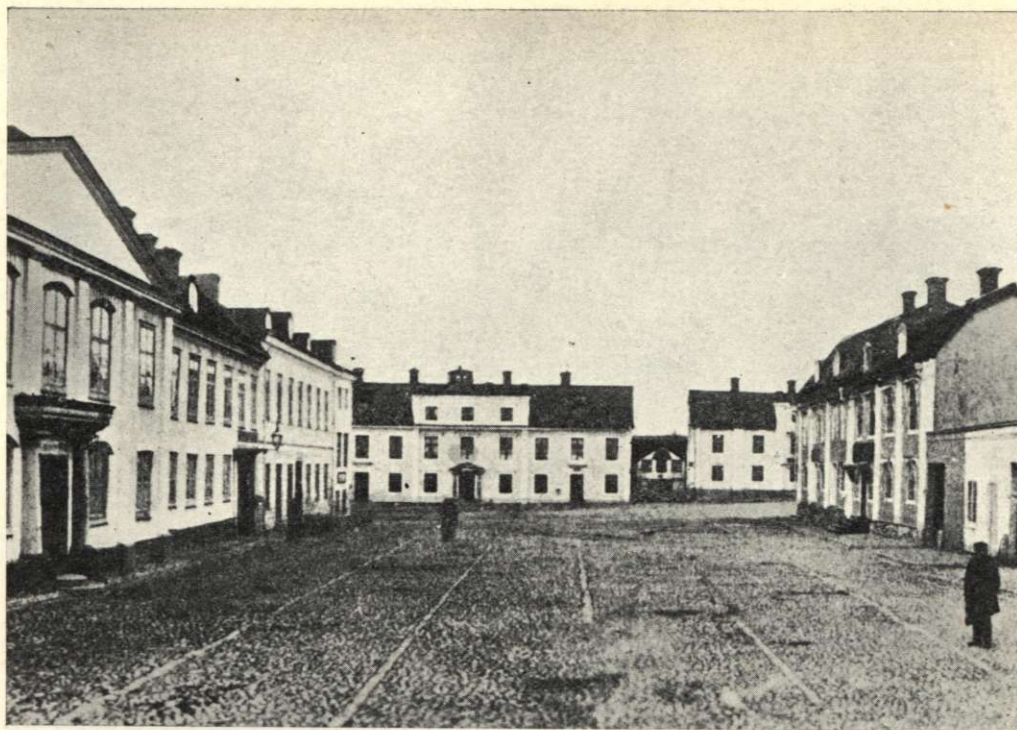

Nya byggnader vid Slottsgatan.

Teatern och Länssparbanken uppförda efter ritningar av Erik Hahr. — Denna bild är en fortsättning av föreg. fastän tagen från annat håll.

När Abraham Hülphers (1778) ger en skildring av boningshusen i Västerås, säger han dem vara byggda av trä "prydligt anlagde, en del två våningar höge, mäst torftäkte, utom några få med tegeltak, samt ett och annat med spån- och bräder". De präktiga knuttimrade byggnaderna voro, såsom man ser på Martins lavyrer och kan iakttaga även nu tilldags vid rivning eller ombyggnad, rödfärgade med svart-tjärade knutar. De grönblostrand torvtaken, de röda väggarna och knutarnas svarta lodlinjer utgjorde det karaktäristiska färginslaget. Då C. G. Brunius under sin resa 1849 besöker staden angiver han, att husen äro beklädda med bräder. Med brädfodringen, som uteslutande omfattar gatufasaden, följer den brokiga, ljusa oljefärgen och därmed börjar trähusens eklektiska period med deras anslutning till stenhusets former, som kulminerar i det nu dominerande reveterade huset. Detta gäller dock uteslutande boningshuset. De timrade uthusen i gårdarnas inre och utefter smågatorna behålla ännu sin timmerstruktur och sin varma röda färg.

Det är sålunda en i huvudsak från 1700-talet bevarad arkitektur, som under tidernas lopp undergått en ytlig, men dock för stadsbilden betydelsefull förändring,

Stora Torget på 1870-talet.

Byggnaderna äga här ännu till sin yttre gestaltning Karl-Johan tidens kynne.

som vid 1800-talets slut mötte den nya tiden och dess anspråksfulla krav. Se vi nu huru den nya utvecklingen inverkat på bebyggelsen, så finna vi, att den gamla staden ännu bibehåller sin karaktär, ehuru många förändringar inträtt. Det egendomliga synes ha inträffat, att ett samhälle ståt i sin hastigaste utveckling plötsligt visat sig konservativt, bundet av känsla för sitt tidigare obetydliga jag. Dess ambition har icke varit att efterlikna storstadens för småstaden främmande byggnadsformer utan att knyta vid sin egen tradition. Att detta icke kunnat ske utan strid, är naturligt, ty man kan icke förutsätta, att ett helt borgerskap skall vara i besittning av en uppfattning om stadsbyggande, som ännu icke på ledande håll är fullt antagen. Man får därjämte erinra sig, att den ömtalade utvecklingen beror på inflyttning till staden av nya invånare, som icke kunna äga känsla för stadens gamla kultur och icke känna ansvaret inför denna. Det skedda framstår därigenom som en bragd av myndigheterna och deras arkitekt.

För den ytlige betraktaren synes stadsbildens helhet främst bero på den ringa höjd, till vilken nybyggnaderna uppföras — tre våningar och vindsvåning. Härigenom

Odeon-teatern vid Stora gatan.

Bakom den låga fasaden, som väl ansluter sig till omgivningens äldre arkitektur, befinner sig stadens största biografteater. Byggnaden är uppförd efter ritningar av E. Hahr.

smyga sig de nya husen in i längan av gamla utan att framkalla de störningar, som den ojämna raden av höga brandgavlar skulle åstadkomma. Ur denna synpunkt kan man göra lärorika iakttagelser på många håll i staden, där arkitekten förmått att anpassa byggnadskomplex av stora dimensioner intill den förutvarande anspråkslösa bebyggelsen så att harmoni uppstått. Främst i detta avseende står Slottsgatan, där teatern och länssparbankens hus lagts tillrätta vid mynningen av en tvärgata, så att deras frontpartier utmed Slottsgatan sänkts till samklang med det äldre gatupartiet medan byggnadernas stora huvudparti på ömse sidor om tvärgatan uppväga varandra. Se bild sid. 99! I intetdera fallet ha byggherrarna behövt uppgiva sina krav på husens storlek. — Ännu mera påtaglig framträder denna anpassningsförmåga, då man betraktar Odéon-biografens hus vid Stora gatan. Bakom en ytterst anspråkslös tvåvåningsfasad utmed gatan döljer sig den stora, 7—800 personer rymmande föreställningssalen. Man förundrar sig över möjligheten att få utföra en sådan byggnad och man tvingas uppskatta den förmåga, som kan genomdriva ett dylikt företag. — Ännu ett exempel må framdragas. I korset mellan Käll- och Västgötegatorna

Parti av Svartån med dess ålderdomliga bebyggelse.

upptagas tre av hörnen av en- och tvåvåningsbyggnader. Vid det fjärde hörnet har uppförts ett modernt hyreshus i två våningar. Dess höjd är naturligtvis trots detta större än de andra byggnadernas, men har maskerats genom en neddragning av taket över andra våningen, så att huset egentligen framstår såsom envånings med en tungt utformad takvåning.

De nu berörda förhållandena avse gamla staden. Men även utanför gamla stadsplanen har samma försiktighet med byggnadshöjden iakttagits. Staden har på ett håll vuxit fram till den s. k. nya kyrkogården, som naturligtvis vid sin anläggning befann sig ett gott stycke utanför tullarna. Det är arbetarebostäder — av typen boningshus utmed kvarterets gatulinjer, men med kvarterets inre obebyggt och utlagt till en stor gemensam, planterad gård — som flankera kyrkogården. För att denna, som omgives av en hög stenmur, icke skall bli nedtyngd av husen äro dessa på sina håll nedtagna till en vånings höjd, varigenom muren och envåningslängorna väl korrespondera med varandra. På andra sidor äro planteringar anbragta, så att bebyggelsen här dragits ett stycke tillbaka.

Oxbacken.

I förgrunden angiva terassmurarna det djup, vartill Stora gatan sänkts. I bakgrunden modernt bostadshus. De stora lummiga träden, som rikligt förekomma i hela staden, bidraga att giva denna ett idylliskt och friskt utseende.

Men denna anpassning skulle naturligtvis icke enbart kunna åstadkomma den harmoni i stadsbilden, som man eftersträvar. Av lika stor betydelse som den begränsade höjden är även arkitekturens begränsade formspråk. De gamla byggnaderna hade sitt av materialet betingade utseende, där fönsteröppningar och dörrar inramade av knutpilastrar, sockel och taklister voro bestämmande — för den nya stadsarkitekturen funnos icke dessa gränser. Här kunde man röra sig med i stort sett vilka fasadformer som helst: avskurna hörn, som byggnadslagen föreskrev, erkerutbyggnader, trapphus med deras från fasadens våningshöjd avvikande fönsterhöjder samt den löst påsatta dekorativa utsmyckningen gjorde allt för att upplösa den tidigare enkla strängheten. I Västerås var det endast ett fåtal byggnader, som kommo att skatta åt denna nya stil. I stället framväxte här en fasadform hos nybyggnaderna, som slöt sig till den traditionella arkitekturen och upptog dess enkelhet utan att slaviskt följa densamma. En ny byggnadstradition skapades, vilken genom sitt konsekventa tillämpande redan vunnit burskap. — På den grund kan bebyggelsen sägas ha letts över i den nya tiden utan språng i utvecklingen och man har för-

Brandmur och plank.

Med enkla medel har arkitekten här lyckats övervinna det fula provisorium, som alltid en brandgavel utgör — ett provisorium, som ofta överspänner avsevärda tidsrymder.

hoppning om att framtiden icke skall behöva gäcka de strävanden, som nu kommit till synes.

I konflikten mellan gammalt och nytt är det naturligt, att det gamla så småningom får vika; där icke de nutida kraven forcera förintelsen, där tar tiden småningom ut sin rätt. Även för den, som på grund av sitt yrke är konservativt lagd i detta avseende, står det klart, att livet måste ha sin gång och det gäller att inrikta sig härefter. År från år äger en långsam förändring av de gamla husen rum. Detta tar sig särskilt uttryck i den omskapning, som inredandet av affärslokaler medför. Där tidigare boningshusets bottenvåning upptog bostäder med deras normala fönsterstorlekar, där huggas nu upp stora skyltfönster och dörrar. Ehuru detta medför en stark förändring både av gatans och husets karaktär måste man böja sig härför, ty endast genom att göra byggnaderna räntabla är det möjligt att i det stora hela få dem bevarade.

Men även den antikvariska sidan av byggnadsvården ha stadens myndigheter velat tillgodose. Sålunda har byggnadskontoret sedan ett tjugotal år tillbaka upp-

lagt ett omfattande fotografiskt bildarkiv och Västmanlands fornminnesförening åtnjuter anslag för uppmätning och beskrivning av gårdar och hus. En särskild förening, Arosborgarnas gille, värnar om stadens minnen och har bl. a. lagt grunden till "gammalstaden" vid Vallby friluftsmuseum genom förflyttningen dit av manbyggnaden till den s. k. Tenngjutaregården, som eljest skulle ha skattat åt förgängelsen.

I det ovanstående har jag blott helt flyktigt kunnat angiva den nya bebyggelsens utveckling inom det område av Västerås, som man kan kalla gamla staden. Jag har därvid icke velat ingå på en närmare beskrivning av den nya arkitekturen utan åsyftat att giva dess förutsättningar samt att betona den sida därav, som synes vara dess styrka, förbindelsen med äldre byggnadstradition.

Om med hembygdsvård menas tillvaratagandet av sin egenart för att med denna som fäste och kraft föra utvecklingen framåt, då har Västerås stad en förtjänt rätt att använda detta vackra ord såsom ett smycke att fästa vid det arbete, som nedlagts på det nutida utformandet av dess stadsbild.

VISBY I "GAMLA SVENSKA STÄDER".

Gamla svenska städer. H. 8. Sthm 1924.

Av detta stort anlagda arbete, som redan visat så många karaktäristiska och intressanta bilder från våra gamla städer, har helt nyligen ett nytt häfte utkommit, uteslutande ägnat åt den intressantaste av dem alla, nämligen Visby.

Det finnes ingen svensk stad, som omtalats eller beskrivits så mycket eller från vilken så många bilder årligen reproducerats som Visby. Det är den svenska turiststaden par préférence och alla berättelserna tala med förtjusning om Visbys egenartade skönhet; bilderna visa alltid kyrkoruinerna, ringmuren och de pittoreska gatuperspektiven, vare sig nu bilderna tagas av alla konstnärerna eller de otaliga amatörfotografer, som årligen besöka staden. Det skulle då kunna tyckas, att när så mycket skrivits och avbildats, det icke skulle vara mycket att tillägga och att det skulle vara tämligen omotiverat att åt Visby ägna ett helt häfte av detta samlingsverk och därtill ett häfte av ganska kraftiga dimensioner. Ett studium av denna nya Visbybok visar dock snart, att dess utgivande varit synnerligen väl motiverat. Ty det är märkvärdigt, vad en sådan stad som Visby har oändligt mycket att bjuda dem, som med intresse och kärlek fördjupa sig i ett studium av staden. Författaren till dessa rader har t. ex. ägnat många sommardagar däråt och just särskilt ägnat sig åt samma sida av stadens skapnad som det föreliggande häftet, har undersökt och uppmätt många byggnader samt varit inne på snart sagt varenda gård i staden och har därför gått i den villfarsen, att han kände Visby till punkt och pricka och så kommer här ett arbete, som avslöjar och påvisar en hel del, som undgått hans uppmärksamhet.

De som nu utarbetat och lämnat bidrag till det föreliggande arbetet äro professor Nils Lithberg och intendenten Sven T. Kjellberg, som var för sig behandlat olika skeden av stadens byggnadshistoria:

Lithberg det forntida och Kjellberg det medeltida Visby. Men därjämte har amanuensen Sigurd Wallin, redaktören för samlingsverket, här och där skjutit in ett textbidrag och säkerligen för häftet gjort mera än som direkt synes. Arkitekt Herman Norgren har gjort en mängd synnerligen välgjorda och noggranna uppmättningsritningar, fotografierna härstamma däremot från många olika kameror.

Denna nya Visbybok skiljer sig från de traditionella Visbybeskrivningarna därigenom, att kyrkorna och ringmuren icke ha fått dominera, de omtalas i texten endast i förbigående och i samband med något annat, men däremot är det stadens bebyggelse, stadsplanens och den borgerliga byggnadskonstens historiska utveckling, som behandlats. Detta är ju också fullt riktigt, då dels de stora monumentala byggnadsverken redan blivit mer eller mindre vetenskapligt studerade och avbildade, dels då det ligger i arbetets plan att behandla staden, dess uppkomst, utveckling och bebyggande samt visa för densamma karaktäristiska drag. Därtill kommer, att arbetet "Gamla svenska städer" har till uppgift kanske icke så mycket att göra vetenskapliga stadsundersökningar och beskrivningar som att väcka intresse på de olika orterna för vad som finnes av gammalt och värdefullt, att påvisa vad man bör vårda och söka behålla för eftervärlden, och vad man bör studera, för att det framtida bebyggandet skall harmoniera med det av ålder traditionella i staden. Detta tror jag får anses vara "Gamla svenska städernas" allra viktigaste uppgift och sett ur den synpunkten är också det grepp, som lagts på arbetet, det riktigt.

Som jag förut på annat ställe framhållit kunna kyrkorna och ringmuren icke ha något att betyda för det moderna bebyggandet i Visby. Dessa byggnadsverk äro historiska minnesmärken endast och måste naturligtvis skyddas och bevaras för nedrivning eller förstörelse. De stå nu också alla under statens vård, så att deras skydd är nog så effektivt, som det kan bli. De borgerliga byggnaderna däremot äro de, som ge staden karaktär, det är deras anda som skall fortleva i den nya bebyg-

gelsen och det är dessa, som det gäller att skydda och bevara för ovarsam eller pietetslös behandling, fullkomligt oskyddade av lagen som de äro.

Huru man skall bygga i Visby, är ett mycket svårt problem att lösa. Det finnes personer i Visby, som vilja, att man icke skall bygga alls, men huru detta skall kunna realiseras i praktiken, torde de icke ha några förslag om. Och det tör nog heller icke gå för sig att se saken uteslutande ur dylik negativ synpunkt, man får icke blunda för de rådande förhållandena utan se sanningen rätt i ögonen, och därvid har man två ofrånkomliga fakta att hålla sig till. Det ena av dessa är, att Visby fortfarande är en levande stad, en stad i utveckling, och att behandla den som ett museumsföremål, se men inte röra, är omöjligt. Det andra är, att de gamla husen, intressanta att studera och idylliska att se på, dock äro illa medfarna av tidens tand och allt annat än idealiska bostäder för vår tids människor. Jag tror ej, att de, som yrka på status quo i Visby, själva skulle vilja bo i idyllerna.

Men om man också trots all kärlek till det gamla Visby och trots all önskan, att det skall behandlas med all möjlig pietet, dock vågar hysa den åsikten, att ett för alltid stillastående Visby är otänkbart, utan att ett nybyggande är ofrånkomligt, är det dock med den bestämda reservationen, att ett nybyggande icke får ske på det vanliga, schablonmässiga och andefattiga sätt, som är vanligt i våra städer, där byggnaderna stå uppradade efter gatorna utan hänsyn till den historiska miljön, utan hänsyn till omgivningarna eller den insats de göra i gatubilden. På detta sätt har nybyggandet i Visby börjat, men så får det ej fortgå.

Det har skrivits, talats och diktats så mycket om Visbys skönhet, att det borde stå klart för alla, att Visby icke är någon vanlig, svensk dussinstad, som man kan få hantera huru som helst, utan att allt, som göres där, skall göras med stor urskiljning, med stor måtta och att den enskilde ovillkorligen måste underordna sig och sina många gånger mindre viktiga önsknings under det allmänna. Finnes då hopp om att byggnadsverksamheten i Visby skall kunna länkas in i sådana banor och att ett sådant allmänt intresse för att bevara stadens skönhet skall finnas hos dess inbyggare? Stadsarkitektfrågans fall och i synnerhet drätsel-

kammarens underliga motivering härför inger just inga rikare löften.

Det föreliggande häftet av "Gamla svenska städer", som nu föranlett, att mina tankar om Visbys bebyggande återigen ha kommit på papperet, har även gjort att andra, gamla funderingar åter väckts till liv, t. ex. den systematiska utforskningen och undersökningen av Visbys bebyggande. Mycket har ju gjorts däråt och särskilt hava nu herrar Kjellberg, Wallin och Norgren ökat vår kännedom om staden rätt avsevärt. Men jag förmodar, att även dessa herrar hava den förnimelsen, att mycket återstår att göra, särskilt återstår säkerligen många detaljundersökningar. Byggnadsundersökningarna ha naturligtvis i många fall icke kunnat göras så detaljerade som önskvärt vore. Byggnadernas användning har lagt hinder i vägen därför.

Man må vara tacksam för att en man, sergeant Fardelin, nu under många år insamlat så många rön om det äldre Visby, och man blir verkligen imponerad, när resultatet därav synes på de i häftet intagna kartorna. Men det är icke rätt, att en dylik angelägenhet skall vara beroende av en ensam mans intresse och offervillighet. Vi må hoppas, att sergeant Fardelin ännu många år framåt får fortsätta sin lofvärda gärning, men även hans tid tar slut och vem skall då fortsätta?

En fast stadsinstitution med uppgift att utföra inventering och beskrivning av Visbys minnesmärken av olika slag, utföra uppmätningar, göra iakttagelser vid alla grävningar, ombyggnader, rivningar etc. vore i en sådan stad som Visby absolut nödvändig.

Om det föreliggande häftet är för övrigt intet annat än gott att säga. Texten är innehållsrik och ger många nya synpunkter på bebyggelsens utveckling. Illustrationsmaterialet är även utmärkt. Fotografierna visa ju även i detta arbete pittoreska gatuvyer och idylliska gårdspartier, men detta kan man icke undvika i Visby, såvida man icke tar och fotograferar de nyaste byggnaderna, ty då är det slut med idyllen.

Jag kan emellertid icke helt förstå, varför man skall behöva söka förebilderna till de enkla, en- eller tvåcelliga byggnaderna borta i Westfalen och anse dem vara importerade därifrån, då dylika enkla byggnadsformer visa sig förekomma över allt, där vi hava något kvar av medeltidens profana

byggnader. Likaså att de gotländska stenhusen på landsbygden, som alla visat dylika enkla former, och där de tornlika 3, 4 och 5 våningshus i äldre tider icke synas hava varit ovanliga, vara stadshus utflyttade till landet. Våra svenska städer i allmänhet torde väl annars ha fått sin bebyggelse på så sätt, att det är landshusen, som flyttat in till staden. Men dylika detaljer, som man kan diskutera om och om vilka man kanske aldrig får full klarhet, då antalet bevarade monument med undantag av Visby är så litet, förringar dock icke arbetets värde.

Man må till slut endast önska, att det nya häftet skall ha nytta med sig, att det skall ge impulser till det nu levande Visby att vårda den skönhetskatt, det har fått i arv av sina fäder. Det är ett arv, som är mycket svårt att förvalta, det skall villigt erkännas, men just därför måste ansträngningar göras för att värdigt fortsätta det kulturella arbete, som föregående generationer påbörjat och utfört på ett så lyckligt sätt.

KARL BERLIN.

INSÄND LITTERATUR.

BRAGE XII—XIV. Årsskrift utgiven av föreningen Brage, Hälsingfors 1923. Årsskriften inledes med föreningens årsberättelser för åren 1917—1920 och redogör vidare för *Svenskfinlands tvenne första allmänna byggedräktmöten*. Bland övriga uppsatser märkas: *Seder vid barnfödelse och barnsöl i Vårö* av JACOB TEGENGREN, *Bot för tandvärk bland östsvensk allmog* av GUNNAR SIVÉN, *Segerhuvan i skandinavisk folktro* av F. BURJAM, *Mansdräkt från Oravais från 1820-talet* av YNGVAR HEIKEL, *Skörd, tröskning, slaga och lie i Österbotten* av V. E. V. WESSMAN samt *redogörelse för andra nordiska mötet för folklivsforskning, Hälsingfors 1922*.

DALARNAS HEMBYGDSFÖRBUNDS TIDSKRIFT. ÅRG. III. 1923. Innehåller bland annat följande: *De olika spetstyperna i dalaknyppling* av OTTILIA ADELBORG, *Före eldhuset*, en liten studie till det nordiska husets historia av OLA BANNBERS, *Några anteckningar om lapparna i Dalarne*, deras slöjd och skadliga djurfångst av AXEL BOËTHIUS, *Bergsmännen och den kyrkliga konsten i Dalarne*

av GERDA BOËTHIUS, *Dalpilarna i Dalarnes vapen* av FREDRIK CLASON, *Rankhyttan* av W. DYBECK, *Dalfolket och Stora Kopparberget* av ALVAR SILOW, *En märklig runinskrift*, den längsta kända med dalrunor av KARL TROTZIG, *Ornäs*, en namnförklaring och en språkhistorisk lag av PETRUS ENVALL, *Zakarias Holenius: De Dalekarlia*, översättning av SEVERIN SOLDERS (forts.), *Folktro från Hedemora socken* av KARL TROTZIG, *Georg Stiernhielms födelseort* av HELMER LAGERGREN.

HEMBYGDEN 1923. Utgiven av Dalslands hembygdsförbund. Innehåller bland annat: *Dalsländska vallvisor* av G. BERGMAN, *Folkminnen från Häbol* av IVAN MARKENDAHL, *Hattflätningen i Ärtemark* av SELMA JOHNSON, *Något om folkliv och folktro i Frändefors socken* av MAJA ERICSSON, *Släktforskning och medicinsk äftlighetsforskning* av E. BERGMAN.

JÄMTEN 1923. Utgiven av Föreningen Heimbygda, hembygdsvårdande förening för Jämtland och Härjedalen. Denna publikation, en av de bäst redigerade hembygdsböcker, som utgivas, bringar i sin sist utkomna volym, som naturligt är, en särskild hälsning till den avgående landshövdingen i Jämtlands län, Johan Widén, och hans maka, vilka båda gjort en så betydelsefull insats i hembygdsvårdsarbetet inom länet. Bland övriga uppsatser märkas följande: *Fortidsvård — framtidsvård* av ELLEN WIDÉN och *Om Jämtlands vägar* av JOHAN WIDÉN, *Ett religionsmål vid Rödötinget på konventikelpalatets tid* av J. E. HASSELBERG, *Några tidsbilder från Jämtland och Medelpad under 1800-talet* av ANDERS G. WIDE, *Några personliga minnen av och om Artur Hazelius* av ERIK MODIN, *Hackås kyrka* av ERIC FESTIN.

NORBOTTEN. Norbottens läns hembygdsförenings tidskrift. Häft. 1 och 2. 1922—1923. Innehåller bland annat: *Norbotten — vår hembygd och dess hembygdsförening* av G. MALM, *Fogdehistorier i Luleå socken under 1500-talet* av ALB. NORDBERG, *Några bomärken från Lule och Pite lappmarker* av GEORG BERGFORS, *Säljakten i Bottenhavet* av HUGO LINDGREN, *Luleå silververk* av HELMER LAGERGREN, *Hembygdsvården och förutsättningen för en god bebyggelse* av OLOF

LUNDGREN, *De gamla Kengisverken under deras första tid* av H. WENNERSTRÖM, *Bebyggelsesägnar och snarlikt från Norrbottens län* av G. HALLSTRÖM, *Sägner och folktro bland lappar och nybyggare i Jokkmokk* av H. GRUNDSTRÖM, *Gamla märken från Nederluleå* av AUG. NORDSTRÖM, *Om den första fasta bosättningen i Karesuando* av AUG. LJUNG.

VÅR HEMBYGD 1923. Utgiven av Huskvarna hembygdsförening. Innehåller bland annat: *Bråneryd* av P. G. VEJDE, *Några sägner om Vättern* av G. SAHLSTRÖM samt *Joachim Ståls Beskrivning om Hakarps socken i Småland författad 1776*, ånyo utgiven genom G. SAHLSTRÖM.

M E D D E L A N D E N

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD.

PREMIERING AV BYGGNADER. För att främja en sund utveckling av byggnadsskicket i hembygdsvårdens anda samt att tillika uppmuntra ett ur teknisk, ekonomisk och praktisk synpunkt fullgott arbete på detta område, kommer Samfundet för hembygdsvård att under 1924 premiera högst tjugo byggnader — bostadshus och lantgårdar — uppförda under något av åren 1919, 1920, 1921, 1922 eller 1923.

Förslag till premiering av byggnad kan göras av: Medlemmar i samfundets styrelse.

Styrelse för förening eller institution, som är ansluten till samfundet.

Byggnadsnämnd i stad eller samhälle som är ansluten till samfundet.

Dessutom kan medlem i samfundet för honom själv i egenskap av byggherre ansöka hos samfundet om densammas premiering.

Varje förslag eller ansökan skall vara åtföljd av:

- Uppgift angående byggnadens läge.
- Uppgift om ägarens namn och adress.
- Uppgift om tidpunkt för byggnadens uppförande.
- Planritningar i skalan 1:100 eller större.
- Fotografier, som tydligt visa byggnadens utseende. Härvidlag är även av betydelse att fotografier, visande byggnadens interiör samt densammas läge i förhållande till omgivningen, vidfogas.

f) Ritningar och beskrivningar i övrigt som kunna underlätta bedömandet.

Formulär till förslag eller ansökan kan erhållas genom samfundets sekreterare, Grönegatan 12, Lund.

Inkomna förslag eller ansökningar bedömas av en prisnämnd, bestående av byggnadsrådet RAGNAR HJORT, stadsarkitekt SIGURD WESTHOLM samt samfundets sekreterare, fil. lic. FRITJOF HAZELIUS.

Prisnämnden skall innan november månads utgång till styrelsen inkomma med förslag till premiering, varefter styrelsen själv eller de, åt vilka styrelsen detta uppdrager, besluta om premiernas fördelning.

Prisnämnden äger ej skyldighet att till behandling upptaga anslag eller förslag, som åtföljas av ofullständiga handlingar.

Priserna bestå av diplom. Diplomet överlämnas till byggherren, som äger rätt att å den premierade byggnaden uppsätta samfundets byggnadsmärke, vilket tillhandahålls mot självkostnadspris. Byggnadsmärket är utfört av gjutjärn efter modell av skulptören Ivar Johnsson och är avsett att fästas över husets huvudingång. Till arkitekt, som utfört ritningarna till premierad byggnad, utfärdar styrelsen intyg därom, ävensom — i de fall så kan anses lämpligt — till de förmän och arbetare, som visat särskilt nit och skicklighet vid uppförandet och inredningen av den premierade byggnaden.

Dessutom kommer ett mindre antal kontanta premier å belopp mellan femtio och hundra kronor att utdelas, varjämte även ett antal byggnadsmärken utdelas gratis.

Handlingarna skola under adress *Samfundet för hembygdsvård, Premieringsnämnden, Grönegatan 12, Lund, vara insända innan september månads utgång.*

ANSLAG TILL JORDBRUKETS DAG. Vid högtidlighållandet av Jordbrukets dag har hembygdsvärden på flera platser utgjort ett viktigt inslag. För att i så stor utsträckning som möjligt bispringa hembygdsföreningarna i deras arbete för deltagande i Jordbrukets dag har samfundet lämnat ekonomiskt understöd åt ett antal föreningar i form av anslag intill 400 kronor. Flera hembygdsföreningar ha på så sätt fått en god hjälp till utställningar och tävlingar, som anordnats i samband med Jordbrukets dag. Anslagen ha fördelats på följande sätt: till spelmanstävlan samt utställning av gamla kulturföremål i Vimmerby 200 kr., för avhållandet av tävlingar i folksånger på Lojsta slott å Gotland 200 kr., till utställning av byggnadskultur m. m. från Halland å Katrineberg 200 kr., till avhållandet av en spelmanstävlan å Axvall 200 kr., till utställning av fotografier, beskrivningar och uppmätningar av gamla värmländska gårdar m. m. i Karlstad 400 kr., till utställning av gamla dräkter från Gästrikland å Storviks folkhögskola 300 kr., till utställning av äldre och nyare kulturföremål från Hälsingland samt spelmanstävlan i Edsbyn 300 kr., till utställning av äldre jordbruksredskap från Ångermanland i Härnösand 400 kr., till spelmansstämma i Östersund 400 kr. samt till spelmanstävling i Umeå 200 kr.

ETT ÄMBETSVERK FÖR NATURSKYDDET. Professor Rutger Sernander har i egenskap av Svenska naturskyddsföreningens ordförande å dess styrelses vägnar överlämnat en promemoria till jordbruksministern, vari föreslås upprättandet av ett statens ämbete för skötseln och förvaltningen av det svenska naturskyddet. Det nuvarande tillståndet är absurt och kan, heter det, karaktäriseras som en slitkamp, där på grund av den nuvarande bristen i koncentration och planläggning av naturskyddsarbetet den synpunkt, som skall vara bestämmande: vad gagnar mest rikets intressen nu och för framtiden? betänkligt får sitta emellan. Vetenskapsakademien, som vid naturskyddets första organisation måste

interimistiskt åtaga sig det för övrigt fullständigt oavlönade uppdraget att tjänstgöra som sakkunnig och förvaltande myndighet, är överhopad av egna och statliga ärenden och kan endast ägna en begränsad arbetskraft åt hithörande, i själva verket både betungande och krävande uppgifter.

Ett nytt ämbete eller ett nytt ämbetsverk för vårt naturskydd bör och måste således skapas. Det förefaller ur flera synpunkter lämpligt att under nuvarande förhållanden begränsa önskemålen till att omfatta endast ett nytt ämbete. Innehavaren av detta skulle med den verksamhet, som man tänkt som hans närmaste, lämpligen kallas naturskyddskonsulent. Denna särskilda ämbetsman för ordnandet av naturskyddsärenden skulle ha till livsuppgift och tjänsteplikt att ej blott sköta inkomna naturskyddsärenden utan även att såsom ledare och initiativtagare följa naturskyddssaken och verka för densamma. Han skulle subordnera under det departement, som har hand om naturskyddsärenden, d. v. s. för närvarande jordbruksdepartementet. Han skall ej blott rådfrågas vid förefallande naturskyddsärenden inom departementet utan även kunna anlitas såsom föredragande i dylika ärenden inför statsrådet. Vidare skall han tillhandagå allmänheten med råd och upplysningar. Efter hand skulle värden om och överinseendet av naturparker och naturminnesmärken överflyttas från vetenskapsakademien till konsulenten med ansvar och redovisningsskyldighet inför vederbörande departement. Tjänstemannens titel skall härefter lämpligast bli naturskyddsinspektör, vilken skulle äga högsta uppsikten över rikets naturminnesmärken med samma bemyndigande som nu riksantikvarien för rikets fornminnen.

STOCKHOLM.

BEVARANDE AV EN SÖDERIDYLL. Ett av stadsplanenämnden nyligen uppgjort förslag till ändrad stadsplan av trakten vid Skinnarviksberget har tillstyrkts av stadskollegiet. Meningens är att trygga bevarandet av en del gamla byggnader, som ligga på detta område. Det gäller närmast det på en klippa högt över Söder Mälarstrand belägna kvarteret, som omges av Duvogränd, Torkelknutsonsgatan och Skinnarviksgatan. Det är särskilt de småstadskaraktär, som utmärker den

senast nämnda gatan, som man vill bevara och därmed även några karaktäristiska byggnader från 1700-talet. En av dessa är ett stenhus i 3 våningar, som kan betraktas som ett förhållandevis väl bibehållet borgarhus från nyssnämnda århundrade. Förutom den vanliga gården, som är rymligt tilltagen, äger tomten ännu en öppen plats, som är trädplanterad och tidigare torde ha varit trädgård. Från denna öppna plats har man en storartad utsikt över Kungsholmen åt Mälarsidan och de norra delarna av staden. I kvarteret å andra sidan Skinnarviksgatan finner man ett litet envåningshus med gammaldags karaktär. Detta hus ägdes och beboddes, innan staden för närmare ett 30-tal år sedan köpte detsamma, av en sjökaptenssläkt och ett gammalt lusthus av kajutetyp erinrar ännu därom. De övriga byggnaderna äro av trä och det säger sig själv, att de många åren icke gått dessa spårlöst förbi. Restaureringsarbeten äro därför nödvändiga, om man vill skapa ett värdigt minnesmärke över forna dagars byggnadssätt. I övrigt är den lilla klippan en enda idyll med den ena gamla trädgården vid sidan av den andra.

DALARNA.

DALARNAS HEMBYGDSFÖRBUND har beslutat att igångsätta en fullständig och systematisk inventering och registrering av äldre fasta och lösa kulturföremål i Dalarna. Häri skall ingå fotografering, uppmätning och beskrivning av föremålen, och dessa skola utgöras av byar, gårdar och hus, möbler, husgeråd, redskap, dräkter och vävnader m. m. Arbetet avser en inventering och fotografering socken för socken och by för by, tills hela den gamla kultur, som nu håller på att gå i graven, blir bevarad i ett centralarkiv, således ett museum i bild av alla de till vår tid bevarade resterna av de gamlas livsgärning. Detta tillsammans med den folklivs- och folkminnesforskning, som förbundet redan påbörjat och i mån av tillgångar kommer att fullfölja, skall sedan ge en så vitt möjligt enhetlig och fullständig bild av de gångna släktledens andliga och materiella odling.

FALUN. I oktober 1920 beslöt stadsfullmäktige tillsätta en Falu stads hembygdsnämnd, vilkas ledamöter i dagarna inkommit med förslag till in-

struktion för sin verksamhet. I denna har det betonats betydelsen av, att stadens hembygdsnämnd icke inskränker sig till en enbart kulturhistorisk, minnesvårdande verksamhet, utan nämnden bör även ha sin verksamhet inriktad på, att den nya stadsbilden inom de praktiska och ekonomiska möjligheternas gränser erhåller en värdig och av sund smak betonad utformning. Dessa båda uppgifter, den kulturminnesvårdande och nyskapande, äro i ett samhälle av Falu stads karaktär oskiljaktiga. Först då intresset för det gamla förenas med ansvarskänslan för den nya stadsbild, vi se växa fram under våra ögon, skall enligt nämndens uppfattning en dylik kommunal institution påräkna en varaktig uppmärksamhet av betydelse utöver det mycket lovvärda men nu delvis som en modifikation framträdande antikvitetsintresset. Antalet ordinarie ledamöter i nämnden skall utgöra 8 och antalet suppleanter 4.

JÄMTLAND.

FRIDLYSNING AV ÖRNEN. Föreningen Heimbygda i Jämtland har i en skrivelse till k. m:t hemställt om vidtagande av särskilda skyddsåtgärder för bevarande av den ringa rest, som ännu återstår av vår faunas ståtligaste fågel, örnen. Verkställda undersökningar ha nämligen ådagalagt, att denna fågelart visar en så stark och hastig tillbakagång, att allvarliga farhågor måste uppstå för dess utrotande inom en ej långt avlägsen framtid. Föreningen finner det därför i högsta grad önskvärt, att vissa skyddsåtgärder med det snaraste vidtagas. Därför hemställs, att örnen och dess ägg helt fridlysas inom Jämtlands län under 5 år samt att all jakt och fångst av örn under samma tid förbjudes inom Blekinge, Skåne och Halland under vår- och höstflyttningarna.

SKÅNE.

ÄNGELHOLM. I Ängelholm har nyligen en utredning företagits angående stadens närvarande och framtida behov av nya offentliga lokaler, företädesvis rådhus och saluhall.

Staden äger i Stortorget en plats, som av ålder varit ett centrum för dess köpenskap och förvaltning, belägen invid den gamla landsväg, kring vilken

staden vuxit fram, och skild från stadskyrkan av ett oreglerat, till större delen endast av minder-
 värddiga byggnader upptaget kvarter. I ett hörn
 av detta kvarter finner man invid torget det gamla
 rådhuset, litet och oansenligt med det höga tegel-
 taket i svag brytning djupt neddraget mot torg-
 fasadens fyra fönster, två på ömse sidor om porten,
 vackert insatta i den vitkalkade väggen. Ett vack-
 rare, mer karaktäristiskt prov på gammalt sydsvenskt
 byggnadssätt kan man icke se. Att bevara denna
 lilla byggnad orörd måste vara en angelägenhet
 lika viktig ur estetisk som kulturhistorisk synpunkt.
 Men att bevara en gammal byggnad betyder något
 mer än att lämna den orörd, den måste förbli i
 en lämplig omgivning, varom icke förlorar den allt
 värde för stadsbilden och kan lika gärna försvinna.
 Därför är det av vikt för ett samhälle, som äger
 en gammal byggnad värd att bevaras, att i tid vid-
 taga anstalter för att förhindra den ledsamma
 överraskningen, att den gamla byggnaden en vacker
 dag befinnes i en främmande omgivning, där den
 icke hör hemma och där den icke längre gör sig
 gällande. Så mycket större äro skälen därtill, om
 denna byggnad kan skänka en smula stämning och
 historiskt perspektiv åt en viktig plats i staden,
 ett torg, ett centrum för stadslivet, som ännu icke
 fått sin utformning och som väntar på sin arki-
 tektoniska inramning.

En sådan strävan att tillrättalägga stadsplanen
 så, att den bästa möjliga förutsättning skapas för
 att det nya må komma till sin rätt utan att de
 gamla historiska värdena förintas, framträder på
 ett sällsynt sympatiskt sätt i den utredning, varom
 här är fråga. Även för den, som eljest är benägen
 att i det gamla se ett hinder för utvecklingen eller
 som sällan ägnar en tanke åt att en stad dock är
 något mer än en samling byggnader, där var och en
 har sin praktiska uppgift att fylla, skall det vid
 genomläsandet av detta betänkande gå upp, att
 stadsbyggandets problem innesluter en mångfald
 uppgifter, som icke få lämnas åt slumpen, om staden
 skall växa upp organiskt och fylla sin uppgift,
 som förvisso icke endast är att tillfredsställa de
 materiella behoven. Ty denna utredning är något
 helt annat än en siffermässig kalkyl, den grundar
 sig i stället på ett ingående studium av stads-
 planerandets djupast liggande förutsättningar med

avseende just på de föreliggande spörsmålen. Den
 värdefullaste litteraturen på området har genom-
 forskats och spörsmålen noga prövats inför de
 grundsatser, som uppställts av förgångsmännen och
 som stadsbyggnadskonstens utövare ej minst i vårt
 land förstått att tillägna sig.

Såsom undersökningens viktigaste resultat fram-
 går torgets upprättande i värdigt skick med bibe-
 hållande av det gamla rådhuset, vederbörligt skilt
 från men ändock organiskt förbundet med det nya,
 och med en vacker vy öppnad mot kyrkan. Även
 saluhallen förlägges invid torget, varigenom dettas
 betydelse framhäves och livet och samfärdseln ledes
 in mot detsamma så som sig bör. Avskilt från
 trafiken skapas i en annan del av staden invid ån
 och i en parkartad omgivning ett område för
 byggnader med kulturellt ändamål, företrädesvis
 skolor. Staden är lycklig nog att, så vitt den offentliga
 statistiken ger vid handen, äga en välordnad eko-
 nomi, låg kommunalskatt, jämförelsevis lätt skuld
 och en värdefull tillgång i egna jordområden, va-
 dan man kan ha anledning hoppas, att i detta fall
 projektet icke behöver stanna på papperet, och
 att inga ekonomiska hinder skola möta för förvärv
 av de jämförelsevis obetydliga fastigheter vid Stor-
 torget, vilkas åtkomst utgör förutsättningen för
 den skisserade utvecklingen.

Det är ett glädjande förhållande att en utred-
 ning av detta slag framkommer i en av våra gamla
 städer. Den är värd att studeras även av andra
 än dem, för vilkas räkning den är gjord. De tankar
 och synpunkter, som däri framställas, äga sin till-
 lämpning, varhållst en stad är stadd i utveckling,
 och skola med glädje anammas av en var, som
 hyser ett levande intresse för att denna utveck-
 ling må ske icke i slumpens eller de trånga vyernas
 utan i framsynthetens och den goda smakens
 tecken.

S. W.

VÄSTMANLAND.

ARBOGA. Hembygdsföreningen i Arboga har be-
 slutat antaga namnet "Arboga minne". Av stads-
 fullmäktige har föreningen erhållit lokal i den
 Mannerstråleska gården och därtill ett belopp av
 3,000 kronor för lokalens iordningsställande.

NÅGRA ORD OM VÅRT FOLKLIGA MUSIKLIV

AV REKTOR WALDEMAR DAHLGREN, ARVIKA

MUSIKEN ÄR ETT SJÄLSLIGT UTTRYCKSMEDEL, ETT SPRÅK, som tar vid, där orden sluta. De nu levande europeiska kulturfolken, vilkas intellektuella, ästhetiska och religiösa odling i väsentlig mån är ett arv från antiken, ha egentligen endast på *ett* område av andlig kultur visat självständig, nyskapande förmåga. Detta område är musiken. Där ha de i en för dem säregen form frambragt verk, som höra till människoandens rikaste och skönaste självbekännelser.

Men det är icke blott de stora tonskapelserna, som äga denna karaktär av själ och självbekännelse. Den möter oss även i den enkla folkvisan eller inom folklåtens lilla svängrum av 16 takter.

Vår folkliga musik — sången som instrumentalmusiken — har tusenåriga anor. Långt före den tid, från vilken vi ha några närmare underrättelser om våra fäder, gingo vackra melodier i arv från släkte till släkte. — Det var likväl en stor tilldragelse i vår folkmusiks historia, när fiolen på 1600-talet kom hit till landet. Med den hade man fått ett instrument, vars resurser vida överstego allt vad man dittills blåst, fingrat och fidlat. Rent tekniskt var fiolen kanske det yppersta renässansen konstruerade, och den behåller alltjämt sin ställning som det uttrycksfullaste av alla musikinstrument. Den spred sig tydligen ganska fort i våra bygder, och även om också andra ädla instrument, såsom klarinett och flöjt, vunno insteg, förblev dock fiolen den viktigaste bäraren av folkmusiken. Och det växte fram icke blott skickliga spelmän utan även litet varstans i bygderna mer eller mindre kunniga fiolmakare¹⁾.

Mycket vittnar om hur högt fiolen värderades i folkliga kretsar. Så har t. ex. i Värmland om fiolen diktats följande fyndiga gåta:

¹⁾ I samband med det nu stigande intresset i folkliga kretsar för fiolmusik har också fiolmakeriet börjat uppblomma igen. Det är något mystiskt med fiolen, och att göra fioler "lockar med underlig makt" folks håg. Många syssla därmed, och inte så få lyckas riktigt bra. Yrkestraditioner fattas, men svenskarna ha teknisk begåvning, och så är fiolmakeri också en *musikalisk sak*. Verkligt goda fioler komma nu här i landet från musikaliskt begåvade och intresserade amatörer, som inte bara snickrat men *lyssnat* sig fram.

Högge tå fure
å tårt (= täljt) åttå tall,
lämma i fårhus
å föla på stall.
Tillill i vårt hus.
Va ä dä?

Fiolens lock är gjort av furu (stundom också av gran), strängarna äro spunna av fårtarmar, och stallet är ju en viktig detalj på instrumentet. Ordet "tillill" förekommer ännu i Fryksdalen och betyder gullgosse. Gåtan är av folkligt ursprung, det förräder tungomålet.

Hur mycken poesi har inte fiolen lockat fram i landets skilda bygder! Flertalet av det nästan otroligt stora antalet låtar, som komponerats och spelats i allmogekretsar har skapats genom och för fiolen, och en inte ringa procent av dessa tusentals tondikter bära geniets och folkindividualitetens äkta stämpel.

Naturligtvis fanns det bland spelmännen gycklare och kladdar — konsten är ett farligt fält! — men det fanns bland dem också många verkliga konstnärer, inför vilkas spel man stod gripen och undrande. Ja, det föreföll som något obegripligt. Sådant kunde spelmannen icke ha lärt sig på vanligt sätt! Och så växte sägner kring spelmännen och deras låtar. De hade lärt sin konst eller åtminstone någon polska av Näcken eller av en annan vida mer demonisk potentat, som nu plötsligen avslöjar sig som högeligen musikintresserad och som anordnare av 3 dagars spelmanskurser här och där i landet. Till hans pedagogiska berömmelse må det sägas, att de 3 dagarna brukade fördelas på lika många veckor. — Dalaspelmannen Lisme-Per tjänade i sin ungdom dräng i Norra Ny i Värmland. Det berättas där, att när han kom riktigt i farten med sin stråke kunde man se en stor grå hund ligga vid hans fötter. Hans fiol var också av den inte alldeles sällsynta sorten, som spelade själv, när spelmannen inte förmådde mera.

Detta och liknande är ju ingenting annat än folks försök att uttrycka vad de kände inför det "övernaturliga", den uppenbarelse av själ och skönhet, som grep dem i spelmannens låtar.

För åtskilliga år se'n var jag på besök hos släktingar i en by ute på Värmlandsnäs, där det vid mitten av 1800-talet funnits en storspelman, som kallades Halte-Per. Vi pratade musik, och jag måtte ha nämnt några stora namn och kanske också förgått mig med att spela någon liten Mozart- eller Beethovenkomposition. Min far spelade så upp en polska efter Halte-Per. När den var slut, steg den gamle husfadern upp, grät och vittnade: "Ja, de där Beethoven och Mozart, de ä nog bra, men ser du — Halte-Per!" Vem vill motsäga honom! De stora tondiktarna han nämnde kände han föga till, men byspelmannens låtar hade han i sin ungdom upplevat. De voro inte lika stor konst, som de där andras, men de voro lika *äkta* konst.

Och jag vet, att det utgått mycken glädje och väckelse från denna enkle byspelman. Hans konst utgjorde ett ärat och älskat inslag av idealitet och ädel livsglädje i byns och bygdens liv, till vilket där nu icke finnes någon motsvarighet.

När den gamla folkmusiken dog bort, som den gjorde på så många håll i landet, förlorade därmed folklivet en av sina allra finaste yttringar.

Det finns kanske intet omedelbarare uttryck för en stämning än tonen, intet mera direkt och fött ur hjärtat. Man kan därför vänta, att i folkmusiken, i folkvisorna och låtarna, finna en särskilt trogen avspegling av stämningar och lynnen, personligheter och folksjäl. Liksom de moderna europeiska folken inom musiken lämnat sitt självständigaste bidrag till den andliga världshistorien, har nog också vår allmoge på samma område givit den mest karaktärsfulla och personliga bilden av sitt väsen, skapat sin självständigaste andliga tradition. Denna blev likväl ej av samhället infogat i det allt rikare systemet av strävanden till den folkliga kulturens befrämjande. Att det för folkbildningsarbetet varit en styrka att tidigare vinna anknytning till denna tradition, är uppenbart. Där var redan mycken och rik mark under odling. Men det var ganska naturligt, att det gick som det gjorde. Dels hade folkmusiken hastigt nog dött bort i stora delar av landet, misskrediterad av väckelserörelserna och eljest delande allmogekulturens öde under den nya industriella tidens påverkan, dels saknade man blick för andliga värden av ifrågavarande slag.

Ett gott uppslag, ägnat att både inom och utom allmogekretsar väcka intresse för folkmusiken, gav konstnären Anders Zorn genom att anordna den första spelmanstävlan (i Leksand 1906), vilken sedan som bekant efterföljts av många liknande på skilda platser i landet. För uppteckningen av allmogemusik har stadsnotarien Nils Andersson i Lund utfört ett grundläggande arbete.

Samhället har givit ett klart uttryck för sin uppskattning av musikens betydelse i folkuppföstrans tjänst genom det understöd, som lämnas stående orkestrar i vissa större städer samt åt föreläsningföreningarna till av dem anordnade populärkonserter. Och om man i denna strävan från det allmännas sida att bereda folk tillfälle att för billigt pris höra god musik med rätta ser en viktig sida av det folkliga musiklivet, bör det likväl stå klart för en, att den ändock ej är den viktigaste. Ty den viktigaste sidan representeras *av folkets egen musikaliska tradition, av de folkliga kretsarnas egna aktiva deltagande i musiklivet*. Där skall framför allt arbetet sättas in, där är den basis, på vilken pyramiden skall vila.

Men i detta stycke har ej mycket blivit gjort. Allt under det samhället efter råd och lägenhet vårdat och befordrat andra folkliga värden och traditioner och på andra områden, såsom i fråga om hemslöjd, yrkesliv och allmän bildning, berett tillfälle till undervisning, har i detta avseende det folkliga musiklivet blivit bortglömt. Och utan undervisning kan det ej heller här bli tal om en verkligt fruktbringande utveckling. Medan ännu spelmanslivet blomstrade ute i bygderna kunde intresserade få åtminstone någon undervisning. Nu är det för det mesta så, att på landsbygden

ingen handledning kan erhållas och ej heller alltid ens på större platser, åtminstone ej med skäligt utbyte eller till överkomligt pris.

Ovan angivna synpunkter ledde till att 1911 vid folkhögskolan i Arvika försök påbörjades att finna lämpliga former för en undervisning som kunde göra det möjligt för spelmännen, amatörerna att fylla sin uppgift som det folkliga musiklivets viktigaste bärare. Vi började med lektioner i fiol åt intresserade elever i skolans vinterkurser. Värdefulla erfarenheter vunnos, och saken klarnade med åren. Så inbjödos 1921 till en 8 dagars fristående spelmanskurs för fiolister. Det var inte så lätt att bilda sig ett omdöme på förhand om intresset bland spelmännen för ett dylikt oprövat företag, men jag tänkte, att skulle så många som 12 stycken anmäla sig, fick man vara glad. Kort tid efter kursens tillkännagivande voro ett 70-tal spelmän anmälda, av vilka 18 kunde mottagas. Resultatet av kursen var i hög grad uppmuntrande. Till 1922 års kurs, även den för fiolister, mottogos 19 deltagare. Vid 1923 års kurs, som pågick 14 dagar, upptogs även undervisning i violincell och blåsinstrument på programmet. Den räknade 35 deltagare.

Till sistnämnda kurs erhöles ett anslag av 400 kr. ur Längmanska kulturfonden, och samma anslag har även beviljats för en motsvarande kurs detta år, vilken i likhet med sina föregångare hålles i oktober.

Dessa kurser ha vänt sig till värmländska spelmän och ha alltså varit av lokal karaktär. Men jag tror, att dylika kurser — på om möjligt 14 dagar — ha en uppgift att fylla även i andra län. En musikaliskt begåvad person kan genom att bevista sådana kurser, och på mellantiderna studera därunder genomgångna uppgifter, göra betydande framsteg å sitt instrument.

Vad har då programmet vid dessa spelmanskurser omfattat? Spelning av folklåtar efter gehör, spelning efter noter, för mera försigkomna övningar i samspelning, undervisning med (praktiska övningar) i instrumentens skötsel, föreläsningar och musikaftnar.

Att folklåtar övas (och föredragas vid musikaftnarna) under dylika kurser är självklart. Det skulle vara att grundligt missförstå hela saken, om man vid denna undervisning ej hölle kännning med folkmusiken. Liksom folkvisan är en naturlig grund för skolornas sångundervisning, skall också folkmusiken vara en bärande kraft i det folkliga musiklivet. All strävan på detta område bör bidraga till att hålla vid makt och utveckla den tradition folklåtarna representera.

Men det folkliga musiklivet kan ej byggas upp endast på folkmusik. Det behöver ha tillgång även till den musik, som angår hela mänskligheten. "Liksom menige man läser Shakspeare, Göthe, Pascal och Strindberg, Platon och Arrhenius, bör man litet varstans i våra bygder kunna uppbygga sig och andra med Haydn och Beethoven, Grieg och Söderman". Detta är ingen utopi. Det har visat sig, att så kan ske.

Av stor betydelse från många synpunkter, såsom för intresset hos de spelande, är, att musiksammanslutningen, från trior till orkestrar, komma till stånd. Men sam-

spelning under sådana former är ju otänkbar utan notkännedom och skulle inte leda till någon påföljd av musikalisk betydelse utan en teknik, som går utöver folkmusikens mer eller mindre speciella.

Med stöd av erfarenheterna från nämnda folkhögskolas musikundervisning framträdde tanken på att grunda en *folklig musikskola*, som med längre och mera systematiska kurser skulle för landet i dess helhet fylla en tydligt föreliggande uppgift, och i lyckligt fall bli en livgivande medelpunkt för det folkliga musiklivet över huvud.

Inbjudan till en första, omkring 5 månaders lång vinterkurs vid Folkliga musikskolan i Arvika utfärdades i sept. 1923 genom tidningspressen. Den var undertecknad av landshövding Abr. Unger, förste bibliotekskonsulenten, ordföranden i folkbildningsförbundet dr Fredrik Hjelmqvist, fru Malin Holmström-Ingers, Arbetarnas bildningsförbunds studieledare, fil. kand. Yngve Hugo, lektor Odal Ottelin, professorn vid musikaliska akademiens konservatorium Lars Zetterqvist samt undertecknad Dahlgren. Inbjudan offentliggjordes endast en gång. Det visade sig av inkomna förfrågningar och anmälningar, att skolan möttes av stort intresse i åsyftade kretsar. Alla anmälda kunde icke mottagas. Kursen tog sin början den 23 okt., och plats bereddes åt 35 deltagare med hemort i Ångermanland, Hälsingland, Gästrikland, Uppland, Dalarna, Västmanland, Värmland, Västergötland, Bohuslän, Halland och Göteborg. De flesta voro hantverkare, industriarbetare och jordbrukaresöner.

Undervisningen, fördelad å en hösttermin på 2 och en vårtermin på 3 månader (för ett flertal elever 4 månader), har gällt stråk- och blåsinstrument och omfattat, förutom lektioner i de olika instrumentens spelning, övningar i samspelning (duo, trio, kvartett och orkester), musikteori och harmonilära samt föreläsningar i musikhistoria.

För övningar i samspelning och föreläsningar ha folkhögskolans lokaler stått till förfogande.

Vid kursen ha varit anställda 4 lärare i stråkinstrument och 2 i blåsinstrument.

Kursavgiften har varit 20 kr. för höst- och 25 för vårterminen.

Till denna sin första kurs har skolan erhållit ett anslag å 2000 kr. från Karlstads-tidningens A.-B.

Folkliga musikskolan vill åt musikintresserade, som utan att avse utbildning till yrkesmusiker önska ägna någon tid åt studium av sitt instrument, bereda tillfälle till sådant studium under fackmässig ledning och för lägsta möjliga kostnad. Det bör ställa sig lika billigt att bevista Folkliga musikskolan som t. ex. en folkhögskola. Först genom möjligheten av en dylik undervisning kunna ledande krafter vinnas för musiklivet å landsbygden och mindre orter och folkliga musiksammanslutningar få betingelser för utveckling till större musikalisk betydelse. Ett år kommer från en arbetareorkester en fiolist till skolan, ett annat år skickas kanske en blåsare som stipendiat. Vilken betydelse detta så småningom bör få för musiklivet landet runt, ligger i öppen dag.

Vid sammanträde i Stockholm den 18 mars bildades föreningen för det folkliga

musiklivets befrämjande, vars syfte bl. a. är att upprätthålla Folkliga musikskolan. Till föreningens ordförande utsågs generaldirektör B. J:son Bergqvist.

Föreningen valde vid samma tillfälle 4 ledamöter i skolans styrelse, nämligen landshövding Abr. Unger, kompositören W. Peterson-Berger, f. d. stadsrådet Rickard Sandler och professor Lars Zetterqvist.

Skolans första nu avslutade arbetsår har ej svikit våra förhoppningar. Den största arbetsglädje har rått vid kursen, och särskilt vissa elevers framsteg ha överraskat både dem själva och deras lärare. Förbindelsen med folkhögskolan har på många sätt visat sig förmånlig. Folkliga musikskolan är icke ämnad att vara en teknisk skola utan en folkbildningsanstalt; och redan den yttre samhörigheten med folkhögskolan bör kunna stärka dess inre samhörighet med hela det folkliga kulturarbetet.

Under maj och juni har en stråkkvartett, bestående av två lärare och två elever vid skolan, företagit en konsertturné i Värmland och därunder — för det mesta i kyrkorna — hållit ett 30-tal konserter, som överallt emottagits med stort intresse. Programmet upptog kompositioner av Mozart (stråkkvartett G-dur), Haydn (kvintkvar tetten), Beethoven, Söderman, Peterson-Berger m. fl.

Vi hoppas, att verksamheten i avsedd omfattning skall kunna upprätthållas under det nu stundande arbetsåret och plats beredas vid kursen för ett 50-tal elever. Den av redaktör Mauritz Hellberg m. fl. i riksdagen väckta motioner om 5000 kronors anslag till skolan för nästa år blev visserligen avslagen, men man torde kunna hoppas, att staten ej skall dröja länge med att skänka stöd åt dess verksamhet på ett viktigt men hittills förbisett område av folklig kultur.

Så snart det låter sig göra, skall skolan upptaga även andra former av undervisning än hittills, såsom kursen för sångledare.

* * *

Ett folkligt musikliv av antydd art och omfattning skulle utgöra en betydande kraft i vår folkliga odling. Det skulle icke blott tillföra den näring, det skulle på ett annat sätt än de flesta åtgärder i folkuppfostrans tjänst bli *ett organ för folklivet*. Det vore av social betydelse: musik och sång är nästan det enda, som kan glädja och samla alla, oberoende av åsikter, villkor och stånd. Det skulle skänka hemlivet ett rikare innehåll.

Musiken är den mest utbredda och mest populära av alla konster. Då man nu söker efter vägar för folklig konstuppfostran, bör man framför allt räkna med kungsvägen. Ingen annan konstart, icke ens dramat, har samma möjligheter härvidlag som musiken. På intet område torde heller folkliga krafter kunna göra en så högt kvalificerad insats i sin egen andliga kultur som genom musiken.

Den äger större möjligheter än något annat att skänka ädel förströelse och därigenom verka höjande på nöjeslivet. Men framför allt uppenbaras för människorna

i musiken något av det renaste, högsta och skönaste, som känts och anats, och skänkes dem den djupa glädje, som kallas uppbyggelse.

Folkbildningskommitterade ha påyrkat utredning från statens sida snarast möjligt angående musiken i folkuppfostrans tjänst. Hela folkbildningsarbetet skulle vinna på att musiken genom statens medverkan omsider erhöles sin rättmätiga ställning därinom som jämbördig bildningsfaktor vid sidan av föreläsnings-, biblioteks- och studie-cirkelverksamheten. Systemet är ofullständigt utan den. För folket är den en gammal kärlek.

HEMBYGDENS KYRKLIGA MINNEN

AV KYRKOHERDE TORSTEN LUNDBERG, GLIMÅKRA

DET KAN LYCKLIGTVIS EJ LÄNGRE MED RÄTTA SÄGAS, ATT känslan för det kyrkligt och religiöst nedärvda numera sover eller slumrar hos vårt folk, när fråga är om sådant, som berör folket i dess helhet, som har haft en erkänd betydelse för det stora flertalet. Det vore förvisso orätt att påstå någonting sådant. Kännetecknades 1820-talet av pietetslöshet i mer än ett hänseende, så torde nog 1920-talet i historien komma att karakteriseras som en tid av verklig pietetsfullhet gent emot minnena från det förgångna också inom kyrkan. Huru annorlunda, huru mycket bättre restaureras ej nu våra monumentala katedraler och andra minnesrika byggnader mot blott för 5 decennier tillbaka. Huru kärleksfullt vet man ej nu att tillvarataga även det som ingalunda är stilrent, blott det bär sin egen tids märke. Man låter det förflutna tala sitt eget språk. Man söker göra tämpelbyggnaden verkligt levande för nutida släkten. Tänk vidare på, med vilken ej blott någon gång alltför påfallande pomp och ståt utan med vilken innerlig samdräkt och helgad värdighet man förmår fira de stora minnesfesterna, jubileer och sekulardagar, huru man reser bildstoder över bemärkta kyrkomän, Wieselgren, Fryxell, Rudbeckius och nu snart även Henrik Schartau. Det intressanta härvidlag är, att i detta strävande deltar med liv och lust mången, som eljes gärna vill räkna sig bland "världens barn" och för övrigt hyser föga intresse för det egentliga kyrkolivet, gudstjänsterna, uppbyggelsen, verksamheten, allt sådant som hör till kyrkans interna. Hennes egna tjänare klandras mången gång icke utan skäl, för att de icke i samma grad äro besjälade av denna nitälskan för det gamla, samma iver att ta vara därpå, anknyta därvid, bygga därpå och hålla det vid liv, utan ofta hänsynslöst storma fram, utan att dock på något sätt kunna skaffa ersättning för det, som så försvinner.

Tonvikten lägges alltså här på det oss närmast liggande. Varje socken har, liksom kyrkan i sin helhet, sin historia, sina traditioner, sina säregna helgade bruk, sina dyrbara minnen, som stundom gå tillbaka ända från den tid, då grunden lades, och sträcka sig intill den dag som är. Och i mitten av hela detta komplex av kyrkliga arvsägner, vördnadsvärda lämningar efter förgångna släktens kyrkoliv, reser sig ännu kyrkan själv runt omkring omgiven av de mången gång oräkneliga

gravarne över de döda. Här är ju själva rummet helgat, från de första trappstegen, genom portal och vapenhus, fram genom långskepp ända upp till kor och altare med allt vad därtill hör, till predikstol och dopfont, och det stilla undangömda rum, där Ordets tjänare tid efter annan gått ut och gått in, där de samlat sina sinnen och berett sig för den helga tjänsten, och som därför ock sedan gammalt benämnts sakristia, den stilla betraktelsens undangömda, avskilda vrå. Även golv, väggar och tak bevara mången gång relikier från fordom, som hava ej så litet att säga åt den som förmår lyssna till deras förtrogna viskning.

Vad det gäller, är alltså att visa på, huru mycket varje sak, vart särskilt småting inom denna lilla värld kan äga av värde, förvärvat genom själva bruket, oberoende av dess materiella värde eller värdelöshet, dess makt att draga och fästa vid sig uppmärksamheten, det kärleksfulla intresset, att uppfordra och framtvinga pietetens och vördnadens finaste och bästa känslor. Det behöves för detta i främsta rummet blott ett levande historiskt sinne, förmågan att kunna sätta sig in i forna släktens tänkesätt och hjärteliv, deras samfundskänslor och religiösa gemenskap. Men någonting av detta har man rätt att vänta hos var och en som blivit kulturellt fostrad, som alltså själv fått del av bildningens skatter. Kultur och bildning böra och måste verka förpliktigande. Här gäller också ordet: "blott åt den som haver varder givet". Behåll vad du har, att ingen tager din krona.

Är det nu så, att den bildade allmänheten i vårt land, glädjande att säga, på senare tider vaknat upp till ny känsla av sin plikt mot det på religionens område nedärvda, och verkligen numera känner långt mer pietet för fädrens enkla okonstlade tro, deras uppriktiga, trohjärtade kristendom, ja för de ofta mycket naiva bilder, tanke- och talesätt, vari de velat ge uttryck häråt, än för blott en mansålder tillbaka, så är det ej att undra över, att denna allmänhet gärna vill möta förståelse härför framför allt hos kyrkans tjänare ute i bygderna. Den finner pietetslöshet hos präster långt onaturligare än hos andra. Den önskar, att hos oss måtte finnas någonting av vårdare- och väktaresinne även för det lilla, av vaket intresse för och intim kännedom om allt vad som hör till det helga rummet, att vi alltså även i detta fall skola vakta den helga elden, så att den ej slocknar ut. Och det förefaller mig, som om allmänheten härutinnan hade rätt.

En kyrkans tjänare har ju först och främst tillfälle till att bliva mer intimt hemmastadd med kyrkorummet självt och dess mångfaldiga inventarier än någon annan. Han bör kunna lära känna varje sak, ända till ljuskronor, tavlor, epitafier, sniderier, gravstenar, kärl och dräkter, till ålder, stilart och betydelse. När han går omkring i sin kyrka bör allting där kunna bli på ett särskilt sätt levande för hans medvetande, om han eljest velat studera det med grundlighet och allvar. Han bör kunna särskilja drag från skilda epoker av kyrkokonsten. Han bör kunna peka därpå och säga: Här är ett minne från det äldsta romanska. Här åter ser du något av det praktiska nya, som de cisterciensiske munkarkitekterna förstodo att inlägga i sin konst, och som

de lämnat efter sig att av andra fullkomnas. Här åter avspeglar sig den franciskanska fromheten i hela sin innerlighet. Här har du, om du vill ge akt därpå, några drag av gotikens högt strävande, svindlande, nästan överjordiska konstart. Här åter av renässansens mera jordbundna, men också mera trygga och lugna, harmoniska konst.

Även de otympligaste krucifixer, helgon och madonnabilder, att ej säga de sköna altarskåpen, få på så sätt ett oanat värde. Varje tid har lämnat efter sig något, som är värt att ta vara på. Och allt har på något sätt fått sin prägel av den tidens fromhetsart.

Men vi kunna fortsätta vår vandring.

Det fanns en tid i vår lutherska kyrkas historia, som man väl skulle kunna kalla den *heroiska*, då det framför allt gällde att med makt hävda det rent religiösa, de nya, stora, tändande reformationstankarna, evangeliet om rättfärdiggörelsen av tro utan lagens gärningar, utan munkhelighet och klosterlöften, om Skriften såsom trons enda regel och rättesnöre, om det allmänna prästadömet och om lekmannabibeln, då Ordets tjänare mången gång måste lära sig att försaka och utkämpa sin troskamp under långt mera tryckta förhållanden, än vi nu kunna rätt föreställa oss. Finnes det nu några minnen kvar om och från den tiden, särskilt den äldsta Bibeln, de första psalm- och Handböckerna, nog måste det vara en glädje för oss alla att få draga dem fram i ljuset, att lära våra menigheter att vörda, älska och värdera dem.

Det har också funnits en annan tid, då evangeliet i förening med den klassiska humanism, som växt upp vid dess sida verkligen lyckades bliva en samfundsmakt, för vilken alla, höga som låga, gärna och villigt böjde sig, och då de lutherska herdarne mången gång fingo tillfälle att framträda som en slags folktribuner, förfäktande de ofrälse ståndens gemensamma rätt gent emot en övermodig aristokrati. Vi skulle kunna kalla den för vår kyrkas *patriarkaliska* tid, därför att det var vid denna samma tid, som de gamla lärdoms- och prästsläkterna grundades, vilka för vår allmänna odling betytt så mycket, då det arbetades och nitälskades som aldrig förr för gudsfruktan och kristelig sed, då den evangeliska psalmen, buren av frimodighet och barnagladje, skapades, och överhuvud grunden lades till det mesta av vad som ännu i denna dag lever kvar av evangelisk sed och kristeligt folkliv ute i bygderna. Minnena härav kunna helt visst aldrig helt dö ut. Och till dem kunna vi också räkna många vackra 1600-tals sniderier i våra skånska medeltidskyrkor. Nog är det värt att mycket kärleksfullare och bättre än som i allmänhet sker, ta vara på sådant.

Så kom ju för oss här i Skåne och Blekinge den bistra, prövande, olyckliga *övergångstiden* med dess mångfaldiga nöd och elände, ej minst i herdatjällen, med blodiga fejder och snäpphaneri, med eld och brand och ödeläggelser, och därtill hela den förhatliga uniformiteten. Det var den mer än mycket annat, som gjorde sinnena hårda för allt vad som ej direkt hörde samman med det dagliga brödet, som för långa tider brakte det kulturella, folkliga bildningsarbetet att stanna i växten och tillfogade den skånska hemkänslan ett länge blödande sår. Det är sannerligen föga

uppbyggligt att i tanken försätta sig tillbaka till denna tid. Men det är lärorikt. Och vi få ej glömma, att folket i stort sett, att särskilt allmogen länge bevarat dessa dystra minnen i trogen hågkomst, att deras sinnelag, deras tänkesätt, ja t. o. m. levnadsvanor på skilda vis och sätt blivit danade och fått sin prägel av de tunga, ofta bittra intryck, som dessa allvarliga händelser lämnat efter sig hos dem.

Men med tiden läktes såren efter hand. Hopp och förtröstan började åter gro i sinnena. Den gamla skånska tryggheten blev åter rotfäst. Lagerbring och hans berömda lärjungar öppnade allmänhetens ögon för fornhävd och skånsk historia. Frid och glädje fick luft under vingarna.

Idyllens århundrade följde efter de karolinska storhetsdrömmarnas ändalykt. Ej minst prästgårdsidyllernas, en tid, då den nyvunna politiska friheten i förening med en optimistisk världsåskådning, en utilistisk naturbetraktelse gjorde prästgårdarne på ett nytt sätt till medelpunkter i bygdens liv; då allt vad som hänförde tiden, den allmänna välfärden, sedernas förbättring, tänkesättets upplysning, sinnenas förädling, näringarnes uppblomstring m. m. sådant, överallt fann varmhjärtade, hänförda ledare och föregångsmän inom prästeståndet; då den första verkliga skolundervisningen på landsbygden började grundläggas. Det är ofta ett sannskyldigt nöje att sätta sig in i dessa tiders liv och förhållanden och att inom sin egen ort söka framleta och åter uppliva sådana tilltalande, vackra minnen.

Ser man saken från rent religiös synpunkt, så kan man särskilja ortodoxism och pietism. Man kan tala om ortodoxa och pietistiska, herrhutiska och "upplysta" herdatjäll. Huru mycket klarare skulle ej detta framstå, huru mycket påtagligare skulle man ej märka det, om varje luthersk herde i sitt kyrkoarkiv lämnat efter sig ej blott protokoller och ämbetsskrivelser och pastoralböcker, utan rent av skrivna predikningar, bibelbetraktelser, tal och anteckningar av mera personlig art. De skulle ofta varit värda att räddas från glömskan.

Allt kan bli tilldragande. Allt kan locka till intresseväckande studier. Allt kan bli lärorikt och givande, blott man söker redligt och med allvar tränga ned till grunden, söker förstå och fatta det väsentliga i tidernas olika kynnen.

Det samma gäller helt naturligt även om det sist förflutna århundradet, *1800-talet*. Då först kan man säga, att lutherdomens väsentliga budskap verkligen övergått till att bli en levande, medveten makt inom allmogen själv, tillegnad av de breda lagren på landsbygden, att själva folklivet, som nog hittills gömt på uråldriga seder och bruk, från forntid och medeltid blivit evangeliskt utpräglat. Det var de stora väckelsernas, folkrörelsernas tid på både gott och ont: den gammallutherska, den nyevangeliska, den sociala, alla däri lika, att de varit djupt *demokratiska*, på sistone även den folkkyrkliga. Ty i stort sett var det tillika en tid, då pieteten för det gamla, nedärvda på många håll höll på att alldeles försvinna, en tid så revolutionerande, så omvälvande, så nedrivande, men ock — så vitt jag förstår, — så nydanande på nästan alla områden, att det nu uppväxande släktet icke utan betydande

ansträngning kan sätta sig in i och bilda sig ett klart begrepp om, huru deras fäder för blott hundra år sedan levde sitt dagliga liv. Det är icke alldeles att förundra sig över, att mången, som icke på något sätt kan fatta och begripa, långt mindre hos sig själv göra levande och upptaga det troslov, som förgångna, fromma fäder före honom levat, och som gjorde deras liv rikt mitt under bristen på alla nutidens bekvämligheter, genom deras glada tillförsikt, deras ödmjuka förnöjsamhet, deras strävsamhet och sammanhållning, det är ej att förundra sig över, att mången tycker det vara det enda riktiga, att samla dessa gamla kyrkliga minnen i stora museer, utan att vilja förstå, att de här måste verka långt mer som döda relikier än som allt jämt verksamma medier eller som helgade minnesvårdar från det förgångna, och därför endast med svårighet förmår fångsla det levande intresset.

För oss, som tro, att Evangelium alltjämt äger samma mäktiga förmåga som förr att verka förnyande, stärkande och livande, samma makt att frigöra och uppehålla alla goda krafter inom folket, för oss bör det förvisso vara en grannliga uppgift, en ingalunda oviktig angelägenhet att söka påvisa det sammanhang, som dock måste finnas mellan det som är och det som varit. Vi kunna ju ej gärna tänka oss annat, än att nåden och sanningen och de eviga budorden, tron, kärleken och hoppet, korteligen Bibelns, uppenbarelsens, kristendomens andemakter också måste höra framtiden till.

Detta är det väsentliga, det viktigaste. Är man härom övertygad och förvissad, så finner man nog vägar och sätt efter sin egen naturliga fallenhet eller förvärvade förmåga och efter den tid, som vid sidan om det nödvändigaste står till ens förfogande, för att framleta, ja nästan framälska, omhulda och vårda allt det, som har över sig gammal hävd från hembygdskyrkans liv genom seklerna, och att på samma gång oförtrutet arbeta för det nya, som vill växa upp ur samma mark. Alltså, att knyta samman så mycket som görligt är forntid och framtid. Detta sätt att arbeta ger en själv en känsla av trygghet och tillförsikt. Man är ju då icke överflödig, om man så än vore blott den minsta länken i en lång och nödvändig kedja av män, som kallats att förmedla det sannolikt dyrbaraste av alla arv, det för folkbildning och kultur allra fundamentalaste, från släkten som försvunnit till släkten, som komma.

Det skall också efter hand visa sig, att mången, som man eljes förgäves sökt intressera för kyrkans egentliga, närmaste gärning, skall kunna dragas och lockas därtill på ett nytt, men därför icke mindre levande sätt, när han får nalkas och blicka upp till henne, med detta historiska sinne, i detta djupt mänskliga innerligt levande sammanhang — liksom till en aldrig, vis och vörtnadsvärd moder. Vilket rikt tillskott som härigenom kan komma att givas åt hembygdsintresset i allmänhet, behöver ju knappast sägas. Inom den värld, där vi blivit satta att verka och som vi ha att vårda, har i själva verket tiderna igenom också bygdehjärtat klappat varmast.

Denna tanke om kyrklig hembygdsvård är därför i själva verket långt ifrån någon

ny tanke. Ingen sockenpräst som på allvar sökt sätta sig in i sin ställning, som levat med i sina sockenbors dagliga liv, delande deras sorger som deras fröjder, har kunnat undgå att ledas in på dessa tankelinjer. Beröringen med verkligheten måste ju ofta föra hans tankar tillbaka till dem, som där levat och verkat före honom, ja till längst försvunna tider. Men förstår han saken rätt, så skall detta kunna bli honom en hjälp, en sporre för hans egen gärning, då han själv i all trohet söker lägga grunden fast för kommande dagar. Det kan ju då endast vara en glädje för honom, om han lyckas förhjälpa andra till att på samma sätt lära sig högre älska och värdera det som en gång varit, men ofrånkomligen, obönhörligen hör det förgångna till, som aldrig kommer åter, åtminstone ej på samma sätt, under samma form, och likväl samtidigt med lugnare tillförsikt, med vissare hopp verka för det, som dock under alla växlingar och skiften förbliver, och så lära även andra att med hjärtans lust instämma i det gamla djupa sanningsordet:

Forntid sig med framtid enar.
sagan sanning blir en gång.

Av det sagda torde framgå, att jag icke kan annat än anse det olyckligt, när församlingar utan några som helst tvingande skäl låta övertala sig att släppa ifrån sig kyrkliga föremål, som alltjämt skulle kunna tjäna till att göra gudstjänstrummet levande för vad jag skulle vilja kalla kyrklig hemkänsla: dopfuntar, altarprydnader, madonnabilder, messedräkter, gamla biblar, sångböcker och mera sådant. Endast om verkligt talande skäl förefinnas, må museerna ta hand om dem, därest de eljes löpa fara att förfaras. De kunna ju så bli föremål för vetenskaplig undersökning. Kyrkorummet självt erbjuder utan något tvivel den mest passande ramen och miljön, ja i grunden den enda, där de aldrig behöva verka som föråldrat skräp, nämligen om de på lämpligt sätt inpassas i harmoni med det andra på en värdig plats.

Vidare kan det ej vara annat än värdefullt, att alla religiösa och kyrkliga minnen, sägner och kvarlevor, som ännu bevarats inom orten, upptecknas, innan de för alltid dö och försvinna.

Att arbeta i hembygdsminnenas tjänst vare sig det gäller forntida gravar eller medeltida kyrkor och kloster eller lutherska prästgårdar och herdaminnen — allt sådant bör icke allenast anses som en utmärkt intellektuell sysselsättning för varje pastor, som därtill kan taga sig tid. Det kan få en verklig praktisk betydelse, i den mån det får samla det vakna intresset, vetgirigheten och kärleken till den pastoraliska gärningen i och för sig, och därmed bli ett stöd för denna.

Och slutligen. Här äro i denna tid många, som hungra och törsta efter klarhet i dessa stycken. Låtom oss gå på djupet och gräva fram, vad som kan tillfredsställa hungern.

FLOBY PASTORAT.

Floby pastorat. Historiska och topografiska anteckningar av Assar Blomberg. Falköping 1924. Författarens förlag, adress Kleva. Pris 2 kr.

Författaren utger med detta arbete sin fjärde pastoratsbeskrivning. Förut har Blomberg publicerat "Några anteckningar om Gudhems församling i Västergötland" (1916) samt därefter "Bidrag till Vilske—Klefva pastorats historia och beskrivning" och "Socknarna Gökhem, Marka och Sörby".

Beskrivningar av detta slag ha värde inte bara för personer inom de orter, det gäller, utan även för forskningen i allmänhet. Särskilt värde ha kapitlen om socknarnas topografi, fasta fornminnen och fornfynd, sägner o. d. Västergötland är nämligen oerhört fullt av dylika, av institutioner och forskare ännu okända minnen, som skria efter att bli tillvaratagna och beskrivna. Kanske är det arkeologiska materialet allra mest försummat.

Att alla intressanta föremål o. d. skulle komma med i en skildring av föreliggande art är mer än man kan begära. Sålunda är det t. ex. blott hälften eller mindre av de i Göteve funna stenåldersföremålen, som blivit omnämnda i boken. I detta sammanhang skall jag bland felaktiga eller onöjaktiga uppgifter påpeka ett par. Å sid. 20 omtalas, att man vid den senaste restaureringen av Göteve gamla medeltidskyrka fann ett rum i altaret, som troligen varit en relikgömma. Förf. uppger, att det var i denna gömma, som man anträffade silvermynt från Olov Skötkonungs tid, ett Kristus-huvud, skuret i ek, samt delar av en kopparkedja. I verkligheten hittades ingenting i relikgömmen, vilket kan vara av ett visst intresse att veta. De flesta fynden gjordes bakom altaret. Likaså hade det varit lätt för förf. att få reda på, att den omkring år 1896 i Hjortronmossen påträffade båten, en urholkad stock, verkligen sedan återfunnits och rapporterats till vederbörande myndigheter samt att det varit ifrågasatt, att fyndet skulle förvärfvas åt Skara fornminnesförening (Jfr sid. 50).

Om jag till slut skulle framställa en önskan om ändring i framställningssättet, skulle det vara den, att förf. lite oftare citerade sina källor. Jag menar inte bara, att förf. skulle tala om, att han fått det mesta materialet rörande pastoratets präster ur "Skara stifts herdaminnen" o. d. utan även vid plock ur tidningsartiklar och handskrifter borde författarenamnen anges. Det är korrektare, och dessutom får ju forskaren veta, vilka källor förf. använt, vilket ju bara höjer bokens värde, då forskaren därigenom sättes i tillfälle att väga källornas olika vikt och betydelse. På denna väg har förf. tidigare slagit in, nämligen i arbetet om Vilske—Kleva. När man återger en sägen, kan ju med fördel många sätt användas. Men det ur många synpunkter bästa sättet torde vara att återge sägnen med samma ord och vändningar, som berättaren själv använt. Att i en sägen om sjöråets urholkade bak använda "medaljens framsida" (sid. 9), verkar i hög grad stilvidrigt.

Med dessa obetydliga anmärkningar vill jag på intet vis bortskymma det värdefulla, som förf. gett oss i sin bok. Ett sådant företag är ofta otacksamt nog och fordrar alltid uppoffringar av många slag. Vi få hoppas, att författaren kommer att fortsätta med dylika skildringar på ett rikt arbetsfält — Västergötland har c. 450 landskommuner.

JOH. GÖTLIND.

INSÄND LITTERATUR.

FURUSKOG, JALMAR: *De värmländska järnbruken.* Kulturgeografiska studier över den värmländska järnhanteringen under dess olika utvecklingsskeden. Filipstad 1924.

JACOBSON, GUSTAF: *Näfvequarns bruk under 300 år (1623—1923).* Stockholm 1923.

Kalmar järnväg 50 år. 1874—1924. [Minnesskrift författad av VIKTOR STÄHLE.] Kalmar 1924.

KÜHN, KARL F.: *Elektrische Leitungen in Stadt*

und Land — ihre schönheitlichen Forderungen. Eine denkmalpflegerische u. heimatsschützliche Studie. Reichenberg 1924.

Minnen från gamla skånska prästhem, samlade och utgivna av H. E. HALLBERG. (Gleerupska univ. bokhandeln) Lund 1924.

Svensk topografi. Katalog n:o 190 (Björck & Börjesson antikvariatbokhandel) Stockholm 1924.

Tro, sed och sägen, folkminnen utgivna av DAVID ARILL. Västsvenska folkminnesföreningen. (Wettergren & Kerber) Göteborg 1924.

MEDDELANDE FRÅN NORRA SMÅLANDS FORNMINNEFÖRENING VII. Jönköping 1924. Innehåller följande uppsatser: *Jönköpings läns minnesmärken* (forts. från föreg. årg.) av C. F. NORDENSKJÖLD, *Ur norra Smålands bebyggelsehistoria* av ERIK GRANLUND, *Stenåldersboplatsen vid Draftinge i Västboås* av KNUT KJELLMARK, *Boplatsen vid Gettersö* av OSKAR LIDÉN.

NORDANBYGD. Tidskrift utg. av Sunderby folkhögskolas elevförbund. 20 årg. Luleå 1924. Innehåller bl. a. *Uppgifter å en del industriella verk i Norrbotten i äldre tider* av HENRIK WENNERSTRÖM.

SVERIGES NATUR. Svenska naturskyddsföreningens årsskrift 1924. Redaktör: THOR HÖGDAHL. Innehåller bl. a. följande: *Växtlivet på Stora Alvaret* av RIKARD STERNER, *En skyddsvärd*

storskog i Dalarna av KARL-ERIK FÖRSSLUND, *Rickebasta träsk* av RUTGER SERNANDER, *Naturbilder från Tjörns skärgård* av IVAR D. WALLERIUS, *Stadsbons rätt till naturen* av ANE RANDEL, *Några iakttagelser vid ett pilgrimsfalkbo* av FOLKE PERSSON, *Marstrandsön* av DAGMAR RHEDIN, *Stoftflykten på våra åkerjordar och myrmarker* av CARL SAMUELSSON, *Naturskyddet i Norge och Danmark* av J. HOLMBOE och A. MENTZ, *Beskrivning till naturskyddskarta över Sverige* upprättad av THOR HÖGDAHL april 1923 samt dessutom som vanligt *Vetenskapsakademiens naturskyddsärenden och naturskyddsbibliografi för år 1923* av FR. E. ÅHLANDER.

TURISTTRAFIKFÖRENINGENS FÖR BOHUSLÄN OCH DALSLAND ÅRSBOK. 9. årg. Uddevalla 1924.

VÅR BYGD 1923, utg. av Hallands hembygdsförbund. Innehåller bl. a. följande: *Gamla gränsmärken utefter Viske härads västgötagräns* av JOH. KALÉN, *Boplatser från stenåldern vid Tyludden* av STEN KALLING, *Hjulstenen vid Gravsjön* av ELOF LINDÄLV, *Halländskt arbetsliv* av ALBERT ANDERSSON, *Visor upptecknade i Veinge* av EDV. ERLANDSSON.

VÅR BYGD 1924, utg. av Hallands hembygdsförbund. Innehåller bl. a. följande uppsatser: *Hur vårdas våra fornminnen* av GUNNAR AHLBERG, *Vessingehögen* av T. J. ARNE, *Halländskt hållristningar* av VICTOR EWALD, *Halländskt arbetsliv* av ALBERT ANDERSSON.

M E D D E L A N D E N

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD.

BYGGNADSPREMIERINGEN. Anmälningstiden till samfundets premiering av goda byggnader ut-

gick med september månads utgång. Ett stort antal byggnader ha anmälts till premiering såväl från korporativa medlemmar som från enskilda. De insända ritningarna och fotografierna komma

Samfundets för hembygdsvård byggnadsmärke.

nu att granskas av premieringsnämnden, byggnadsrådet Ragnar Hjort, stadsarkitekt Sigurd Westholm och samfundets sekreterare, varefter resultatet kommer att meddelas i Tidskrift för hembygdsvård och pressen. De byggherrar, som få sina byggnader premierade, erhålla ett efter teckning av dr Akke Kumlien utfört diplom. Dessutom äga de rättighet att på den premierade byggnaden uppsätta samfundets byggnadsmärke, avbildat här ovan. Detta, som är avsett att fästas över huvudingången till den premierade byggnaden, är utfört i gjutjärn av Närkevarns bruk efter modell av skulptören Ivar Johnsson.

STOCKHOLM.

SVENSKA UNGDOMSRINGEN FÖR BYGDEKULTUR kommer att under vinterns lopp i Stock-

holm arrangera en större utställning, omfattande skilda svenska tillverkningar av folkliga musikinstrument företrädesvis fioler men även nyckelharpor, gigor, klarinetter, näverlurar, ko- och bockhorn, fingerpipor o. s. v. Utställningen åsyftar dels att söka finna en i görligaste mån allsidig översikt över alster inom det gamla inhemska hemslöjds-mässiga instrumentmakeriet, vars tillvaro alltmera hotas av undergång genom en överhandtagande rent maskinell, företrädesvis utländsk produktion; dels och att möjliggöra en undersökning rörande icke endast omfattningen utan även kvalitetsvärdet hos sagda tillverkningar. Såväl etnografiska som direkt hemslöjdsfrämjande intressen ligga sålunda till grund för denna strävan att sammanbringa ännu förefintliga prov på en av den gamla äktsvenska hemslöjdens ädlaste alster. Utställningen kommer även att omfatta alster av hänsövna till-

verkare. För övriga komma pris att utdelas i form av medaljer och diplomer, varvid hänsyn tas till såväl tonvärde som vacker slöjdekunst.

För ett sakkunnigt ordnande och bedömande ansvarar professorerna L. Zetterqvist och H. Marteau samt konsertmästare Sven Kjellström.

BLEKINGE.

BLEKINGE HEMBYGDSFÖRBUND har avhållit sitt första årsmöte under sommarens lopp. Vad förbundet främst åstadkommit under sitt första arbetsår är dess till jul utkomna årsbok, som gratis tillställts medlemmarna. Boken har emottagits med varmaste erkännande och medlemmarna ha, sedan den utkommit, ökat med 100-tal. För att få fram en exakt bild av majstång och majfirande i Blekinge utlyste förbundet en tävlan, som gav gott resultat. Även har man genom tävlingar sökt införskaffa upplysningar om fornminnen och naturminnen samt uppgifter om den gamla blekingedräkten. Åtgärder mot vanprydande annonsering ha vidtagits och fridlysning av djur och växtbestånd har sökts.

En sak, som hembygdsförbundet nu närmast avser att taga itu med, är upptecknandet av blekingedialekter, en forskningsgren, som här varit synnerligen försummad, vilket säkerligen får tillskrivas den hittillsvarande bristen på sistone för dylika saker. Fråga har även väckts om förvärvande till förbundets arkiv av brev från Per Hasselberg, vilka äro i familjen Elmstedts i Ronneby ägo.

DALARNA.

DALARNES HEMBYGDSFÖRBUND avhöll den 29 juni sin årsstämma i Leksand i samband med högtidlighållandet av Leksands hembygdsmuseums 25-års och Leksands hemslöjdsförenings 20-års jubileum. Därvid avtäcktes en minnestavla över museets skapare Jones Matts Persson.

Av nämndens verksamhetsberättelse för år 1923 framgick, att man fortsatt arbetet efter de förut inslagna linjerna, och att man — där det visat sig behövt — vidgat arbetsområdet. Även om de allmänna tidsförhållandena icke kunnat undgå att menligt inverka på det ekonomiska stöd, som för hembygdsvårdens arbete är av oundgänglig

betydelse har dock under det gångna året hembygdsvården i Dalarna genomgått en fortsatt glädjande utveckling och omfattats med allt större allmänt intresse. Arbetet med de anslutna organisationerna har under året fortsatt och utvidgats.

Sedan förbundet låtit under årets lopp kungöra de beslutade årliga tävlingarna om diplom för pietetsfullt utförda byggnadsarbetens iståndsättning såväl som nybyggnad av ortstypisk karaktär har vid anmälningstidens utgång inkommit två anmälningar. Efter verkställd granskning befanns det emellertid att ingendera av de tävlande voro förtjänta av premiering. Av anmälningen medsända ritningar och beskrivningar framgick nämligen, att byggnaderna i båda fallen såväl till plan som form följt tidens dåliga förebilder och uppförts helt i den anda, förbundet med premieringen avser att motverka.

Under året har 6 naturminnen blivit fridlysta, under det att den 1922 fridlysta s. k. Linnés lind vid prästgården i Bjursås under året nedbrutits av stormen, och fridlysningen på grund härav upphävts.

Liksom under föregående år har förbundet samarbetat med "Undersökning av svenska folkmål", och sekreteraren företagit en dialektundersökningsresa i Malungs socken.

Under året har Dalarnes hembygdsförbund av Kopparbergs läns landsting i likhet med de fyra föregående åren åtnjutit ett anslag av 4000 kr. till avlönande av särskilt anställd tjänsteman. Årets landsting har beviljat samma anslag för en tid av tre år framåt. Kopparbergs läns hushållningssällskap har även för år 1923 lämnat ett anslag av 2000 kr. till understödande av förbundets verksamhet i dess helhet.

Initiativ har tagits till att genom en allmän insamling söka få till stånd en fond till stöd för hembygdsarbetet inom landskapet, benämnd Dalarnes hembygdsförbunds Gustaf Vasafond för hembygdsvård och hembygdsforskning. Vid årets slut hade något mera än 1000 kr. influtit i fonden.

Nämnden har fattat beslut om en organisation av förbundets verksamhet, gående ut på att dels omarbota förbundets stadgar och dels uppdelat det föregående sekretariatet på en sekreterare och en antikvarie. Den nämnda uppdelningen har trätt i kraft med 1924 års ingång, och beklädes sekreterare-

platsen av kamrer Karl Trotzig i Hedemora och antikvarieplatsen av kand. Ola Bannbers, Falun.

DALS LAND.

DALS LANDS HEMBYGDSFÖRBUND OCH FORNMINNESFÖRENING sammanslås. I Dalslands hembygdsförbunds årsmöte i Brålanda under ordförandeskap av landshövding Axel von Sneidern framlades förslag av ordföranden om sammanslagning av Dalslands hembygdsförbund och Dalslands fornminnesförening. Landshövdingen hade förslagsvis utarbetat stadgar för det nya förbundet, vilket skulle komma att benämnas Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund, vilka stadgar antogos enhälligt. Enligt stadgarna skall det förenade förbundets uppgift bli "att till gemensamt arbete förena enskilda och föreningar, som äro verksamma för att uppsöka, bevara och giva nytt liv åt Dalslands nedärvda kultur- och naturvärden".

GOTLAND.

SÄRSKILDA BYGGNADSBESTÄMMELSER FÖR VISBY. Byggnadsstyrelsen har till behandling författat frågan om särskilda byggnadsbestämmelser för Visby, avseende de delar, där sådana bestämmelser ej tidigare äro gällande. Då Visby stad är att räkna som en av de i kulturhistoriskt hänseende värdefullaste av Sveriges städer har byggnadsstyrelsen sedan länge haft sin uppmärksamhet riktad på att genom lämpligt avvägda bestämmelser i avseende på sättet för byggnadskvarterens användande skydda såväl stadens kulturhistoriska värden som dess skönhetsvärden. Med anledning av de av stadsfullmäktige antagna bestämmelserna rörande högsta tillåtna byggnadshöjd inom de stadsplanlagda delar, där särskilda bestämmelser ej redan föreligga, har frågan om antagande av särskilda byggnadsbestämmelser, i den mening byggnadsstyrelsen avsett, blivit aktuell. Sedan arkitekt Sven Markelius på uppdrag av styrelsen besökt Visby för att med stöd av vad därvid kunde framkomma avgivet yttrande i anslutning till styrelsens önskemål framhåller styrelsen bl. a. nödvändigheten av att bestämmelser rörande byggnadshöjden blir föremål för stadsfullmäktiges förnyade beslut. Vidare framhåller styrelsen, att nya

särskilda byggnadsbestämmelser böra utföras för stadens hela område, och böra de ej blott innefatta bestämmelser rörande byggnadshöjden utan även ett angivande i plan av kvartersmark, som ej får bebyggas, ävensom andra bestämmelser, som i och för ett tillgodoseende av de kulturhistoriska och ästhetiska intressena kunna vara önskvärda.

HALLAND.

VÄSTSVENSKA HEMBYGDSNÄMNDEN har avhållit sin andra konferens i samband med det tredje halländska hembygdstinget i Halmstad under dagarna 16—17 augusti under ordförandeskap av f. d. rektor S. Welin, Skara.

Vid konferensen behandlades bl. a. den av kungl. maj:t tillsatta kommitténs betänkande med förslag till systematiskt utforskande av den svenska allmogekulturen. Detta blev särskilt föremål för en stark kritik av rektor D. Arill, Torsby. Enligt de sakkunnigas förslag skulle en samverkan ske mellan de organ, som arbeta i detta syfte. Ledningen över det hela skulle utövas av en nämnd, tillsatt av kungl. maj:t. Kostnaderna hade av de sakkunniga beräknats till i allt c:a 200,000 kr., men av denna summa skulle endast 18,000 kr. komma det egentliga arbetet till godo. De övriga skulle i stort sett gå åt till att bestrida organisationskostnaderna för det stora ämbetsverk, som skulle komma till stånd enligt de sakkunnigas förslag. Västsvenska folkminnesföreningen skulle å sin lott få endast 3,500 kr. av anslaget. Rektor Arill menade, att det understöd, som enligt förslaget tillförlämnades för föreningarna, vore så snävt tilltaget, att det endast kunde betecknas som en vacker gest. Upprättandet av ett generalregister, som de sakkunniga föreslåg, måste bli en oerhört betungande apparat. Föreningarna skulle enligt förslaget åläggas att insända avskrifter av insamlade sägner, ingiva förteckningar och redogörelser m. m. till ämbetsverket ifråga. Arbetet härmed skulle medföra en kostnad av c:a 1,000 kr. om året för föreningen, och dessa kostnader skulle icke ersättas av staten. Resultatet av det hela skulle bli ett statistiskt material av stort omfång, men detta skulle icke i någon mån underlätta en forskares mödor, utan i stället skulle hela detta "systematiserande" i hög grad försvåra och försena arbetet. Talaren ville hoppas,

att man skulle kunna komma fram till en uppdelning av insamlingen i olika distrikt med centralpunkt i Lund för södra Sverige, Göteborg för västra, Stockholm för mellersta Sverige och Gotland, Uppsala för Uppland, Gestrikland och Helsingland samt Härnösand för återstoden av Norrland. Talaren ville icke hoppas, att det av sakkunnigas majoritet framlagda förslaget blev verkligt. Det är ytterst beklagligt, att när det äntligen skulle göras något för att från statens sida stödja hembygds- och fornminnesforskningen, så resulterar det hela i upprättandet av ett ämbetsverk, som snarare skulle förkväva intresset för hembygdsvärden än främja detsamma. Efter en livlig diskussion uttalade konferensen följande önskemål:

att vid en organisation av allmogeforskning huvudvikten lägges på ett stödjande av den direkta insamlingsverksamheten;

att sålunda administrationen i största möjliga utsträckning förenklas;

att vad folkminnesundersökningen angår en utredning göres beträffande lämpligheten av hela landets indelning i undersökningsdistrikt, varadera omfattande några landskap och byggande å redan verksamma organisationer som centraler, varigenom undersökningarna enligt konferensens mening skulle kunna verksammare bedrivas samtidigt som centralarkiv uppstode och i sig innefattade allt material, som hopbragtes från resp. områden;

att förtjänta samlare måtte erhålla understöd för att helt eller delvis ägna sig åt insamlingen och att, oberoende av huruvida hithörande organisationsproblem under närmaste tiden finna sin lösning, anslaget från och med nästkommande finansår måtte utgå för insamlingsarbetets bedrivande.

Vidare behandlades frågan om en utbildningskurs i västsvensk hembygdsforskning, vilken skulle förläggas till Varberg nästa år, samt frågan om en byggmästarekurs i Göteborg, till vilken man hoppades få understöd från Samfundet för hembygdsvård.

Vid konferensen hölls även föredrag av föreståndaren för det svenska fornminnesarkivet i Hälsingfors, fil. mag. Robert Wickman, om den svenska hembygdsforskningen i Finland.

Konferensens deltagare gjorde ett besök å det nu snart färdiga friluftsmuseet å Galgberget. Museet har tillkommit efter initiativ av fabrikören

A. W. Wallberg, Slottsmöllan, och uppförts under hans ledning. Det är ett ganska vidlyftigt område, som staden lämnat för anordnande av detta halländska "Skansen". Huvudbyggnaden utgöres av en gammal gård från Vålinge. Vid ingången ligger en gammal bålstuga från Getinge, en undantagsstuga från Drägsred samt en sommarstuga, som en gång i tiden tillhört den i Bondesons skildringar omtalade Jon i Slätthult i samt en gammal skvaltkvarn. Hela anläggningen, som nu är i det närmaste färdig, är ett utomordentligt vackert bevis på den villighet och det varma intresse fabrikör Wallberg presterat, när det gäller att tillvarata och vårda det gamla värdefulla, som hallandsbygden äger. Herr Wallberg är länets förnämsta fornsamlare, och han har offrat stora summor på sina samlingar. Sålunda är t. ex. Hallands museum så gott som helt och hållet hans verk.

Efter konferensens slut vidtog Hallands tredje hembygdsting under ordförandeskap av dess vice ordförande Dr. W. Uddenberg. Därvid hölls bl. a. föredrag av antikvarien T. J. Arne om årets arkeologiska grävningar i södra Halland samt av rektor D. Arill om folksägnen och deras upptecknande.

HÄRJEDALEN.

NATIONALPARK Å HEDE KYRKOHERDEBOSTÄLLE. I skrivelse till regeringen har överjägmästare P. O. Wellander i Östersund föreslagit, att ett område av Hede kyrkoherdeboställe i Härjedalen avsattes som nationalpark. Det föreslagna området omfattar c:a 9 har och omsluter såväl utpräglad tallmark som ren granskog. Den äldre skogen är 250 till 300 år gammal, tallen uppnår en medellängd av 20 m. och i granbestånden nå träden en längd av ända till 27—30 m., vilket anses ganska ovanligt på dessa breddgrader och så nära fjällen. De grövsta träden nå 30—32 engelska tum i diameter i brösthöjd. Överjägmästare Wellander framhåller, att urskogens bevarande icke blott är ett skogsvetenskapligt utan även ett mera allmänt intresse icke minst för befolkningen i dessa trakter, såsom ett historiskt minne av våra skogar, innan människor ännu ingrepp i deras fria utveckling. Dylika av människor orörda skogsbestånd äro åtminstone i södra Norrland redan nu ytterst säll-

synta och den tid är inte långt avlägsen, då den sista resten av dessa nedhugges.

Inom Jämtlands län är det föreslagna området av Hede sannolikt det enda urskogsområde, som finns kvar, om man frånser själva fjällgränsen, där barrskogen inte längre bildar skogsbestånd i vanlig mening. Området ger en lika vacker som typisk bild av de forna härjedalsskogarna. Så vitt överjägmästare Wellander vid noggrann besiktning på stället kunnat finna, har här aldrig fällts ett träd av människohand.

LAPPLAND.

UTPLANTERINGEN AV BÄVER har under sommarens lopp ägt rum i Tärnaån. Inalles ha tre par utplanterats, varav fyra voro från Norge och ett från Skansen. Det sjätte har skänkts av landsfiskal Åström. Utplanteringen värkställdes å Värmlands jaktvårdsförenings vägnar av major Wahlberg. En av honorna är dräktig.

NÄRKE.

HEMBYGDSMUSEUM I STORA MELLÖSA. Under mycket stor anslutning från ortsbefolk-

ningens sida har midsommardagen Stora Mellösa hembygds- och fornminnesförenings stuga vid Sandåkers kvarn blivit invigd, varvid invigningstal hölls av landshövdingen K. J. Bergström.

SMÅLAND.

FORNMINNESSTUGA I MARKARYD. 1922 stiftades på initiativ av posttjänstemannen Hjalmar Thorsjö Södra Sunnerbo hembygds- och fornminnesförening, och denna har nu vid en större hembygdsfest i slutet av juli, vid vilket tillfälle även kronprinsparet voro närvarande, invigt sin fornstuga, vilken ursprungligen utgjort profossbostället Ekö i Hinderids socken.

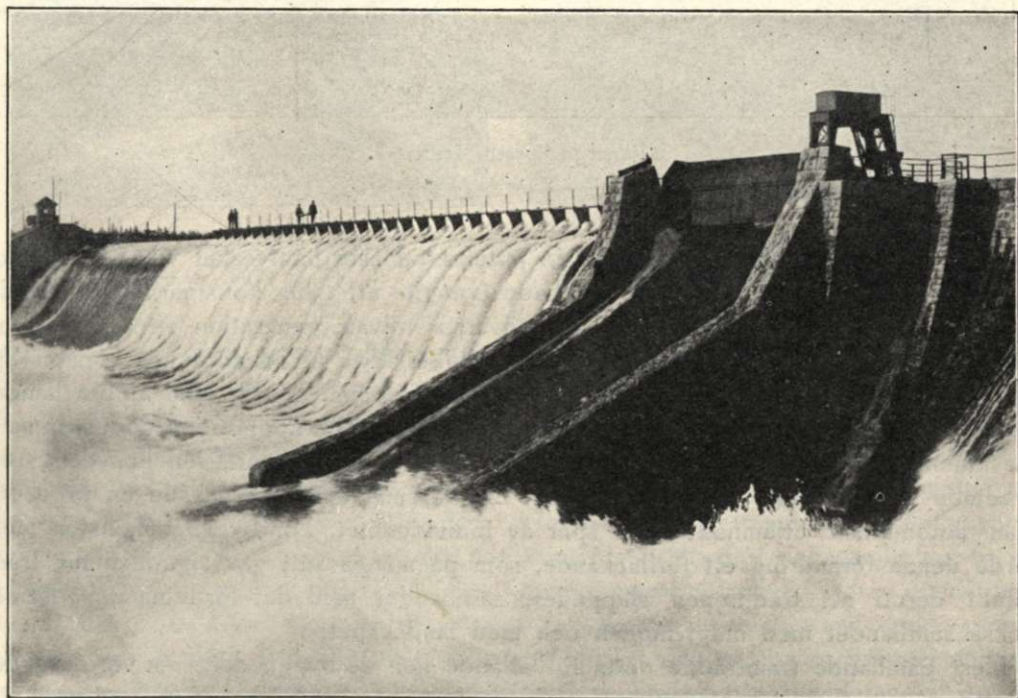
VÄSTERGÖTLAND.

ERSKA. Vid sammanträde i Sollebrunn har en hembygds- och fornminnesförening bildats för Erska socken. En interimstyrelse tillsattes för att utarbета stadgar m. m. Socken är rik på fornlämningar och naturminnesmärken av skilda slag och det blir föreningens första uppgifter att sprida kännedom om dessa och skydda dem mot åverkan samt giva dem en god omvårdnad.

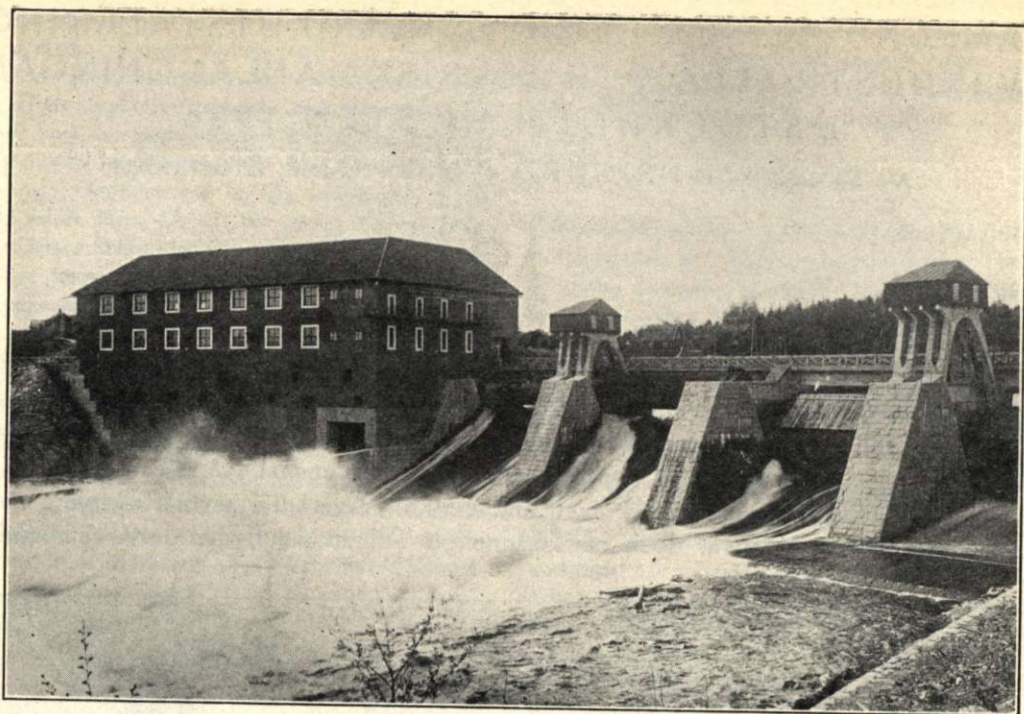
SAMFUNDETS FÖR HEMBYGDSVÅRD UTSTÄLLNING AV INDUSTRIELLA OCH TEKNISKA ANLÄGGNINGAR I STOCKHOLM HÖSTEN 1924

AV STADSARKITEKT SIGURD WESTHOLM, STOCKHOLM

ICKE UTAN GRUND SÖKER MAN ETT SAMBAND MELLAN INDUSTRI-
alismens framträngande under de sista 100 åren och den byggnadsskickets konst-
närliga tillbakagång under samma period, som man nödgas konstatera. Visserligen
utgöra dessa två samtidigt uppträdande företeelser endast två faser i ett oändligt
mångsidigt kulturförlopp, varvid även andra faktorer verkat i samma riktning, men
sambandet dem emellan är dock omisskänneligt. Till en del ligger detta samband i

Från kraftverket vid Porjus.
Kungl. Vattenfallsstyrelsen.

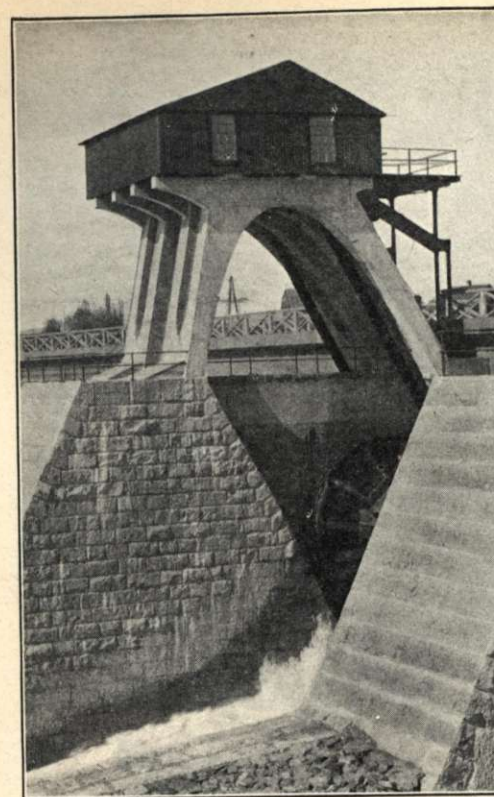

Forshuvudforsens kraftverk.

Arkitekt: Oswald Almqvist.

öppen dag. Där industrien satte in sin jättekraft måste hantverket vika. Hantverket var fyllt av konstnärlig tradition, det hade tvungits att tjäna konstnärliga syften, det hade oavslått rönt påverkan av sina utövares strävan, generation efter generation, att nå allt högre grad av fulländning, det skänkte form åt ständigt nya konstnärliga strävanden med användande av enkla tekniska hjälpmedel, som icke hindra handen och ögat att prägla föremålen efter individens känsla och uppfattning. Industrin satte maskinen i handens ställe och lämnade intet spelrum för fantasien hos dem, som arbetade vid fabrikationen av identiskt lika föremål eller övervakade en procedur, som automatiskt utjämnade varje spår av individualitet. För byggnadskonsten medförde denna förändring ett förflockande, som på många sätt gav sig tillkänna, framförallt däruti att traditionen slappades, sambandet med det förflutna och därmed också sambandet med omgivningen och med landskapet.

Mest påfallande framträdde detta förhållande hos de byggnader, som voro avsedda att tjäna nya industriella ändamål och i allmänhet hos sådana byggnadsverk, för vilkas skapande teknikens utveckling ställt nya hjälpmedel till förfogande. Att på tekniskt riktigt sätt utnyttja dessa hjälpmedel blev målet för byggnadsteknikernas

Från Forshuvudforsens kraftverk.

Arkitekt: Oswald Almqvist.

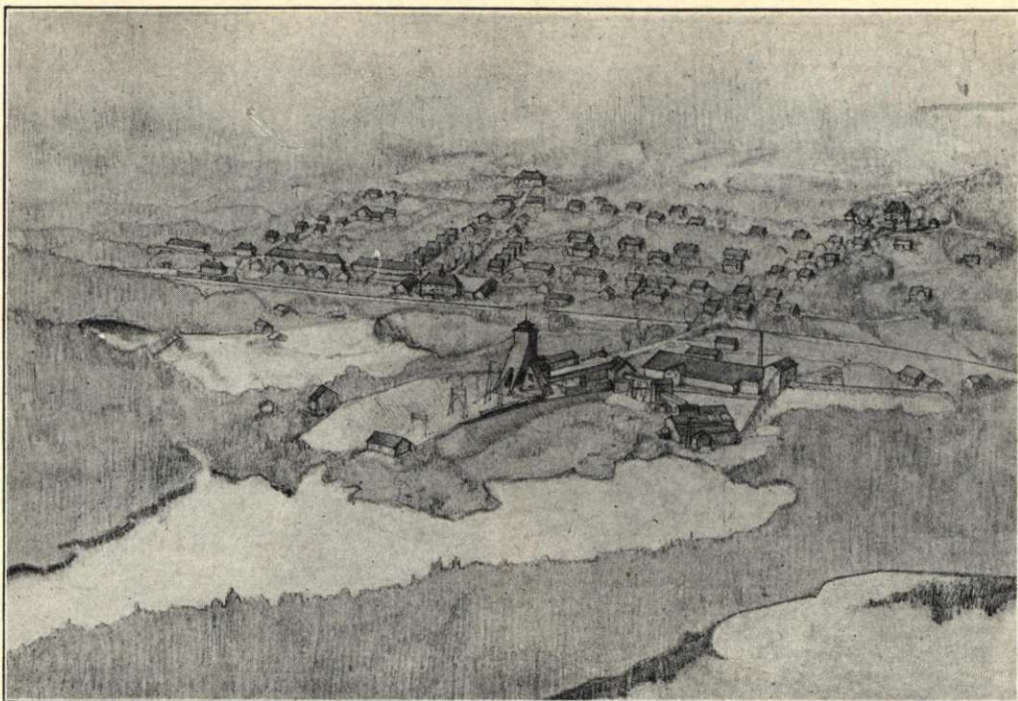

Transformator vid Domnarvet.

Arkitekt: Oswald Almqvist.

fullt lovliga och även konstnärligt sett fullt riktiga strävan; men en byggnad är något mer än ett industriellt föremål. I en maskin, ett fordon, ett verktyg kan tekniken fullt ut förverkliga sin idé utan hänsyn till utomstående betingelser, icke så i en byggnad. En byggnad är bunden vid den omgivning, det stycke natur eller det samhälle, där den infogats, den måste söka anslutning till denna sin omgivning, om den vill konstnärligt hävda sin plats däri. Den kan på sin höjd dominera i omgivningen nämligen om den frigör och förklarar något av dess stämning och samlar sig till ett förkroppsligande av dess väsen, men den kan icke ostraffat isolera sig från denna, icke såsom maskinen göra anspråk på att betraktas och bedömas uteslutande som en teknisk produkt med sitt värde helt och hållet beroende av sina egenskaper som sådan, ty omgivningen ställer obönhörligt vissa krav, som måste likvideras.

Det enkla boningshuset i stad och på landet har sin ställning till omgivningen på förhand anvisad, den måste underordna sig denna. Varje försök att dominera, att

Riddarhyttans gruvsamhälle.

Arkitekter: Melchior Wernstedt och Tage William-Olsson.

tränga sig fram i förgrunden och bryta sig ut måste bli ödesdigert i första hand för byggnaden själv. Oändligt mycket har under de sista decennierna felats i det avseendet, och om man frågar sig, varav det disharmoniska intrycket kommer, som man så ofta erfar inför en ny eller halvgammal byggnad eller ett uppväxande samhälle, blir svaret mycket ofta detta: därav att ingen samhörighet råder mellan det nya och det förut bestående, landskapet, bygden, som anger grundtonen. Och om förmågan brister redan för de enkla boningshusens anpassning, där traditionen dock ligger klar sedan tidernas begynnelse, hur mycket svårare skall det då icke vara att bringa till samklang med omgivningen alla dessa byggnadsverk av långt större mått och med helt nya uppgifter, som industrien kräver och för vilka den moderna byggnadstekniken ställt helt nya material och konstruktionsmetoder till förfogande? Detta sista gäller icke blott byggnader för industriens egna ändamål, de nya materialen och konstruktionerna ha tagits i anspråk för tekniska uppgifter, som alla tider haft att lösa, men som den materiella utvecklingen låtit växa ut och taga dimensioner, varöver endast den moderna ingenjörsvetenskapen förmått göra sig till herre.

I början av förra året ägnades i denna tidskrift en artikel åt ingenjörbyggnads-

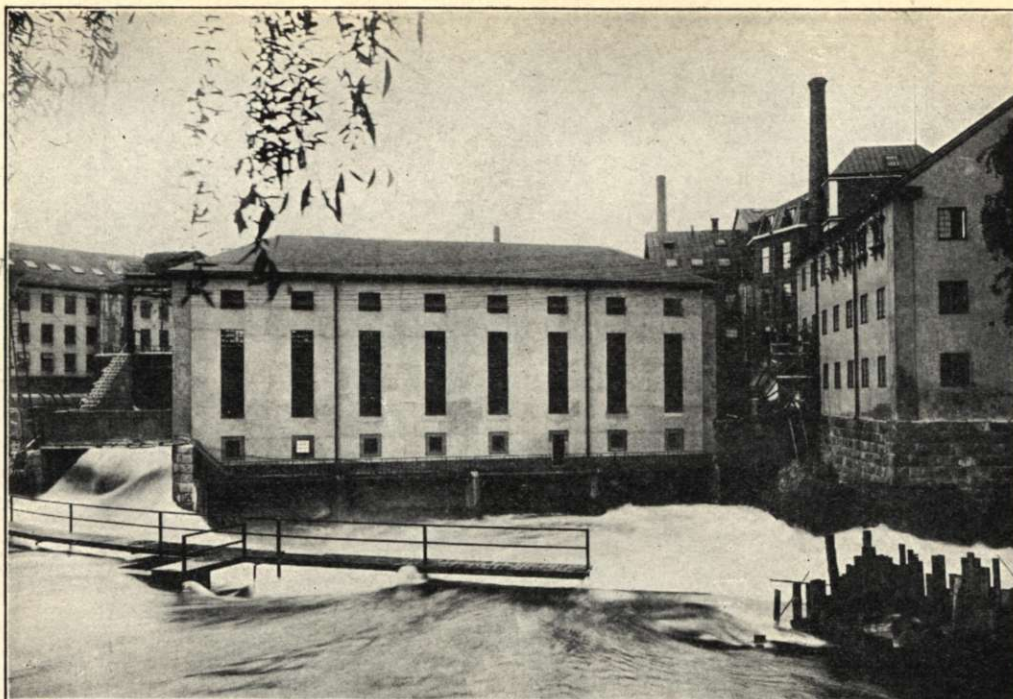

Alarik Larssons schakt vid Riddarhyttan.

Arkitekter: Melchior Wernstedt och Tage William-Olsson.

konsten och dess förhållande till hembygdsvården¹⁾), varvid redogjordes för ett arbete, som upptagits i Tyskland med syfte att åstadkomma en omfattande samling avbildningar av ingenjörbyggnader, som icke blott på tillfredsställande sätt löst de tekniska och ekonomiska problemen, utan där även hembygdsvårdens fordringar beaktats. Att bringa dessa intressen till samklang är en tanke, som numera börjat vinna insteg, men som i modern tid länge ansågs allt för djärv. Man har gjort gällande, att ett oförsonligt motsatsförhållande råder dem emellan, som vid en uppkommen konflikt endast kan resultera i att det ena intresset helt måste vika för det andra, och

¹⁾ FRITJOF HAZELIUS: Ingenjörbyggnadskonst. Tidskr. f. hembygdsv. 1923. s. 33 o. f.

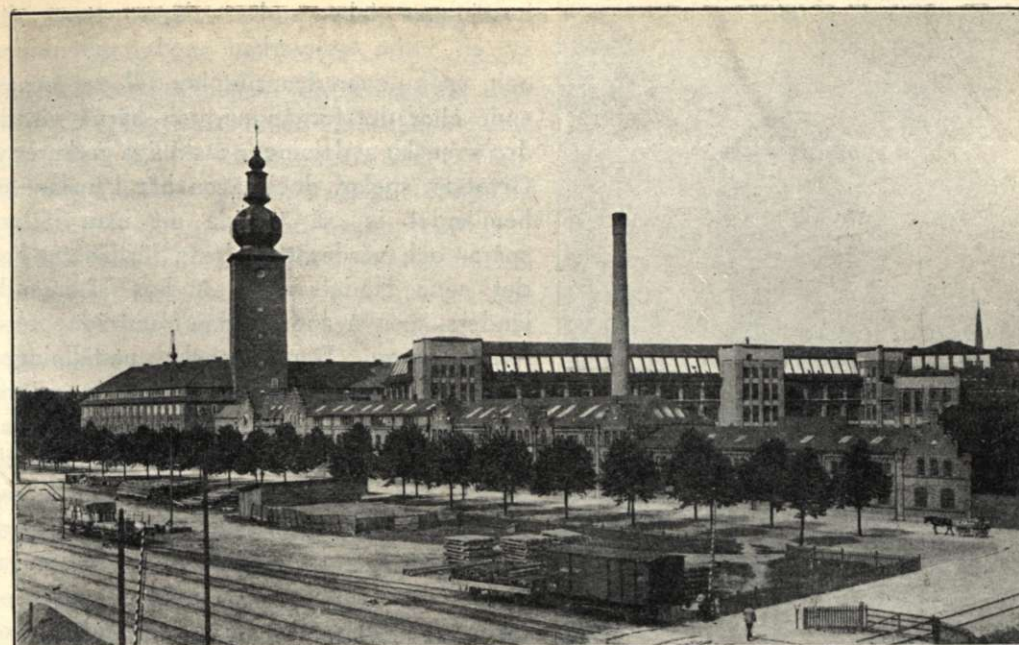

Kraftverk vid Holmens bruk i Norrköping.

Arkitekt: Ivar Tengbom.

det säger sig självt, att de materiella intressena i de flesta fall avgå med seger. Det råder dock intet tvivel om att en annan uppfattning börjat göra sig hörd och att blicken mera allmänt öppnats för sambandet mellan ingenjörskonstens skapelser och den landskaps- eller samhällsbild, där de bryta in och som de stundom väsentligt omdana. Den tid borde vara förbi, då man i dessa byggnader såg ett nödvändigt ont, ett offer, som den värnlösa naturen eller den organiskt framvuxna, av historia och tradition präglade samhällsbilden måste bringa åt det materiella framåtskridandet. Det är numera tydligt, att denna art av byggnadsverksamhet icke kan göra anspråk på att ställas utanför de anständighetskrav, som böra gälla för allt byggande, och att en sådan särställning alls icke motiveras av det praktiska ändamålet; ja, det är uppenbart, att ingenjörsvetenskapen ställt byggnadskonsten inför problem, som — rätt lösta — kunna ge upphov till skapelser av säregen, stundom storslagen skönhet.

Ett starkt intryck därav skänka flere av de bilder, varmed ovannämnda uppsats i tidskriften illustreras, och som hämtats från den tyska samlingen av ingenjörskonstnader. Att denna samling måste äga det största värde ej blott för dem, som syssla med dessa problem, utan även för den allmänhet, som hyser intresse för hembygdsvården

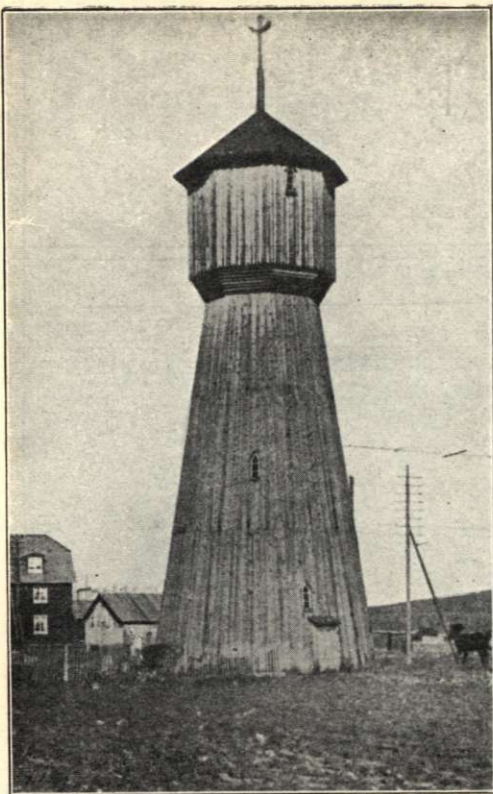

A S E A:s fabriksbyggnader i Västerås.

Arkitekt: Erik Hahr.

i vad den rör bevarandet av landskapets eller samhällenas skönhet, är uppenbart, och att i vårt land visa denna samling eller det urval från desamma, som finnes uppmonterat såsom vandringsutställning, har därför varit en uppgift i hembygdsvårdens intresse. På initiativ av sekreteraren i Samfundet för hembygdsvård Fritjof Hazelius har också under hösten en utställning ägt rum i konstakademiens byggnad i Stockholm, omfattande dels den tyska vandringsutställningen, dels ett stort antal avbildningar av svensk ingenjörskonst huvudsakligen från nyare men även från äldre tid.

Det kunde tyckas, som om den på kort tid hopbragta svenska samlingen skulle haft svårt att göra sig gällande vid sidan av det väldiga tyska materialet med bilder icke blott från Tyskland utan från alla de stora industriländerna, enhetligt och systematiskt ordnat, men så blev knappast fallet. Givetvis berodde ju detta i viss mån på det större intresse, som det egna landet väcker, men den svenska avdelningen inneslöt otvivelaktigt föremål, som även rent sakligt kunde ställas vid sidan av det bästa från utlandet. De grandiosa måtten är visserligen en faktor av betydelse, där kraften och dristigheten förkropppligas, och av sådana byggnadsverk äger vårt land icke mycket jämfört med de större industriländerna, men det konstnärliga värdet

Vattentorn i Domnarvet.
Arkitekt: Osvald Almqvist.

halft romantisk dräkt. Av denna riktning återfann man litet hos den svenska utställningen och nästan intet hos den tyska. Däremot var på den senare rikligt företrädd en annan, helt motsatt riktning, nämligen den hänsynslöst rationella, där ändamål och material ensamma tillåtit forma byggnaden. Det skall icke förnekas, att man bland representanterna för denna riktning finner förträffliga skapelser, som förmå behärska sin omgivning, men att så är förhållandet, är man snarast benägen att tillskriva slumpen.

Bäst motiverad ter sig denna riktning, där det gäller föremål, vilkas ändamål närmar sig maskinens, eller där den tekniska funktionen ligger klar och påtaglig. Av de många lyft- och traverskranar av olika slag och ofta med jättelika dimensioner och de mest fantastiska skapnader, som det tyska materialet innesluter, finnas några av utomordentlig verkan. Den stora traverskranen från de kaiserliga japanska stålverken, som avbildas i förutnämnda artikel i denna tidskrift, är en sådan¹⁾. Dess ofantliga, vågrätt utsträckta stålarmar, burna av det fina, lätta gallerverket, skänka en obe-

¹⁾ O. a. a. sid. 46.

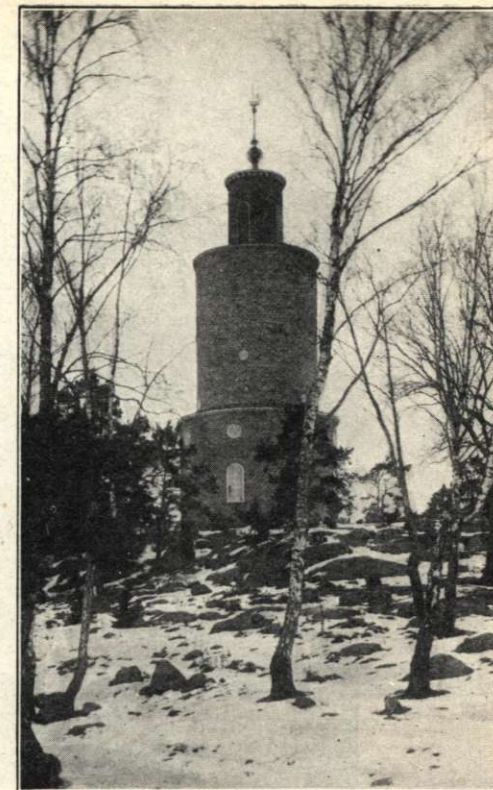
bestämmas icke endast därav utan ofta av en intim samverkan med omgivningen och en kultiverad anslutning till det bestående eller det förgångna, och härpå visade den svenska avdelningen åtskilliga goda prov. Givetvis spelar dock även här känslan för hemlandet in, så tillvida att man lättare spårar och värdesätter dessa förtjänster hos det egna landets alster än hos främmande länders, men å andra sidan framträda också felen lättare. Den svenska utställningen har icke avsett att ge en bild av ingenjör-byggnadskonstens historiska utveckling utan snarare en uppvisning av dess nuvarande ståndpunkt, kompletterad med några avbildningar från tiden före industrialismens genombrott. Dessa gamla bilder av magasin, kvarnar och broar utgjorde dock en förträfflig bakgrund till de nutida. Den strama hållning, den fortifikatoriskt gedigna uppbyggnaden, den allvarliga arkitekturen hava föga gemensamt med den riktning, som senare framträdde, då man ryggade tillbaka för att låta byggnaden gälla för vad den var och sökte kläda den i en stundom helt neutral och alldaglig, stundom

skrivlig känsla av jämvikt och tona som en återklang från de horisontala, perspektiviskt sammanlöpande järnsträngarna, över vilka de glida fram. Även i kraftledningarna, som eljest så ofta brutalt skära sönder landskapet, kan den geniala tanken, förmedlad endast och allenast av den nakna, rent matematiskt frameducerade konstruktionen, någon gång finna ett klart och övertygande uttryck i samklang med omgivningen, där trådarna rytmiskt föras fram av lätta gallerverkstolpar snörrätt över den vida slätten.

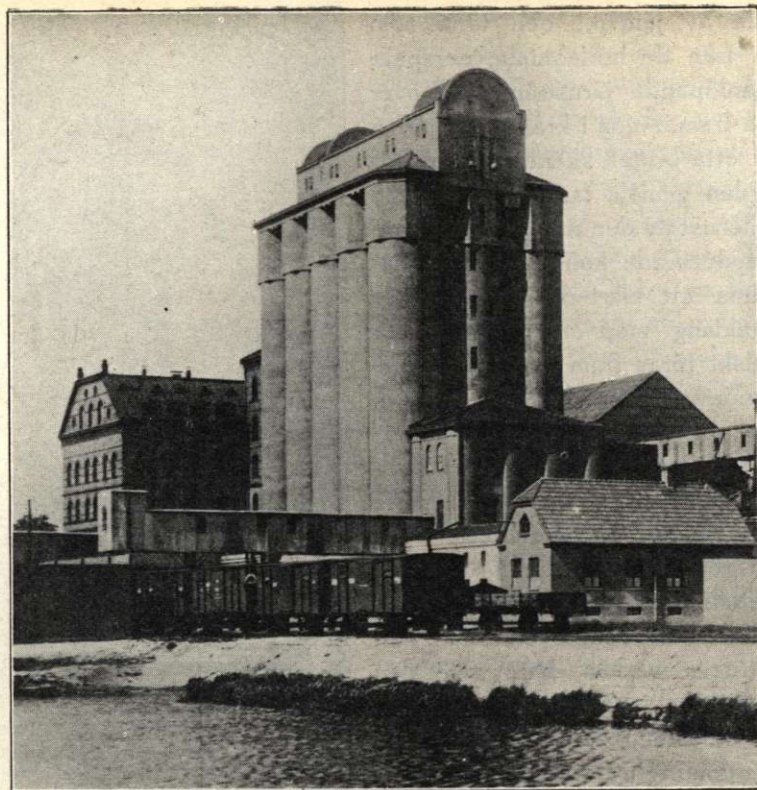
Det samma gäller i viss mån om broarnas luftiga bågspann, mest ifråga om järnbroarna, nämligen i de sällsynta fall, då konstruktionen besitter enkelhet och klarhet nog, men här gör sig eljest den jordbundna karaktären redan märkbar. I den gamla, murade stenbron är denna karaktär helt dominerande, dess verkan beror av den fasthet och tyngd, varmed den vilar på pelare och landfästen, och på den känsla av obruten samhörighet med fasta marken, som själva materialet inger. Hos den armerade betongbron är detta samband icke längre lika starkt, och den instinktiva trygghetskänsla, som stenbron inger, kan icke uppnås med ett skal av sten kring en kärna av armerad betong, ty det bärande materialet besitter egenskaper, varöver stenen icke föfogar. Ju mer dessa egenskaper komma till sin rätt i konstruktionen, ju större trohet denna visar mot materialet, ju mer den frigör sig från stenbrons mått och former, desto klarare framstår dess idé och desto lättare återvinnes trygghetskänslan. Men systemet måste genomföras enkelt och kontinuerligt utan tvära avbrott och svårförstådda övergångar, om en harmonisk verkan skall uppnås. I vårt land synes ännu Skurubron¹⁾ behålla en rangplats, som den hävdar även vid jämförelse med liknande broar i andra länder, ty dess måttförhållanden ansluta sig beundransvärt väl till omgivningen, och den sunda konstruktionen adlas av en rytm, som förefaller liksom avlyssnad ur landskapet.

Om det utländska materialet på utställningen i stor omfattning visade prov på byggnadsverk av överväldigande dimensioner, saknade ej heller den svenska avdel-

¹⁾ Avb. i Tidskr. f. hembygdsv. 1923. s. 37.

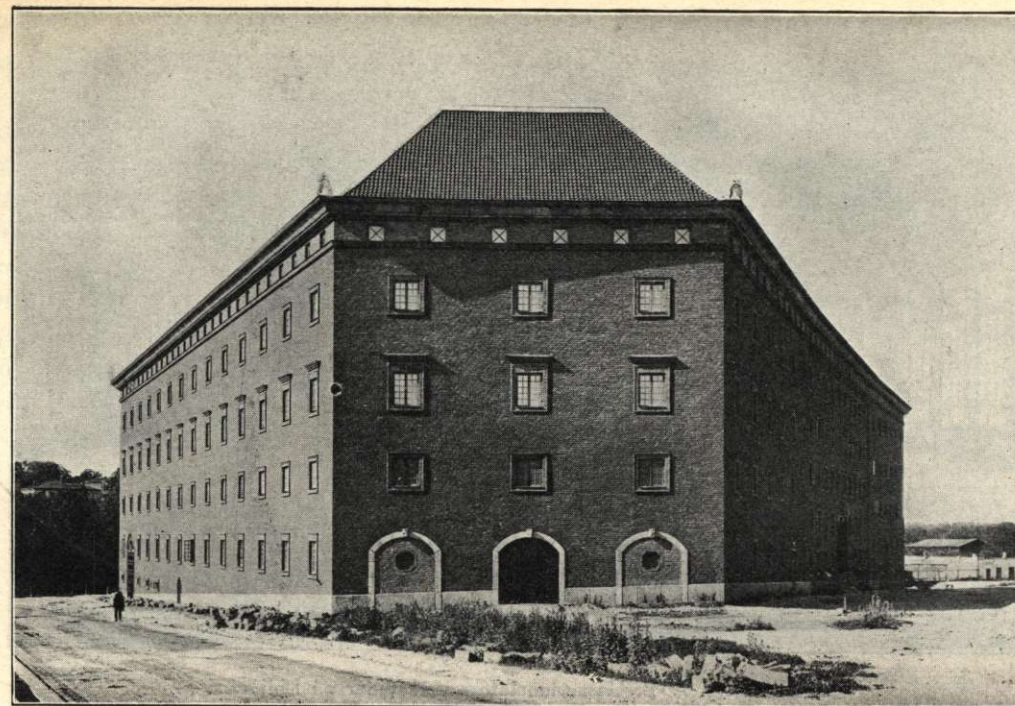
Vattentorn i Vaxholm.
Arkitekt: Cyrillus Johansson.

Kornsilo i Kristianstad.
Arkitekt: L. P. Håkansson.

ningen sådana. Kraftverken vid Porjus och Forshuvudforsen äro skapelser av imponerande verkan. Man skulle knappast tro, att anläggningar av detta slag lämna plats för någon lokal eller ens nationell betoning, de tekniska metoderna och anordningarna äro ju gemensam egendom för hela världens ingenjörskonst, endast landskapet varierar, men utställningen gav vittnesbörd om att skilda länders kultur även här förmår göra sig gällande. Fördämningarna mot Ganges vattenmassor kunna icke förväxlas med de tyska kraftverkens dammbyggnader, och byggnaderna vid Forshuvudforsen visa en utpräglad svensk karaktär, ja, t. o. m. den lustiga, gensträviga spelbocken röjer släktskap med folklynnets i Dalom.

Den mest utpräglade lokalfärgen finner man dock hos gruvbyggnaderna. Icke på många områden har ingenjörskonsten från äldre tider uppnått en så egenartad prägel som just i anläggningar tillhörande de gamla gruvorna och järnbruken i Bergslagen, och en oersättlig skada vore det, om den moderna utvecklingen ut-

Vin- och spritcentralens lagerhus i Stockholm.
Arkitekt Cyrillus Johansson.

plånade dessa i både tekniskt och konstnärligt hänseende lika värdefulla rester från det förflutna. Här finnes en verklig tradition att bygga på, och det är en sann glädje att finna, huru väl denna tillvaratagits i de nya eller projekterade anläggningar, som visades på utställningen, och hur förträffligt de gamla formerna låta anpassa sig till helt moderna ändamål. Till stor del förklaras detta av att träet i allmänhet bibehållits såsom byggnadsmaterial, men ingalunda endast därav. Utan en säker stilkänsla skapas icke moderna industribyggnader med så utpräglad bergslagskaraktär som anläggningarna vid Riddarhyttan, Långbanshyttan och Garpenberg.

Andra goda represensanter för moderna ingenjörbyggnader med avsiktlig lokal prägel finner man bland vattentornen. Den lilla vita cylindern från Lunds vattenverk med sin sylformiga takprydnad, litet leksaksaktig men fullt okonstlad, lokaliserar man utan svårighet till den skånska slättbygden, och vattentornet i Vaxholm, i och för sig en utmärkt byggnad, rytmisk och ståtlig till sin resning, röjer säkert icke omedvetet sin släktskap med skärgårdens fyrtorn. God anslutning till omgivningen ehuru utan utpräglad lokal betoning till sin formgivning visa byggnaderna för

Interiör från A.-B. Gasaccumulators verkstäder på Lidingön.

Arkitekt: Erik Hahr.

Holmens bruk i Norrköping och Aseas byggnader i Västerås¹⁾, för att nämna något bland det bästa i sitt slag på utställningen. En byggnad med internationell prägel och en god representant för en modifierat rationell riktning är kornsilon i Kristianstad, mäktig och imponerande med alla förutsättningar att dominera. Nämner man därtill Vin- och spritcentralens nya lagerhus i Stockholm, har man tangerat den gräns, där ingenjörskonsten och den förnäma, monumentala arkitekturen mötas. Fri från varje ovidkommande arkitektonisk utsmyckning men med en nobel och kultiverad detaljbehandling ger byggnaden sitt ändamål tillkänna endast genom sin tunga, slutna massa, ytterligare framhövd av det mörka teglets mustiga färgverkan.

Den svenska avdelningen hade på ett vackert och överskådligt sätt ordnats av fil. lic. Fritjof Hazelius under medverkan av fil. lic. Nils G. Wollin och arkitekten John Åkerlund, den tyska av dr. ing. W. Lindner, sekreterare i tyska hembygdsförbundet.

En utställning som denna kan knappast påräkna den stora allmänhetens intresse. För det stora, indifferent flertalet bjuder den inga sensationer, de konstnärligt eller arkitektoniskt lagda stötas bort av det industriella inslaget och de industriellt och tekniskt intresserade lockas icke av den konstnärliga anstrykningen. Men sin uppgift

¹⁾ Även avb. i Tidskr. f. hembygdsv. 1924. s. 95.

fyller den likväl, ty dess blotta tillvaro verkar väckande, och de på området verk-samma krafterna kunna icke undgå att beröras av densamma.

Utställningen har i själva verket visat, att starka krafter äro inriktade på att åstad-komma en försoning mellan den materiella utvecklingens oemotståndliga frammarsch och de hinder, som värden om hemlandets trevnad och skönhet måste resa. Till en sådan försoning måste utvecklingen föra, ty liksom vetenskapen förstått att under-lägga sig naturens dolda krafter och tvungit dem att tjäna dess syften, så måste konsten förädla de byggnadsverk, som vetenskapen givit innehåll och tekniken format efter statiska och ekonomiska lagar. Denna uppgift är svår, oändligt svår, ty den kräver icke blott förståelse för dessa lagar och förmåga att låta dem framträda i förenklad gestalt med övertygande sanning och klarhet, utan den ställer även kravet på hänsyn till omgivningen, känsla för det väsentliga däri och förmåga av anpassning.

ETT OCH ANNAT OM NAMNGIVNING I STÄDER

AV ARKIVARIEN OSCAR LJUNGSTRÖM, STOCKHOLM

BENÄMNINGEN GATA FÖR TRAFIKLED SYNES FÖRST HAVA UPPKOMMIT i Stockholm under den senare medeltiden. I det äldsta Stockholm användes ursprungligen helt enkelt beteckningen *väg*, och ännu 1444 förekommer i gamla handlingar namnet *Gårdjäknevägen* som exempel. Naturligtvis hade den tidigaste bebyggelsen här lika lite några namn på sina vägar och prång som i ett nutida mindre fiskläge eller i en by. Dock redan på 1300-talet hade Stockholm, tätare bebyggt inom sina murar, börjat få namn på en del trafikleder. De betecknades nu omväxlande som gata, gränd, väg eller brink. Från de genomgående gatorna som stam utgingo gränderna som grenbildningar. Vad beträffar ordet brink ha några forskare velat hävda, att det i Stockholm fått en särbemärkelse, då brinkarna i staden mellan broarna alla fordomdags utgingo från stadsportarna, och voro dubbelbackar. Ännu kvarstå tvenne sådana typiska brinkar, nämligen *Köpmanbrinken* och *Benickebrinken*. Emellertid synes den enklaste förklaringen ligga däri, att Stockholm naturligtvis byggde sin mur längs övre kanten av kullen, varpå staden låg, d. v. s. längs *brinken* som steg från stranden. De enda mera betydande backarna eller brinkarna kommo sålunda att löpa ut från stadsportarna, där de enligt kända befästningsregler delades åt båda håll nära muren. Härtill må läggas, att namn på brink även flerstädes förekommo utom den gamla staden, sedan "malmarna" blivit bebyggda. Så var *Styckgjutarebrinken* under minst ett och ett halvt århundrade och ännu i mediet av 1800-talet Hamngatsbackens namn.

I en gammal befäst stad som Stockholm, trängd inom sina murar, tóg namngivningen ursprungligen något olika form mot i de öppna städerna. Några medeltida namn i Stockholm ha bibehållit sig till våra dagar. Namnen äro ofta en värdefull historisk källa. Vid *Svartmangatan* — 1430 kallad Svartbrödragatan — låg t. ex. det forna svartbrödra- (dominikaner-) klostret; och vid *Köpmangatan*, vilket namn i handlingar kan spåras bakåt till 1323, men säkerligen är åtskilligt äldre, ha vi att söka de lybeckska köpmännens första bopålar, då de under konung Knut Eriksson 1173—79 fingo handelsrättigheter i landet. *Järntorget* är lika så ett åldrigt namn, och inristar faktum, att Stockholms tillväxt och glans förnämligast förskrivit sig från dess trade som stapelplats för det svenska järnet.

Från början ha namnen i våra städer mycket enkelt uppslag samt ha tillkommit spontant och efter hand. Så vanliga namn som *Stortorget*, *Storgatan*, *Nygatan*, *Hamngatan* m. fl. äro exempel härpå. *Kyrko-* och *Brogator* lika så. Inom det äldre Stockholm finnes anmärkningsvärt nog ingen Storgata, så vida ej Svartmangatan, som faktiskt varit dess Storgata, även kallats så. Här slog sig företrädesvis stadens förnämigheter ned sedan gammalt, och den sammanfaller även med den allra äldsta stråkvägen söder ifrån över stadsholmens ås mot Uppsala. *Långgator* och *Tvärgränder* förekomma som namnsammansättningar i flera städer, och förklaringen på *Norreports-gatan*, *Smedjegatan* och *Skomakaregatan* är enkel. Sistskrivna namn upplysa om och ha sin upprinnelse i, att de olika yrkesidkarna under skräväsandets äldre tider gärna höllo till vid sina särskilda stråk. *Kungs-* och *Drottninggator* tillhöra däremot ett annat namnskick och torde vara okända före 1600-talet.

I äldre tider benämndes sällan *gator* (men väl gränder) efter personnamn. Händet, kom det — analogt med yrkesnamnen — endast därav att personen bodde vid gatan. Vid *Baggensgatan* t. ex. bodde amiralen Jakob Bagge. I Stockholm finnes först 1760 ett fall (*Adolf Fredriks torg*), då man med namnet avsett att hedra personen. Detta namnskick har däremot i senare tider fått stor utbredning, och sådana namn som *Sturegatan*, *Birgerjarlsgatan* etc. angiva på intet sätt att personerna haft något med platsen att göra. Ett undantag är *Bellmansgatan*, där Bellman föddes.

Gränderna i gamla Stockholm buro däremot vanligen personnamn (ex. *Göran Helsing's gränd*). Ända till 1600-talets mitt fingo gränderna även titt och ofta byta namn, ty detta rättades efter varje ny ägare till förnämsta hörnhuset vid gatan, från vilken gränden löpte ut. Efter sistnämnda tid ha vi ännu kvar en del då gällande grändnamn.

Kvarternamn i städerna ha bildats långt senare än de omslutande gatunamnen. Deras första tillkomst i Stockholm daterar sig från drottning Kristinas tid och avspeglar den lärda andan vid hennes hov. Inom gamla stadens centrala delar synas sålunda namnen vara hämtade från stjärnbilderna på himlavalvet, vilkas inbördes lägen kvarteren även intaga. I ytterdelarna utökades samlingen vidare med andra namn ur den antika mytologien. I staden mellan broarna uppbär sålunda kvarteren en kategori av uteslutande dylika namn. Inom de övriga stadsdelarna, där kvarternamn tillkommo efter hand, blevo uppslagen skiftande. Så t. ex. omfattade kv. *Bryggaren* fordomdags ett bryggeri, och kategorien Uttern, Sjöräen, Snäcken etc. utefter Norrmalms södra strand ha sitt givna ursprung ur vattenriket. Även personnamn lämnade uppslag. Ett sådant namn som *Åskslaget* antyder säkerligen en faktisk upprinnelse och utvisar sinne för originalitet. Kvarteren *Gropen*, *Klippan*, *Kumlet*, *Näckström*, *Sandbacken* och *Träsket* upplysa, att man i kvarternamn även sökte tillvarata topografiska särmärken. Ett kvarter fick det sammansatta namnet *Adam och Eva* efter därinom fordom belägna tvenne väderkvarnar, som folkhumorn döpt.

Byggnadsstadgan för rikets städer av år 1875, som medförde ett reglementerat

stadsplaneväsen, kan sägas markera den nya tiden för städernas namnskick. Linjalens estetik, som i medlet av 1600-talet redan börjat bearbeta våra stadsbilder, firade nu höjdpunkten av sina orgier, och medförde även en förflackning av namngivningen, då man med föga fantasi och minimal pietet för det gamla gick till verket att uppfinna namn i mängd för nya och förändrade gator i stadsplanenätet. En hälsosam reaktion har dock numera inställt sig, och man tar varning av 80-talets stockholmsförsyndelser, då man slätade ut sådana namn som *Trebackarlånggatan*, *Besvärsgatan*, *Tullportsgatan* och *Ladugårdslandet*.

Stadsplanerna framgå ej heller numera med sprängteknikens suveräna okänslighet för terräng och natur. Men då de i snabba drag utsträckas över blomstrande villasamhällen samt skogar och fält, där forna stadsbilders färre och raka gator ersätts med ett nät av små och buktande, kräver den även en utökning i förut okänd grad av resurserna för namngivning. Hundratals namn skola bildas, där ännu ingen bebyggelse finnes. Senast har namnfrågorna aktualiserats genom 1918 års fastighetsregisterförordning, som medfört en namrevision inom Sveriges alla städer. Man har lite varstans tillsatt kommittéer och namnberedningar. För stad har namngivningskonsten fått en ny era, varom även det livliga intresset hos allmänheten för namnfrågorna vittnar.

Det är givet, att namnsättning i våra dagar bör givas underlag av en medveten kultursträvan. Men då här är fråga om nydaning, uppfinning, måste enligt mitt förmenande litterära personligheter med skaparförmåga tillkallas i större utsträckning än hittills skett. Visserligen lägger ej vår tid samma vikt vid ett namn som de gamla egyptierna, vilka tillskrev det en rent magisk effekt. Den som kände ett tings rätta namn kunde även behärska tingets väsen. Men lika fullt ligger det något i Fausts svar till Mefistofeles på dennes fråga om namn och väsen:

“Hos er, i herrar, lär det bruket råda
Att bära namn, som väsendet förråda:
'Fördärvarn', 'lögnarn', 'fluguguden',
Här framgå väsendet ur ljuven.”

Ganska visst är även, att en Orts nomenklatur skänker ett betydelsefullt bidrag till bildandet av dess karaktär under tidernas längd.

Den moderna namngivningskonsten i stad bör visserligen som den gamla bygga på det faktiska (då allt), ja den bör genom *system* bliva mer praktisk. Men den får likväl ej försumma stämningvärden, och kan lokalt bliva en *meddelelse* i namnbunden form. Givetvis vill den bevara äldre värden av sådant slag och även — där ej stora praktiska hinder möta — “återställa rättfärdigheten”, där en banalisering gått fram och brutit ned. Ur sådan synvinkel få sentillkomna krav på namnförändringar sådana som *Ulricehamn* till *Bogesund* och *Kristiania* till *Oslo* ses; men böra de bedömas utan hänsyn till namnens ålder. Att ett namn är gammalt och ursprung-

ligt är ej skäl — det bör vara ett bättre namn för att motivera utbyte. Starka skäl synas mig andragna för Bogesund, som otvivelaktigt är ett mera kärnfullt ljudande namn och fyller kravet, som här nedan framhålles, att vara topografiskt betecknande. Oslo har fördelen att vara kort och är säkerligen mera tilltalande för den norska anden.

I motsatt riktning är ej heller ett namns ålder ett avgörande skäl för dess bibehållande. Vad som är fult eller olämpligt blir sällan bättre av ålder. Mellan Stora Essingen och Brommalandet finnes t. ex. ett sund som sedan gammalt av Mälarskeppare burleskt blivit döpt till *Oxhålet*. Sällan uttalat har namnet dugt, men då sundet nu kommit inom Stockholms hank och stör, samt vackra villasamhällen växt upp vid dess skogiga stränder, får namnet en annan vikt. Skall man bada i Oxhålet? Vill man från sin veranda visa på den vackra utsikten genom Oxhålet? Här tala estetiska skäl för en namnändring.

Som stämning ur gången tid ha de fornnordiska namnen naturligt nog vunnit anklang. Inom Djursholm blev Viktor Rydberg (där bosatt) uppslagsgivare för en rad sådana. Ex. *Ysätervägen*, *Svalnäs vägen*, *Burestigen* etc. Men sådana försök få ej gå ensidigt fram, så att fästet i terräng och lokalhistoria försummas. Härtill återkommer jag.

Om principer för ny namngivning i stad få uppställas, är den första naturligtvis, att namnligheter ej må förekomma. Men psykologiskt visar det sig, att även andra orsaker till förväxling böra undvikas. Den viktigaste är *begreppslikheter*. Så t. ex. förblandas lätt i minnet namn, som endast skiljas genom *väderstrecksbeteckning* eller genom *lilla* och *stora*. De olika väderstrecken tillhöra alla en och samma mycket homogena begreppskategori. Stora och lilla lika så. Exempel i Stockholm äro *Klara östra*, *västra*, *norra* och *södra kyrkogator* samt *Stora* och *Lilla Vattugatorna*, vilka ständigt ge anledning till sammanblandning, då en adress skall hållas i minnet.

Där under 16—1800-talen sådana olämpliga namndistinktioner bildats, har det uteslutande berott av okultiverade lättvindighetsskäl. Man har ej mödat sig med uppfinnandet av ett nytt namn, då man med en smula logisk heder kunnat komma från saken genom tillägg av ett lilla och stora eller östra och västra. Här och var finner man ännu, att samma grunda logik verkar bestickande och vill tillskapa ett östra som pendang till ett förut befintligt västra. Sådan logik hör likväl ej hemma i namngivningskonsten av ovan anförda skäl. Det är ej alls nödvändigt att ha ett Norrtörn, därför att ett Södertörn finnes. Ej heller en Söderbro, därför att en Norrbro finnes. Väderstrecksorienteringen blir även lätt omtvistlig. Vad som legat i öster blir snart väster, om staden tillväxer öster ut. Här är ej meningen att dogmatiskt i varje fall utdöma väderstrecksbeteckning. De hävdvunna Norr- och Södermalm i Stockholm, som skiljas åt av ett för alla tider markerande brett vattendrag, kan det givetvis ej bli fråga om att utdöma. Men ang. ovannämnda Klaragator är frågan

starkt före i Stockholms stadsfullmäktige, och synes sannolikt att ändring kommer att ske.

Nästa regel torde vara, att namnet skall passa till föremålet. Förmämsta medlet härför är betecknande namnefterleder (ex. *gata, väg, stig, led, gränd*¹⁾, *gång, backe, lid, brink, trappa, strand, brant, park, berg, torg, plan* o. s. v.). Här påkallar behovet av smidiga ljudkombinationer²⁾ och omväxling samt nya skiljande moment en utvidgning av förrådet på lokalisering efterleder (ex. *dunge, lund, linda, äng, löt, bryn, slänt, fall, skans* — *Birgerskansen* vid Stockholms stadshus — *klint, kulle, hammar, sten, vinkel, krok, stråk, tun* etc.). Det för ändamålet föga svenska *plats* torde böra undvikas, såvida det ej är fråga om platsen för en sak som även ingår i namnet (ex. *Marknadsplatsen* eller *Tornplatsen* — den senare en plats på vars mitt då ett fristående torn skulle vara uppfört). Goda gamla ord kunna där det passar tagas upp på nytt.

Angående efterlederna *gata, väg* och *stig* har man i Stockholm tyvärr brukat dem mest som det fallit sig. Det vore likväl önskvärt, om de kunde göras systematiskt betecknande för olika slag av trafikleder. Undertecknad har försökt att införa en skiljaktighet: *gata* för mera raka och tätbebyggda trafikleder, *väg* och *stig* för slingrande — det sistnämnda för smalare leder. Härdvunnet i Stockholm är dock *väg* även för stora avenyer (ex. *Valhallavägen, Narvavägen*).

Av namnefterleder böra de föredragas, som s. a. s. förankra namnet topografiskt eller lokalt. *Storkyrkobrinken* (en backe upp till Storkyrkan i Stockholm) är därför att föredraga framför *Mäster Olovs gata* som föreslagits, och som ju för åskådningen kan vara en kilometer gata var som helst. En liten plan med brunn å Stockholms ytterområde i en miljö av Jul-namn, och som prydes legendariskt med bilder ur Staffanssagan, har fått namnet *Fem fålars brunn*, ej plan, genom vilken sistnämnda efterled platsens förmämsta särmarke skulle borttappas. Namnefterleden för en kort trafikled med markerad backe bör vara *backe*, ej *gata*. En gångväg vid det forna myntet å Riddarholmen, Stockholm, är av samma skäl föreslagen att kallas *Myntesvenstrappan*, ej *gången*, fast trappan fyller blott $\frac{1}{3}$ av längden.

Sistnämnda exempel leder även till önskemålet (nästa princip), att namnet lämpligtvis bör ha förankring i lokal *historia* (här myntet; "myntesvennerna" bodde även på holmen). *Lokalfärgen* bör även framstå. En försiktig arkaisering bör härvid stundom vara tillåtlig, om den betingas av ställets historia och beskaffenhet. Några vilja dog-

¹⁾ För att ej borttappa det enda skiljemärket för namn på små trafikleder har man mångenstädes i Stockholm — även i villaområden — använt den betecknande efterleden *gränd* (ex. *Videgränd, Valt-hornsgränd, Gröndalsgränd*). Ett särmarke mellan namn på en lång gata eller väg samt en liten och kort kan ej undvaras. Intrycket, som stundom förbinder gränd med obehagliga förhållanden, kommer snart att försvinna, då ordet vinner tillämpning inom prydliga trädgårdsstäder och hygien i gamla gränder förbättras.

²⁾ *Drömliden* (Stockholm) är t. ex. ett vackert namn, under det att *Drömbacken* ej alls skulle duga.

matiskt förkasta all arkaisering, men namngivningskonsten kan ej härav bindas. Det torde endast vara en fråga om god smak i varje enskilt fall. I fråga om personnamn ha ju i vår tid en mängd gamla namn återupptagits. Varje tid bör tala sitt språk, framhåller man visserligen. Men varje tid *förändrar* även sitt språk och hjälper sig härvid med både nytt och gammalt. Om ett gott ord bortslarvats ur språket, synes ej härur skäl för att det ej kan återuppstå, låt vara i modifierad form. Lokal *personal-historia* ger ofta lättfunna namnuppslag (ex. *Johan Skyttes väg* å Älvsjö, Stockholm, hugfästade gårdens forne ägare). Att återspegla något av ett områdes historia är en av namngivningens kulturella uppgifter.

Är stället minnesrikt (exempel Riddarholmen) bör om lämpligt vid namngivningen utförligare lokal uppdelning av områden iakttagas än eljest, med historisk anpassning av flera namn för att ge liv åt annars döda platser. Här må undras om verklig pietet visats, då man i Stockholm slopat förslaget att kalla vinkelgatan mellan Riddarholmskyrkan och det gamla riksdagshuset, däri ännu "stånderna" samlades, för *Ständernas gata*, och i stället låtit denna ingå i Birger Jarls torg, sålunda förläggande kyrkan (kvarteret Sankt Franciskus) på torget, som härigenom får en monströs utsträckning.

Viktig är *kategoriprincipen*. Topografiska, lokala och lokalhistoriska namnuppslag räcka nästan aldrig. Gatunamnen förankras då vid varandra eller förutbefintliga namn i kategorier, som utbreda sig över områden med lämpligt omfång. Detta praktiska sätt underlättar orienteringen i en stor stad. Kunna på samma gång lokalfärg eller historia tillvaratagas, är det desto bättre. Inom trakten för Brännkyrkaslaget 1518, minner sålunda en kategori av gatu- och kvartersnamn om och upprullar själva striden. Bland gatorna märkas där *Segervägen, Herr Stens väg, Siste riddarens väg, Herr Göstas väg, Bågspännarevägen, Kärrbössevägen*; bland kvarteren: *Vasaleken, Stureslaget, Vapenbraket, Luralåten, Hjälmhugget, Rytta stormen* och *Bysseröken*.

Ehuru korta och blott av ett ord bestående namn äro att föredraga — de giva allmänheten minst besvär — böra ej av detta skäl betydelsefulla och kulturella namnuppslag borttappas. Vid en kort gata bli dock färre adressater betungade, om dess namn är långt. Ett långt namn fordrar en kort gata, och en lång gata ett kort namn, är en paradoxal men god regel.

Det är numera bestämt i författning, att varje byggnadskvarter i stad skall hava sitt särskilda namn. Med byggnadskvarter förstås ett *sammanhängande* komplex av byggnadsmark, som i fastställd eller av ålder bestående stadsplan begränsas av gator eller allmän plats. Tomtkomplexer, skilda åt av gata, få sålunda ej inräknas under ett gemensamt kvartersnamn, så som hittills stundom skett.

Namnsättning av kvarter är ej en så grannliga sak som för gator. De senares namn äro dagligdags i allmänhetens mun, de förras äro väsentligen blott en registersak. Huvudprincipen för kvartersnamnen blir därför kategorien. En trakt får t. ex. trädnamn (kvarteren *Eken, Furan, Björken* etc.). En annan trakt begåvas med blom-

sternamn eller fåglar o. s. v. Naturligtvis är det väl, då även en sådan kategori kvartersnamn kan anknyta sig till platsens historia eller beskaffenhet. Så har skett vid Älvsjö (se ovan!) och vid Ekensberg (Brännkyrka, Stockholm). Vid det senare stället ligger ett gammalt skeppsvarv, och en kategori av skepps- och seglaretermer har där fått bilda kvarters- och gatunamn. (Kvarteren *Stapelbädden*, *Byrdingen*, *Bottenstocken*, *Spantet*, *Storseglet* etc; gator: *Matrosvägen*, *Jungmansgränd*, *Utkiksbacken*, *Kommandotrappan* etc.).

Vid tillämpning i allmänhet av kategoriprincipen får denna ej göras alluppslukande, så att lokala namnuppslag borttappas. Kategorien av namn, hämtade från Jul-seder å Lisebergs ägor (Stockholm), brytes t. ex. lokalt genom kvartersnamnet *Lisebergsgården*¹⁾, omfattande platsen för den gamla manbyggnaden, och genom gatunamnet *Lisebergsvägen*, ledande till gården. Å Älvsjö brytes kategorien av kvarteret *Rot-hugget*, namnet på gärdet, som kvarteret omfattar.

I namngivningen bör ingå en lagom dos originalitet — ett litet hallå, en smula krydda på en och annan liten plats. Exempel *Ura Kaipas lund*, (namnuppslaget ur Heidenstams bok) bland en kategori andra svenska hövdingar. *Lustigkullavägen* går till den forna krogen Lustigkulla (primärt namnuppslag är alltid stället, dit en väg går). *Halaliplan*, föreslaget i Hjorthagsområdet bland andra om jakt minnande gatunamn. *Bummeldungen*, omgivande ett flyttblock. Allt i Stockholms förorter. Av äldre namn i Stockholm kunna i samband härmed nämnas *Urvädersgränd*, *Sista styverns trappor* samt kvarteren *Ormsaltaren* och *Skalmejblåsaren*.

Plats eller gata må undantagsvis få namn, som saknar varje anknytning eller släpande efterled — det bryter av. Exempel i Stockholm: parkern *Sippan* och *Solvändan* samt öppna platsen *Tre liljor* — det sistnämnda dock med en historisk anknytning i ett för länge sen försvunnet vårdshus i närheten med samma namn.

Vad den kulturella namngivningen i våra städer har att kämpa mot, är den tendens till förflackning och banalisering, som stundom allt för mycket besjälar den praktiska verksamhetens män i våra kommunalstyrelser. Ej heller har man fått ögonen nog öppnade för sakens betydelse för att anslå nödiga medel till det maktpåliggande arbetet. I sistberörda avseende fordras framför allt anslag till uppsamlande av historiska och naturnamn. De senare jämte namn på gamla ställen äro i snabbt utdöende i områdena kring våra större städer med deras inflyttade och rörliga befolkning. Vad som skall göras bör därför göras snart.

¹⁾ Kvartersnamnet Lisebergsgården är bättre än bara Liseberg, som betecknar hela egendomen.

L I T T E R A T U R

TURISTFÖRENINGENS ÅRSSKRIFT 1924 — EN NY VÄSTGÖTABOK.

Det kan synas skäligen onödigt att anmäla en sådan bok som Turistföreningens årsskrift. Den har med tiden blivit så spridd, känd och älskad, dess upplaga har tagit sådana proportioner, att den torde vara oberoende av recensioner och även av eventuell kritik. Men ingenting är så bra här i världen, att det inte kan bli bättre, och ingen upplaga är så stor, att man inte önskar den större.

Turistföreningens årsskrift i år är till stor del ägnad åt Västergötland, och ridån för landskapet går upp med några varma ord från dess hertig. Denna plan, att årgångsvis behandla ett landskap framför andra, är en synnerligen lyckad idé. Bildmaterialet är som vanligt förstklassigt, vilket särskilt gäller försättsplanschererna, som avslutas med det lyckligt valda panoramat från Älleberg, där man ser ut över Mösseberg och de andra platåbergen, över högslätten Falan bort över "Nordslätten" ända ut till Kinnekulle. Jag känner bara en utsikt i Västergötland, som kan tävla med eller övergå denna, och det är utsikten från "Kleva klintar" på västsidan av Mösseberg.

Om redaktionens mening varit, att i fråga om Västergötland endast medtaga sådana bilder, som skilja landskapet från alla andra landskap i Sverige, nämligen platåbergens och slätternas egendomliga formationer och samspel — må geograferna säga mig, om det någonstades på hela jorden finnes en sådan natur mer? — Ja, då har den träffat ett gott val. Men anser man, att årsskriften också vill visa, vad som kan finnas av skön natur även i andra delar av landskapet, har den på ett betänkligt sätt misslyckats. Från landskapet söder om Älleberg finnes bland försättsplanschererna en enda bild, nämligen "Torpa gamla stenhus vid Åsunden". Finns då ingen hänförelse utsikt från bergen i södra Västergötland eller från Viskans och Åtrans dalgångar? Ingen trollsk skogssjö i i Mark och Kinds djupa ödemarker? Den som vandrat genom dessa trakter vet, att här nere

möter en egenartad natur, där ljuvhet och leenden möter hårdhet och orubblighet, där uråldrig kultur i bergen möter moderna alster av senaste tidens uppfinningar i de bördiga dalgångarna. Men redaktionen svarar väl mig, att Västergötland är ett stort landskap och att en del av årsskriften måste ägnas åt andra delar av vårt land. Emellertid har mycket av disproportionen utjämnats beträffande bildmaterialet genom den förträffliga uppsatsen "Västgötarnas rike" av Helge Nelson. Författarens intima kännedom om alla delar av Västergötland och hans klara och lättlästa stil gör detta lilla stycke populär geografi till ett mästestycke bland våra landskapsskildringar, och årsboken borde i Västergötland få en utbredd användning såväl för läsning i hemmen som speciell källa för ämnet hembygds-kunskap i våra skolor. Jag tänker då även på flera andra pennor i boken. Framförallt har jag då i minne den, som skrivit om "Svea rikets största arbete", d. v. s. om Trollhättan. Gunnar Andersson ger här en fängslande, till och med genom sina siffror gripande och poesimättad skildring över hur människan tämt denna vilda jätte, denna obundna naturkraft, och gjort den till sin lydige tjänare. Längre var ju Trollhättan vårt lands största sevärdhet, tävlande endast med Falu koppargruva i äldre reseskildringar. Nu är den väldiga forsen fångad i tunnlar och turbiner, tvingad av människan att låta avpressa sig en oerhörd arbetsprestation. Men att tala om detta i samband med poesi? Dock — äro icke Selma Lagerlöfs bruk och hyttor också i sig själva fattiga och poesilösa? För oss står det som poesi om dem genom hennes skildringar. På samma sätt kommer det att gå även med våra senaste uppfinningar på teknikens område. Redaktionen är att gratulera till att ha erhållit detta kapitel ur svensk, modern historia. — Det är omöjligt att här detaljerat ingå på det övriga västgötamaterialet. I "Ättebackar, domareringar och andra fornminnen i Västergötland" antyder Sune Lindquist landskapets historia från stenåldern fram till vikingatiden. Med anledning av de rika guldfynd från 400-talet till

tiden omkr. 500 efter Kristus säger förf.: "Knap-past har sedermera så fint herrskap bott i Väs-tergötland, om ej på 1600-talet, då Magnus Gab-riel De la Gardie residerade på Läckö . . .". Vi-dare skriver Torsten Lenk om "Västergötlands materiella kultur", Ernst Fischer behandlar "Väs-tergötlands medeltidskyrkor". Kunde inte det olyck-liga tryckfelet å sid. 82 "Götene kyrka i Kinne härad" i en senare årgång rättas till det riktiga "Göteve kyrka i Vilske härad", exempelvis genom att medsända en tryckt lapp med den riktiga ru-briken att klistra över den gamla eller dylikt? En årsskrift i 100,000 exemplar har stora plikter. — Torgny Segerstedt skriver om Göteborg, Sven Dahlgren om "Skara som skolstad", den nu av-lidne, varme hembygdsvännen Otto Mannerfeldt skildrar "Sjuhäradsbygdens hemarbete och stor-industri", A. Nordfelt skriver om sin hembygd under rubriken "Min barndoms Halleberg", Rudolf Söderberg har riktigt kommit på "sin mammas gata" — för så vitt han inte anser Hornborgasjön vara det — i den trevliga uppsatsen "Kinnekulle". I "Hembygden" släpper Hjalmar Arleman lös i ord som bild sin varma beundran för Falan, hjärtat i Västergötland, och vänder han sina blickar ned mot kullarna vid Hornborgasjöns stränder, låter det plötsligt som en ton ur "ett underligt strängospel".

Slutligen vidtagna uppsatser om andra delar av vårt land, framförallt om Norrland. Mot slutet är en serie "Svenska bilder" ägnad åt "västgöta-städer". Glömmas får icke heller konstnären Simon Gate, som ritat alla de vackra dekorationsbilderna.

JOH. GÖTLIND.

INSÄND LITTERATUR.

BÄCKSTRÖM, ARVID: *Studier i Göteborgs byggnads-historia före 1814*. Ett bidrag till svensk stads-byggnadshistoria. (Svensk byggnadskultur II.) Stock-holm 1923.

KARLSSON, J. A.: *Sörmländska slott och gårdar*. Anteckningar och minnen. Del. I—II Nyköping 1923—24.

KÜHN, KARL F.: *Die Erhaltung des Stadtbildes*. (Särtr. ur "Mitteilungen des Vereines für Ge-schichte der Deutschen in Böhmen" 1923.)

LUNDBORG, H., och BERGMAN, E.: *Om rasbiologi och släktforskning*. Handledning för hembygds-forskning. (Särtr. ur "Tidskrift för det svenska folkbildningsarbetet". 1923.)

SANDÉN, A. N.: *Älvkarleby*. En hembygdsbeskriv-ning. Älvkarleö 1923.

BIDRAG TILL BARA HÄRADS BESKRIVNING. Utg. av Bara härads hembygdsförening. *Berättelse om Bara härad 1775* författad av PROSTEN NICLAS OLOF LÖNQVIST, med efterskrift och anmärkningar utgiven av GUNNAR CARLQUIST. Lund 1924.

FRÅN GÄSTRIKEBYGDER. Gästriklands folkhögskolas årsbok 1924. Red. KARL HEDLUND. Storvik 1924. Innehåller bl. a. *Vesterbergs elevförbunds folktraditionsinsamling V, Några anteckningar om Ovansjö socken under gångna tider* av AUG. GRANE, *Från Hammarby under brukspatronernas tid* av K. P. M. FORSLUND, *Sockenmagasinsinrättningen i Årsunda* av EMILIA ERIKSSON, *Anteckningar om Gästriklands fäbodur* av O. CARLI, *Något om Ovansjö sockens gamla dräkter* av GRETA HEDLUND, *Ovansjö sockens bomärken* av H. NYSTRÖM.

HEFTE FÜR BAIERISCHE VOLKSKUNDE. Herausgegeben vom Bayer. Landesverein für Heimatschutz. Jahrgang X. Red.: FRIEDRICH LÜERS. München 1924. Innehåller bl. a. *Über Wege und Ziele der Trachtenkunde* von W. M. SCHMID.

HEMBYGDEN. Utgiven av Dalslands hem-bygdsförbund. Red.: EMANUEL BERGMAN, Uppsala 1924. Innehåller bl. a. *Dalslands namn och vapen* av E. BERGMAN, *Några drag ur livet i Dalslands skogstrakter för 100 år sedan* av J. HENRIKSSON, *Fröskogs kyrka* av GUSTAF NILMAN, *Nödåren på Dal 1868—1869* av E. BERGMAN, *Sägner om trolldrycker* av MAJA ERICSSON.

KALENDER. Utgiven av Svenska folk-skolans vänner 1924. Red.: EINAR PONTÅN och JOH. ISAKSSON. Hälsingfors 1924. Innehåller bl. a. *Några ord om släktforskning* av FOLKE

LANDGREN, *Kort historik över bygdemuseet i Saga-lund av Vreta by i Kimito f. d. friherreskap* av N. O. JANSSON-VRETDAL, *Våra bondehem* av I. W. UDD.

VÄSTMANLANDS FORNMINNESFÖRENINGES ÅRSSKRIFT XIV. Red.: SVEN T. KJELLBERG. Västerås 1924. Innehåller bl. a. *Den helige Davids minne i Munktorp* av YNGVE BRILIOTH, *Hem-industri i Nora för en mansålder sedan* av N. EUCHARIUS OHLSSON, *Aspa by i Björskogs socken*, anteckningar från förra delen av 1800-talet

sammandragna ur byns handlingar av AXEL LARS-SON, *En byordning från Hebo by, Väster Färne-bo socken*, meddelad av P. A. ROSENIUS.

ÖREBRO LÄNS ALLMÄNNA BILDNINGSFÖR-BUND. ÅRSBOK 1923—1924. Red.: EINAR ODH-NER. Arboga 1923. Innehåller bl. a. *Folkminnen, hembygdsföreningar och hembygds museer i Öre-bro län* av JOSEF GRALÉN, *Julgranen och dess föregångare i Örebro län* av MAJA FORSSLUND, *Naturvård och naturskydd i Örebro län* av EINAR ODHNER.

M E D D E L A N D E N

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD.

UTSTÄLLNINGEN "VACKRA VERK". På annat ställe i detta nummer återfinnes en rikt illustrerad artikel av samfundets vice ordförande, stadsarki-tekt Sigurd Westholm, om den utställning av in-dustriella och tekniska anläggningar, som under hösten anordnades av samfundet i Konstakademien i Stockholm. Utställningen, som bar namnet "Vackra verk", öppnades den 16 september i närvaro av samfundets hedersordförande kronprinsen samt kronprinsessan och pågick t. o. m. den 14 oktober. Utställningen tilldrog sig det allra största intresse, särskilt naturligtvis från fackmännens sida. Om det intresse, som utställningen väckte, vittnade bl. a. de utförliga och vackra omnämnanden, för vilka den var föremål i pressen. Under tiden 1—15 februari kommer utställningen att exponeras i Konsthallen i Göteborg.

STYRELSENS SAMMANTRÄDE DEN 17 OKTO-BER 1924. Vid styrelsens senaste sammanträde den 17 oktober behandlades ett flertal ärenden. Ungdomsringen för bygdekultur hade inkommit med anhållan om ett anslag av 8,000 kronor att användas för dess verksamhet. Emellertid bevil-

jade styrelsen endast ett belopp om högst 2,000 kronor att utgå under loppet av år 1925 för att i samarbete med samfundet anordna kurser och utställningar. Från Västsvenska hembygdsnäm-n-den hade inkommit en anhållan om ett anslag av 2,200 kronor för anordnandet av en utbildningskurs i hembygdsvård och hembygdsforskning i västra Sverige sommaren 1925 och beviljade styrelsen hembygdsnämnden för nämnda ändamål ett belopp om 1,500 kronor. Västkostens förening för hem-bygdsvård hade anhållit, att utställningen "Vackra verk" måtte exponeras i Göteborg under tiden 1—15 februari. Styrelsen beslöt med anledning härav att medgiva utställningens exponerande i Göteborg under förutsättning, att samfundet ej behöver ikläda sig andra kostnader härför än att leverera materialet fritt Stockholm samt att det-samma under utställning och transport försäkras till fullt betryggande belopp. Vidare beslöt styrelsen att bevilja ett belopp om 1,250 kronor för hållandet av en byggmästarkurs i Göteborg samt att sam-fundet skulle delta i den "Bygge och bo"-uställ-ning, som kommer att anordnas i Liljewalchs konst-hall under år 1925. På anhållan av svenska general-konsulatet i London beslöt styrelsen att ställa en del kopior av vid utställningen "Vackra verk"

exponerade fotografier för att reproduceras i den engelska fackpressen. Likaledes beslöts att åstadkomma ett urval av fotografierna för att införlivas med den tyska vandringsutställning, som ingick i "Vackra verk".

* * *

INTET SÄRSKILT ÄMBETSVERK FÖR NATURSKYDDET. Det å sid. 110 (4. häftet) omnämnda förslaget om inrättandet av ett ämbetsverk för naturskydd har avstyrkts av vetenskapsakademiens naturskyddskommitté.

STOCKHOLM.

HEMBYGDSMUSEUM I SOLNA. Solna hembygdsförening arbetar för närvarande på att få till stånd ett hembygdsmuseum för sina samlingar. En tomt invid vägen mellan Råsunda och Huvudsta har donerats till föreningen av överste Amundssons arvingar och arkitekt John Åkerlund har uppgjort skisser till den blivande museibyggnaden, som kommer att påminna om det gamla vårdshuset mitt emot Haga norra grindar, det s. k. Gamla Hagalund.

BOHUSLÄN

DONATION TILL HEMBYGDSMUSEUM I LYSEKIL. Avlidne sjökaptenen L. Pihl har testamenterat sin efterlämnade egendom, uppgående till 7,400 kronor, att användas till grundplåt för ett blivande hembygdsmuseum i Lysekil.

DALARNA.

BY HEMBYGDSFÖRENING bildades under september vid sammanträde i Solbacka, varvid föredrag hölls av författaren Carl Larsson i By. En kommitté för utarbetande av stadgar m. m. tillsattes, bestående av författare Carl Larsson i By, lantbrukare Gust. Andersson, By kyrkby, d:r G. Holmgren, Västanhede, lantbrukare Anders Andersson, Ingeborgbo, samt folkskollärare O. Östlund, Rossberg.

LUDVIKA GAMMELGÅRD INVIGD. Under augusti månad invigdes den av Ludvikabygdens fornminnes- och hembygdsförening åstadkomna gammel-

gården. Den utgöres av en gammal bergsmansgård med alla till en sådan hörande byggnader. Gården har genomgått en sakkunnig renovering under ledning av föreningens ordförande d:r Karl-Erik Forsslund med biträde av amanuensen Ernst Klein från Nordiska museet och Dalarnas hembygdsförbunds antikvarie Ola Bambers. Vad samlingarna beträffar så har man koncentrerat sig på att i huvudbyggnaden skapa interiörer, som ge en bild av de gamla bergslagsmännens dagliga liv. I den till gården hörande svalboden har man däremot ordnat de rikhaltiga samlingarna museimässigt. Där finnas särskilda rum för särskilda näringsfång och dessutom en klädkammare, som hembygdsföreningens styrelse med välvilligt bistånd av bygdens folk hoppas att i en framtid få så fullständig som möjligt.

HALLAND.

HEMBYGDSMUSEUM I KUNGSBACKA. Nordhallands hembygdsförening har sedan länge umgåtts med planer på att förvärva någon gammal ryggåstuga, som kunde uppsättas å lämplig plats i Kungsbacka. Inom Fjäre härad torde emellertid endast tre eller fyra sådana byggnader finnas bevarade. Av dessa har det lyckats föreningen att förvärva en, belägen i Kalvhult i Förlanda socken på gränsen mot Västergötland. Det är meningen att nästa vår flytta stugan till Kungsbacka och där ordna föreningens samlingar, som nu förvaras i ett rum å rådhuset.

VARBERGS MUSEUM. Norra Hallands kulturhistoriska förening planerar en förflyttning av museisamlingarna från den nuvarande lokalen i mellersta porten å Varbergs fästning till den gamla slottskyrkan å fästningen, då den nuvarande lokalen icke medgiver en utvidgning. Den föreslagna lokalens utrymme är nära det dubbla mot den nuvarande och vidare är den försedd med eldstäder, vilket möjliggör uppvärmning med därav följande bättre vård av föremålen.

Den gamla slottskyrkan var inrymd i första våningen av den byggnad, som begränsar borggården åt norr, och under kyrksalen finnes en rymlig källarlokal. Där är det meningen att inrymma de förhistoriska samlingarna och i själva kyrksalen, vilken använts som kyrka från 1600-

talet till i början på 1800-talet, skulle de kyrkliga samlingarna inrymmas. I byggnadens andra våning blir det dels interiörer med allmogrum från orten, dels utställningar av enskilda husgeråd och möbler. Vindsvåningen reserveras helt och hållet åt arbetslivet, såsom linberedningsredskap m. m. Arkitekt Allan Berglund i Göteborg har uppgjort ritningar till inredning av den gamla kyrkan och totalkostnaden för en förflyttning skulle bli omkring 3,500 kronor.

NORRBOTTEN.

NORRBOTTENS LÄNS HEMBYGDSFÖRENING avhöll sitt årsmöte under november under ordförandeskap av landshövding Malm. Bland arbetsutskottets åtgärder bör särskilt antecknas, att det under året, som nedan nämnes, tillsatts en särskild sektion för bedrivande av lappforskning, att en loftbyggnad uppförts å Gültzaudden samt att anslag beviljats till folkskollärare A. Nordström för utgivande av ett av honom författat arbete om Nederluleå socken.

I planen för ordnandet av hembygdsföreningens område å Gültzaudden ingår även uppsättandet av en lappmarkskyrka och har arbetsutskottet nu definitivt uttalat sig för en kopia av Jokkmokks gamla kyrka. Vid diskussion därom framhöll biskop Bergqvist dock, att själva kyrkan representerade en för länet nyare kyrktyp än t. ex. kyrkan i Jukkasjärvi, vilken såsom äldre hade bort ifrågakomma för kopiering framför den nu utvalda. Å andra sidan framhölls, att klockstapelns till Jukkasjärvi kyrka vore fristående och uppförd i förbindelse med en stegport, varför typen ansågs mindre ändamålsenlig för Udden.

UTFORSKNING AV NORRBOTTENLAPPARNAS FOLKLIV. Norrbottens hembygdsförening har hos k. m:t hemställt om ett anslag av 4,000 kronor för undersökningar rörande lappska folkliv inom Norrbottens län. Under årens lopp har föreningen hopbragt en betydande samling lappska etnografica, vars kärna utgöres av den av komminister O. Lindgren år 1921 förvärfvade kollektionen. Med tillsättande av en i följd utsedd särskild lappsektion har påbörjats ett mera systematiskt tillvaratagande av vad som finnes kvar av gammal lappkultur

i form av föremål, sagor, sägner m. m. Dessutom har föreningen på sitt friluftsmuseum i Luleå innevarande sommar påbörjat uppförandet av en i möjligaste mån fullständig samling lappska typbyggnader.

SMÅLAND.

SÖDRA FINNVEDENS HEMBYGDSFÖRENING har konstituerats vid sammanträde i Ljunby under september månad. Vid sammanträdet tillsattes en interimstyrelse bestående av folkskoleinspektör O. Lidén, lasarettsläkare L. Bergström, sparbankskamrer O. Lekander, redaktör E. Dürango, snickarmästare C. J. Jonsson och folkskollärare N. Gräns.

HEMBYGDSFÖRENING I VALDEMARSVIK. Vid ett under november månad avhållet möte i Valdemarsvik bildades en hembygdsförening för staden. Till medlemmar i interimstyrelsen utsågos fabrikör Gustaf Samelius, rektor S. Erlandsson, magister M. André, lärare Nils Inge, ingenjör S. Lundberg, övermaskinist E. J. Strid, lantbrukare Valter Jonsson, Haga, och disponent Karl Forssberg.

SÖDERMANLAND.

DEN NYA LÄROVERKSBYGGNADEN I STRÄNGNÄS. Professor Melchior Wernstedt har med anledning av planerna på den nya byggnaden för läroverket i Strängnäs gjort en del uttalanden i pressen, som äro av stor betydelse för hembygdsvårdsarbetet.

Han påpekar hurusom Strängnäs vetat uppehålla en kulturtradition, som givit vårt land en sällsynt ostörd bild av gammal stadsbyggnadskonst. Dess gamla stadsdelar hava tack vare vaket intresse bevarats och med sina karaktäristiska stadspartier och arkitekturminnen givit mäktigt fångande intryck åt fackmannen lika väl som åt den mera ytligt studerande resenären.

Strängnäs är ett levande kulturminne, där tider och stilar hänsynsfullt byggt samman och lämnat oss ett arv, varöver vi kunna vara stolta och vars rykte och berömmelse sträckt sig vida över vårt lands gränser. Emellertid är just nu detta kulturminne hotat av vandalismen. Skola vi kunna göra något för dess räddning? Vi hoppas så.

Strängnäs h. a. läroverk står inför en genomgripande utvidgning med fullständigt realgymnasium och detta tvingar till omfattande nybyggnader. Det nu föreliggande förslaget till nybyggnadernas placering går ut på ett bebyggande av tomterna öster om nuvarande läroverket mellan Lektorsgatan och Strandvägen. Det första utbyggnadsstadiet utgör ett kraftigt ingrepp i den här bestående vegetationen, varigenom icke endast det bebyggda kvarterets trädbestånd måste spolieras, utan även de kringliggande områdena delvis berövas sin lummiga grönska för att giva erforderligt tillträde av sol och luft i skolsalarna. Vid det fortsatta utbyggnadset måste enligt förslaget en ytterligare skövling av trädbestånden företagas och byggnadsmassorna komma i deras ställe. Den nära nog klassisk vordna bilden av Strängnäs från Mälarfjärden blir härigenom ohjälpligt förstörd. Det är domkyrkans majestätiska massa, omgiven av det därur uppstickande gamla gymnastikhuset och de små lektorsgårdarnas gavlar och tak, som giva denna stadsbild en sällspord effekt av förnäm kultur och skönhet, som ingen annan svensk småstad förmår uppvisa.

De föreslagna nybyggnaderna komma ofelbart att angripa just denna kärnpunkt i karaktären av Strängnäs stadsbild och på ett olyckligt sätt förändra densamma och försvaga effekten av de kulturhistoriskt värdefulla byggnadernas suveräna inslag i stadsbilden.

Vid ett närmare studerande av de föreslagna nybyggnaderna kan det icke undgå att observeras huru byggnadstomternas form och läge ofördelaktigt inverkat på planlösningen och på uppbyggnaden. Skolsalarna hava icke kunnat förläggas med belysning från de gynnsammaste väderstrecken. Korridorer och trappor m. m. upptaga en allt för stor del av byggnaden, vilken måst uppdelas i ett stort antal olika våningsplan och byggnadspartier, vilka göra planerna mindre överskådliga och försvåra ett framtida utnyttjande av byggnaden samt inverka ofördelaktigt icke endast på anläggningskostnaderna utan än mer på underhålls- och driftkostnaden. Stora estetiska och kulturella värden tänkas alltså offrade utan att motsvarande praktiska och ekonomiska synas kunna vinnas.

Den betydelse, som denna byggnadsfråga spelar för vårt lands kulturminnesvård, framgår även av den utredning statsmyndigheterna igångsatt rörande

värdefullare kulturhistoriska byggnader, som skola med lag skyddas för vandalisering. I den förteckning, som åtföljer denna undersökning, finnas redan upptagna samtliga läroverkets tomter och hela kyrkoområdet. Ett förgripande på detta utredningsresultat genom ett förhastat beslut om nybyggnadernas förläggning enligt det nu föreliggande förslaget bör icke få ske. Det måste fordras, att frågan får en allsidig belysning och blir grundligt utredd, innan något avgörande beslut fattas. Den hittills företedda utredningen kan icke anses vara uttömmande. Andra förslag måste jämsides med det föreliggande utarbetas och prövas.

Sälunda bör utredas om annan förläggning av de tilltänkta nybyggnaderna å skolan tillhöriga tomter kan erhållas eller om ett förläggande av helt ny skolbyggnad till de obebyggda tomterna i Storgärdet eller annan lämplig plats kan ske, under det att gamla Roggeska biskopshuset (nuvarande läroverket) pietetsfullt restaureras och inredes till exempelvis museum och bibliotek m. m. för framtida och på andra ställen i staden förvarade samlingar.

UPPLAND.

ARNÖ KOMMINISTERBOSTÄLLE. I en artikel i Enköpingsposten framhåller professor E. A. Arenander på Ultuna önskemålet, att den gamla komministergården i Arnö måtte räddas och eventuellt inredas till en hembygdsgård för Trögds härad, då komministaturen indrages vid nuvarande komministers avgång.

VÄRMLAND.

KARLSTADS FRILUFTSMUSEUM. Arbetet med anläggande av ett friluftsmuseum i Mariebergsskogen har nyligen påbörjats under sakkunnig ledning av intendenten vid Nordiska museet S. Erixon. Till en början uppföras en skvaltkvarn och en kölna, men planen upptager vidare en kyrka, finngård, bergsmansgård, väderkvarn m. m.

VÄSTERBOTTEN.

VÄSTERBOTTENS LÄNS HEMBYGDSFÖRENING avhöll sitt årsmöte å Gammlia vid Umeå den

13 november under ordförandeskap av dess vice ordförande, redaktör G. Rosén. Därvid meddelades bl. a. att länets landsting givit ett bidrag av 2.000 kronor för avhållande av en kurs i hembygdsforskning under sommaren 1924. På Gammlia har en väderkvarn från Holmön uppförts och Jämbölegården fullbordats. Sävargården är i det närmaste färdig och endast obetydliga inredningsarbeten återstå. Frågan om museilokal har man sökt ordna, dels genom gamla bankhusets upplåtande för dylikt ändamål, dels genom framställning om förhyrande av gamla seminariet, Anskaffandet av ett fotografiskt arkiv över länet planeras och som en stomme till detta har av d:r Campbell inköpts en serie fotografier. Vidare har underhandlingar förts med intresserade kretsar om uppförande på Gammlia av Tärna gamla kyrka. Av Fru Maria Schotte har föreningen fått såsom gåva emottaga ett porträtt av dess förre ordförande, framlidne landshövding Axel Schotte, vilket porträtt kommer att upphängas i Sävargården.

J. V. LINDBLADS I ÅSELE FORNSAMLINGAR. Få personer inom Västerbotten torde ha visat så stort intresse för fornminnessaker som den nu avlidne J. V. Lindblad i Åsele.

Redan som mycket ung färdades Lindblad omkring som sockenskräddare och överallt blev han vittne till huru gamla saker utan åtskillnad kastades undan för att sedan ligga och skräpa på vindar och loft. Då det var svårt att få ägarna att vårda sig om sådana avlagda saker, som för dem blott utgjorde gammalt skräp, och inseende, att med dem en gammal kultur höll på att gå förlorad, började han själv samla sådana kulturföremål för att rädda dem från förgängelsen. Under tidernas lopp har han så småningom på detta sätt åstadkommit en ganska värdefull samling. Genom sitt intresse har han även stimulerat andra till att bättre värdera och vårda sina gamla möbler och andra husgeråd och på så sätt har han säkert räddat långt mer än vad han själv lyckats samla. Hans förteckning och beskrivning över samlingen vittnar också om, att han förvärvat en mycket god kännedom om ortens gamla bygdekultur.

Samlingen innehåller ett stort antal föremål och består av möbler, husgeråd, prydnadsföremål, skriv-

don och porslin, belysningsanordningar, ur och urmakerimaskiner, verktyg och redskap, klädespersedlar, vapen, fångstredskap, musikinstrument, gamla böcker och tidningar samt mynt och medaljer.

Samlingen kommer nu att erbjudas Åsele kommun, som därmed får en god början till ett blivande sockenmuseum.

VÄSTMANLAND.

HEMBYGDSMUSEUM I KILA. Hembygdsföreningen i Kila har beslutat att uppföra en gammalgård på kyrkåsen söder om kyrkan. Det förberedande arbetet har handhåfts av en kommitté, som samarbetat med länets forminnesförening, och har det blivande museet planerats med sakkunnigt bistånd av intendent Sven T. Kjellberg. Byggnaden kommer att utgöras av en gammal stuga från 1800-talets förre hälft och nu stående i Mälartorp å Lånsta bys område. Hembygdsföreningen har dessutom som gåva erhållit en svalbod från Sörbo i Kila, vilken dock först senare kommer att förflyttas till hembygdsmuseet.

HEMBYGDSMUSEUM I LINDESBERG. För någon tid sedan erhöill Lindesbergs stad som gåva de samlingar, vilka Lindesbergs fornminnesförening hopsamlat inom Bergslagen. Sedan dess har en kommitté haft i uppdrag att utreda lämpligaste sättet att lösa lokalfrågan för de betydande samlingarna, vilka för närvarande äro inhysta provisoriskt i stadens folkskola. I skrivelse till stadsfullmäktige har kommittén föreslagit, att en gammal kulturhistoriskt värdefull byggnad i Österbohyttan inköpes samt inredes till museum. Ett anslag å 10,000 kronor begäres för inköp av byggnaden samt dennas förflyttning upp till det s. k. Kyrkberget, där senare ett Bergslagens friluftsmuseum eventuellt skulle kunna åstadkommas.

ÅNGERMANLAND.

FÖRENING FÖR BYGGNADSKULTUR I ÅDALEN. Ett antal framstående ångermanlandsbor med landshövding K. J. Stenström i spetsen ha tagit initiativet till bildandet av en förening för ett förbättrat byggnadsskick i orten. Föreningen kommer att verka för sitt ändamål genom att

under samarbete särskilt med statliga och kommunala organ för egnahems- och bostadslåneverksamheten samt med sammanslutningar för hembygdsvård söka sprida intresse för och insikt i byggnadskultur och hembygdsvård, exempelvis genom anordnande av kortare instruktionskurser, föreläsningar och förevisningar men även genom att tillhandagå med typritningar samt förslag och råd åt egnahemsbyggare.

HEMBYGDSFÖRENING I YTTERLÄNNÄS. Initiativ har tagits till bildandet av en hembygds-

förening i Ytterlännäs med syfte att: 1) åstadkomma ett hembygdsmuseum, 2) upprätta ett hembygdsarkiv, 3) sprida kunskap om ämnen som röra föreningens verksamhet, 4) verka för att det livskraftiga i den gamla allmogekulturens byggnadsskick och heminredningar få komma till heders vid uppförandet av nya hus och hem, 5) arbeta för skydd av hembygdens natur och naturminnesmärken, 6) i övrigt verka för att föreningens syften och verksamhet anknytas till den levande generationens strävanden att göra hem och hembygd sådana, att de skänka dess folk trevnad och trygghet.